

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Экономические науки»

ISSN 2520-2294 (print)
ISSN 2709-5444 (online)

№ 8(52) / 2021
1 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Економічні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Economic sciences»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Экономические науки»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22443-12343Р*

№ 8(52)

1 том

Київ 2021

ББК 65
УДК 33
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Економічні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 1643 від 28.12.2019

Спеціальності:

051 Економіка

071 Облік і оподаткування

072 Фінанси, банківська справа та страхування

073 Менеджмент

075 Маркетинг

076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

241 Готельно-ресторанна справа

281 Публічне управління та адміністрування

292 Міжнародні економічні відносини

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу і права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем економічної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки», 2021

ISSN 2520-2294 = Internauka. Serii: Ekonomicheskie nauki (Kiev)/Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal "Internauka". Serii: Ekonomicheskie nauki

Редакція:

Головний редактор: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор, в.о. ректора Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Заступник головного редактора: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Бардаш Сергій Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Безверхий Костянтин Вікторович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансово-аналізу та аудиту Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Белялов Талят Енверович — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнес-економіки та туризму Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Гринько Алла Павлівна — доктор економічних наук, професор, декан факультету менеджменту Харківського державного університету харчування та торгівлі (Харків, Україна)

Дмитренко Ірина Миколаївна — доктор економічних наук, доцент, професор Національного центру обліку та аудиту Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)

Зось-Кіор Микола Валерійович — доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і логістики Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (Полтава, Україна)

Ільїн Валерій Юрійович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

Клочан В'ячеслав Васильович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу Миколаївського національного аграрного університету (Миколаїв, Україна)

Красноручський Олексій Олександрович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Харків, Україна)

Курило Людмила Ізидорівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

Левицька Світлана Олексіївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і аудиту Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Назаренко Інна Миколаївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічного контролю та аудиту Сумського національного університету (Суми, Україна)

Олійник-Данн Олена Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Охріменко Ігор Віталійович — доктор економічних наук, професор, проректор з навчальної та наукової роботи Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Паска Ігор Миколайович — доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна)

Русіна Юлія Олександрівна — кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Скриньковський Руслан Миколайович — кандидат економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Закладу вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права» (Львів, Україна)

Сопко Валерія Василівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Танклевська Наталія Станіславівна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та фінансів Херсонського державного аграрного університету (Херсон, Україна)

Тарасенко Ірина Олексіївна — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Київського національного університету технологій та дизайну (Київ, Україна)

Токар Володимир Володимирович — доктор економічних наук, професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Фоміна Олена Володимирівна — доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ходжаян Аліна Олександрівна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Horska Elena — Dr.h.c.Prof. Dr. Ing Professor Marketing and Management, Dean of the Faculty of Economics and Management of the Slovak University of Agriculture in Nitra (Slovak Republic)

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

- Kulova Ivelina**
BRANDING — A KEY ADVANTAGE FOR DISTINGUISHING THE IDENTITY OF BULGARIAN WINE AMONG THE COMPETITIVE WORLD WINE MARKET7
- Пилипенко Надія Миколаївна, Карпець Олександра Володимирівна**
ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГРОМАДАХ НА ЗАСАДАХ ПОВЕДІНКОВОЇ ТЕОРІЇ 11
- Басюк Тетяна Олександрівна, Романів Оксана Яківна, Скабара Роман Михайлович**
ЕКОНОМІЧНІ ТА КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ЛІСОРЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 18
- Ізмайлов Ярослав Олексійович, Єгорова Ірина Геннадіївна**
МІЖНАРОДНА І РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ..... 27
- Павлов Костянтин Володимирович, Павлова Олена Миколаївна, Куденьчук Анастасія Іванівна**
ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ 34
- Руцишин Надія Михайлівна, Мульська Ольга Петрівна**
ЗБАЛАНСОВАНИЙ РИНОК ПРАЦІ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ СТРИМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ 43
- Скорик Марина Олегівна**
ІНФРАСТРУКТУРНІ ВИКЛИКИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ 53
- Скриньковський Руслан Миколайович, Князь Святослав Володимирович, Хмиз Мар'яна Василівна, Тиркало Юрій Євгенійович, Кайдрович Христина Іванівна, Зельман Леся Несторівна**
ОСНОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ КОМПЛЕКСІВ ТА ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ 59
- Чалюк Юлія Олексіївна**
ВПЛИВ COVID-19 НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ 68
- Шатіло Оксана Вадимівна**
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ 79

CONTENTS

ECONOMY

Kulova Ivelina

BRANDING — A KEY ADVANTAGE FOR DISTINGUISHING THE IDENTITY OF BULGARIAN WINE AMONG THE COMPETITIVE WORLD WINE MARKET7

Pylypenko Nadiia, Karpets Oleksandra

EMPIRICAL ANALYSIS OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN COMMUNITIES BASED ON BEHAVIORAL THEORY 11

Basiuk Tetiana, Romaniv Oksana, Skabara Roman

ECONOMIC AND CONSTRUCTIVE-GEOGRAPHICAL PRINCIPLES OF FOREST RECREATIONAL NATURAL RESOURCE MANAGEMENT IN RIVNE REGION 18

Izmaylov Yaroslav, Yegorova Iryna

INTERNATIONAL AND REGIONAL SECURITY OF UKRAINE IN THE TAXATION OF E-COMMERCE 27

Pavlov Kostiantyn, Pavlova Olena, Kudenchuk Anastasiia

FORMATION OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE REGIONS OF UKRAINE..... 34

Rushchyshyn Nadiya, Mulska Olha

A BALANCED LABOR MARKET AS A PREVENTIVE TOOL FOR RESTRICTING EXTERNAL LABOR MIGRATION 43

Skoryk Maryna

INFRASTRUCTURAL CHALLENGES OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE 53

Skrynkovsky Ruslan, Kniaz Sviatoslav, Khmyz Mariana,

Tyrkalo Yuriy, Kaydrovych Khrystyna, Zelman Lesia

THE MAIN FACTORS INFLUENCING THE FUNCTIONING OF HOTEL-RESTAURANT COMPLEXES AND TOURISM IN UKRAINE 59

Chaliuk Yuliia

THE IMPACT OF COVID-19 ON THE SOCIO-ECONOMIC STABILITY OF THE MIDDLE CLASS..... 68

Shatilo Oksana

FORMATION OF A MECHANISM FOR THE STRATEGIC DEVELOPMENT OF INNOVATIVE PROCESSES AT ROAD TRANSPORT ENTERPRISES..... 79

Kulova Ivelina
PhD, Chief Assistant
Faculty of Economics
University of Food Technologies (Plovdiv, Bulgaria)

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7497

BRANDING – A KEY ADVANTAGE FOR DISTINGUISHING THE IDENTITY OF BULGARIAN WINE AMONG THE COMPETITIVE WORLD WINE MARKET

EKONOMIKA

Summary. *The relevance of this article is associated with the growing importance of branding, which creates opportunities for promotion of identity, which in turn will provide differentiation and effective positioning of Bulgarian wine in the minds of target customers. The absence of a noticeably distinct competitive identity hinders the development of a distinguishable and recognizable image of the products in consumer consciousness. The aim of the paper is to reveal the opportunities and prospects offered by the national branding in order to distinguish the identity of Bulgarian wine among the competitive world wine market and to achieve higher market results. World and Bulgarian trends in the supply and consumption of wine are reviewed and conclusions are made about the need to implement a marketing strategy for wine with the participation of the state to obtain higher market results. The necessity of unification in the branch for gaining competitive advantages on the world wine market is analyzed. The results show that branding is a key aspect in the wine industry, which leads to high recognition and value of brands, which will allow Bulgarian wines to be more sought after and sold at a higher price than other identical products on the wine market.*

Key words: *national wine brand, wine market, marketing strategy.*

Introduction. Over the last 10 years, Bulgarian wine has come a long way and transformed. Today, Bulgarian winemakers create many more high-quality wines and the sector is relatively modern. The quality of the production and the image in recent years have been much improved and proof of this are the many awards, which Bulgarian wines earn on the market. Paradoxically, however, the sector is stuck in one place, and in some respects even stagnant — the statistics are unfavorable in terms of declining vineyards, shrinking market share of the final product, low added value of wines and high production costs, deletion of areas and refusal of producers to produce and offer wines with a designation of origin [4]. Still the greater part of the wine produced in Bulgaria is for the domestic market. The mass consumer is not yet so familiar with Bulgarian wines, and as a whole, that Bulgaria is a producer. Even quality wines from Protected Designation of Origin (PDO) areas fail to gain the necessary reputation and trust from consumers due to the neglected regional policy by the state. Despite

its glorious past and despite the good product at the moment, in practice the wine sector is currently rather secondary in the Bulgarian economy. This contradiction between opportunities and real results points to the following problem — the lack of national branding and marketing of Bulgarian wine makes it unrecognizable and uncompetitive in international markets.

The **purpose** of the paper is to reveal the opportunities and prospects offered by the national branding in order to distinguish the identity of Bulgarian wine among the competitive world wine market and to achieve higher market results. The **object** being studied is the wine production sector, and the **subject** being studied are the opportunities and prospects offered by the national branding in order to distinguish the identity of Bulgarian wine among the competitive world wine market.

Methodology. It is applied a research approach covering the complex combination of the following general scientific methods: analysis and synthesis, analogy, comparison, logical method, etc.

As an information base are used materials mainly from secondary national and international sources of information from specialized literature sources in the field of viticulture and winemaking, as well as in the field of branding.

Literature Review. Branding is the very process of creating and developing a brand, the main way for product differentiation, a tool to promote production and to create long-term relationships with customers, based on the main current consumer values that are embedded in the brand. In short, branding is a set of consistent activities and directions to create an overall image of the product or service that meets consumer demand [5].

Simon Anholt [1] introduced the term “nation branding” in 1998. He defines nation branding as the context in which messages are received, not the messages themselves [2]. Anholt sees the nation brand as a visual identity in the form of a name, logo, slogan. He examined the proportional dependence between a trademark and its country of origin, concluding that the origins of the most successful brands are related to countries that have a good global reputation. The most complete theoretical elaboration on this subject is given by Keith Dinnie [3]. According to him, the creation of a positive image or the transformation of rigid stereotypes implies a wide range of actions — from developing a national logo and slogan to the establishment of government bodies that synchronize and coordinate long-term efforts in this area. The volume of research in the field of national branding is still small, but most of them are devoted to the concept of branding as a strategic and communication strategy of the state, conducted with the help of marketing techniques and tools and as a strategic policy tool to create a positive image at the global market in order to stimulate competitiveness.

Results and discussion. In the last few years, the Bulgarian wine market has changed mostly due to the fact that consumers have strongly improved their wine culture, become more demanding, developed a good taste in wine. This prompted Bulgarian producers to make efforts to significantly improve the quality and vision of their wines. However, Bulgarians actually prefer to consume more beer, hard alcohol and homemade wine. According to the NSI [9], the consumption of beer and hard alcohol on average per household member in 2020 is 27 liters and 4.6 liters of wine, about half of which is homemade.

These preferences of the Bulgarians are to some extent due to the poor structure of production. High quality wine is a very small part of the market. The total volume of wine produced in industrial con-

ditions is 857 375 hectoliters, of which the wines with PDO (Protected Designation of Origin) are 5400 hectoliters, wines with PGI (Protected Geographical Indication) — 353 685 hectoliters and other wines — 498 290 hectoliters [7]. The price of wine with PDO is quite high compared to the average standard. A significant part of the production is of cheaper, but also lower quality wine. There is a certain vacuum in the middle price segment, which is often filled by profitable imports.

The reasons for the high price of the good Bulgarian wine lie mainly in the broken traditions in the branch. In Bulgaria, the family tradition in wine production was completely destroyed during communism and the new wineries have no heritage — vineyards, buildings, equipment and machinery — everything is done from scratch, and investments are large. At the same time, most of the winery owners have to hire the relevant professionals, because they are neither winemakers nor vine growers. Expenses for hiring external consultants are also often incurred. The consequences are related to high cost of production. In addition, many producers of quality wine are too small and they cannot achieve economies of scale.

Solving these problems could come from good marketing in the domestic market, from a branding strategy that helps increase consumption and respectively production volumes, which would lower the price.

On the other hand, the global wine market is changing at a faster rate than the industry can react. The Global Wine Market is expected to grow by a Compound annual growth rate (CAGR) of 4.28% till 2026. In recent years, consumption has increased slightly, driven by relatively new wine markets such as Asia. The forecast data show that the highest CAGR growth will be reached by Asia Pacific over 5 years period. In Western Europe, consumption has fallen sharply, although Europe represents the largest market in 2020 [12].

The structure of consumers is also changing. According to a study by the Wine Market Council [13], 43% of men and 57% of women are high frequency wine drinkers (more often than once a week). On the other hand, 40% of men and 60% of women are occasional wine drinkers (once a week or less often). Another issue is that young people are getting further and further away from wine. Only 3% of people aged 21–22 are high frequency wine drinkers, and also 3% of them consume wine once a week or less often. In the more mature segment — between 23–40 years, 26% are high frequency wine drinkers. 18% of people between the ages of 41 and 52 consume wine more often than once a week. Only in adults

segment (53–71 years) the percentage of high frequency wine drinkers is higher — 42%.

In order for a company to be successful in such a market, it cannot afford to ignore branding, and in order to make it successful, it must know its audience. It is no longer as homogeneous as before. And it uses radically different communication channels. It needs to be targeted.

The modern wine market is more than overcompetitive. Nearly 70 countries [14], hundreds of regions and tens of thousands of producers are looking for a place in it. A winery alone to outstand on the market, especially if it is from the so-called new manufacturers is almost impossible.

Against this background, branding, new digital channels, finding a common language between winemakers and consumers are key to success. Also emerges a need for winemakers and state institutions to partner to build an identity first of the state as a wine producer, then to promote the regions with the greatest potential and finally, relying on this recognition, it becomes easier for wineries to compete in the selected markets. This partnership could be both financial and operational and include designing a national vision and branding of wine, marketing and communication strategy, identification of priority markets, forming a promotional plan, measures for development of wine tourism, etc.

Despite its claim to be a wine country with a thousand-year history, however, Bulgaria remains one of the few wine-producing countries which do not have such a structure and marketing strategy — neither nationally nor internationally. It lags even behind countries over which Bulgaria is believed to excel — such as Moldova, which has been developing its wine marketing for several years.

According to NSI data, over 200 wine companies on the Bulgarian market [10] are fighting not only with each other but also with the competition of hundreds of other imported brands, for the attention of consumers — each for himself, without synchronized efforts. In international markets, they are even more indiscernible.

There are different models for implementing wine marketing, and more often this happens with the participation of the state, although there are some successful examples without it. A public-private partnership could be created in which the state and the industry can partner on an equal footing. This structure could be financed according to the most popular model in the world — half of the funds would come from the wineries, in the form of a fixed fee per hectolitre of wine, and the other half to be provided by the state. For this to happen, however,

the industry itself must first become united. At the moment, there is a dialogue in the industry about the possibilities for realizing such an association [4].

Austria's experience, for example, in inculcating the Austrian wine on the market shows that its image has been restored since 1985 thanks to the creation of the Austrian Marketing Board to promote the country as a wine destination and improve sales. The structure with an annual budget of 7.5m euros was financed 50 to 50 by the state and business, with the producer tax calculated according to the annual yield. Wineries that make at least 3,000 hectoliters pay 1.1 cents per liter. If the production is exported, they pay even more. The organization, which consists of 25 employees, communicates with the media from around the world and through social networks, trains sommelier and wine journalists, welcomes groups of traders, distributors and journalists, guides them around the wine cellars, organizes wine fairs and tastings. Currently, 70% of the production is for domestic consumption, and the remaining 30% is for export. Austrian wine is served in almost every Michelin-starred restaurant in the world [6].

In Bulgaria it is necessary to restore the destroyed regional tradition in wine, i.e. development of wine regions, updating their borders, work on their marketing and branding, etc. The country is, in principle, part of Europe (the so-called Old World), where the emphasis in marketing the highest quality wines is not on the variety or brand, but on the region — the leading name on the label is, for example, “Bordeaux” or “Burgundy”, “Saint Emilion” or “Chianti”. Over the years, these brands have become strong / influential and every winery that wants to use them, follows strict rules and regulations, uses only the grape varieties allowed for the region, etc.

However, Bulgarian wines are widely marketed by the practices of the New World, where the emphasis is mainly on the variety (for example, New Zealand Sauvignon Blanc, Argentine Malbec, etc.) and on the brand — the name of the winery.

The reason is that the zoning [8] in our country is unsatisfactory. For example, the country is divided into only two regions with a Protected Geographical Name (Thracian Lowlands and Danubian Plain) [11], which are too large and generic to distinguish the stylistics of the wine in different parts of the country. There are also 52 Protected Designation of Origin areas [11] (the highest quality designation), but the boundaries of most of them are not actualized, and others that have emerged in recent years are simply missing.

The data show an increasing decline in PDO wines. In 2019, only 5,400 hl bear this designation against

the background of a total of 857,375 hectoliters of production in industrial conditions [7]. This does not mean that the quality of the wine has deteriorated, but that more and more producers do not see the point in using the designations in question, which in this form are empty of image and recognition.

The majority of producers sell their wines mainly on the local market. According to NSI data, 31,395,037 liters of the total wine produced in Bulgaria are exported, i.e. about a quarter of the wine produced in the country, and three quarters are directed to the domestic market [10]. The question remains, how effective is it and what exactly is the strategy for promotion of Bulgarian wine abroad? Most wine-producing countries have special institutions whose mission is to promote and market wines of the respective country around the world. These institutions have a clear marketing strategy, information-rich websites and actively organize events related to the promotion of the country's wines abroad. Bulgaria has all the resources to make wines more recognizable, to increase the production of quality drinks and to raise their price. Namely, it has a growing number of wineries, new vineyards, many

professionals in the chain, high quality, ancient history, consumption is increasing, a healthy product is offered. At the same time, however, there is no national marketing strategy for wine, the country is divided into only two wine regions — Danubian Plain and Thracian Lowlands, there are no cooperation with other institutions — the Ministries of Tourism, Economy and other industries as well.

Conclusion. The conducted researches and analyses give grounds to claim that branding significantly increases the growth of the market share, builds trust, attracts new customers and keeps the current ones. Therefore, it is necessary to form an organization that creates conditions for advertising of all Bulgarian wine products, as these wines have exceptional qualities, but are not sufficiently recognizable on the world market. Marketing, presentation of Bulgaria at all prestigious international exhibitions and competitions should not be done spontaneously, individually, but there should be a branch center to implement the projects. The idea is that when the state already has an established image as a wine producer, it becomes much easier for individual wineries to compete and sell in highly competitive international markets.

References

1. Anholt S. Nation-brands of the twenty-first century. *Journal of Brand Management* 5. 1998. P. 395–406.
2. Anholt S. Nation brand as context and reputation. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2005. 1(3). P. 224–228.
3. Dinnie K. *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*. 2nd Edition. Routledge. 2015. P. 306.
4. Divino.Taste The National Conference Bulgarian Wine in the XXI century. 2019. URL: <https://winebg.info/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%82/>
5. Kapferer J. *The New Strategic Brand Management: Advanced Insights and Strategic Thinking (New Strategic Brand Management: Creating & Sustaining Brand Equity)*. Fifth edition, Kogan Page. 2012. P. 512.
6. Kazandzhieva D. Is mission “BG Wine” brand possible? *Standart*. 2019. URL: <https://www.standartnews.com/biznes/misiya-vzmozna-li-e-brandt-bg-vino-388361.html>
7. Ministry of Agriculture, Food and Forestry. URL: https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2020/04/27/ra373-vinewine2019_final.pdf
8. Murdzheva I. Wine regions in Bulgaria: The eternal dilemma — Part three. *Divino*. 2021. URL: <https://divino.bg/Vinenite-rayoni-v-Balgariya—Vechnata-dilema—Treta-chast>
9. National statistical institute. URL: <https://www.nsi.bg/bg/content/3255/%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%BD%D0%B8-%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8>
10. National statistical institute. URL: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/events/Trifon_zarezan2017.png
11. Profit.bg (2021) 72 Bulgarian products protected by Europe. URL: <https://profit.bg/klasatsii/72-balgarski-produkta-zashtiteni-ot-evropa/>
12. *Wine Market — Growth, Trends, Covid-19 Impact, And Forecasts (2021–2026)*. Mordor Intelligence. URL: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/wine-market>
13. Wine Market Council 2017. *Wine Consumer Segmentation Slide Handbook*. URL: http://winemarketcouncil.com/wp-content/uploads/2017/10/2017_WMC_Wine_Consumer_Segmentation_Slide_Handbook2.pdf
14. *Wine Producing Countries 2021*. World Population Review. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/wine-producing-countries>

Pylypenko Nadiia

*PhD in Economics, Associate Professor
Sumy National Agrarian University*

Пилипенко Надія Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент
Сумський національний аграрний університет*
ORCID: 0000-0002-1064-389X

Karpets Oleksandra

*Undergraduate of the
Sumy National Agrarian University*

Карпець Олександра Володимирівна

*слухач магістратури
Сумського національного аграрного університету*
ORCID: 0000-0003-0227-573X

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7511

EMPIRICAL ANALYSIS OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN COMMUNITIES BASED ON BEHAVIORAL THEORY

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГРОМАДАХ НА ЗАСАДАХ ПОВЕДІНКОВОЇ ТЕОРІЇ

Summary. The article is devoted to the study of the role of social entrepreneurship in solving socio-economic problems of territorial communities. The authors analyzed the opportunities for the development of social entrepreneurship in the territorial community on the basis of the author's questionnaire. An empirical study has shown that social entrepreneurship in the community is underdeveloped. Survey participants demonstrate an understanding of the meaning of social entrepreneurship, their views are radically different from the views of experts and experts. Today's entrepreneurs see their mission in supporting socially vulnerable groups, helping to strengthen families and raising children, and preventing negative social phenomena. The analysis of the results of the survey shows the existence of gender problems due to the increased burden of family and household problems in the first place. From the point of view of gender features, the development of women's social entrepreneurship will be more conducive to overcoming social problems in society. Emphasis is placed on the fact that understanding the essence of social entrepreneurship in society will help to introduce new tools for socio-economic solutions that can be more effective than traditional ones. It has been proven that the success of social entrepreneurship at the local level is largely based on the perception of its community members and the understanding that the result of social enterprise is to improve the quality of life of community members by finding new ways to solve social problems. Community members' work on social entrepreneurship can "encourage" them to think about value orientations and opportunities to help the disadvantaged. It is the change in the behavioral patterns of community members that can become one of the components of the mechanism for the development of social entrepreneurship in our country at the local level. The authors propose to expand cooperation with local authorities in order to improve attitudes towards social entrepreneurship as an alternative to solving problems.

Key words: social entrepreneurship, social entrepreneur, local community, behavioral patterns.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ролі соціального підприємництва у вирішенні соціально-економічних проблем територіальних громад. Авторами здійснено аналіз можливостей розвитку соціального підприємництва в територіальній

громаді на основі авторської анкети. Проведене емпіричне дослідження показало, що в громаді соціальне підприємництво знаходиться в нерозвиненому стані. Учасники опитування демонструють розуміння сенсу соціального підприємництва, їх уявлення кардинально не розходяться з уявленнями фахівців і експертів. Свою місію сьогоднішні підприємці бачать в тому, щоб надавати підтримку соціально незахищеним групам, допомагати у зміцненні сім'ї і вихованні дітей, профілактики негативних соціальних явищ. Аналіз результатів опитування свідчить про існування гендерних проблем через підвищене завантаження сімейно-побутовими проблемами в першу чергу. З точки зору гендерних особливостей саме розвиток жіночого соціального підприємництва буде більшою мірою сприяти подоланню соціальних проблем в громаді. Акцентовано увагу на тому, що розуміння сутності соціального підприємництва у громаді допоможе впровадити нові інструменти вирішення соціально-економічних, які можуть бути більш ефективними у порівнянні із традиційними. Доведено, що успішність соціального підприємництва на місцевому рівні в значній мірі заснована на сприйнятті його членами громади та розумінні того, що результатом діяльності соціального підприємства є підвищення якості життя членів громади за рахунок знаходження нових способів вирішення соціальної проблеми. Обізнаність членів громади щодо соціального підприємництва може "підштовхнути" до того, щоб задуматися щодо ціннісних орієнтацій та можливостей допомогти обездоленим. Саме зміна поведінкових патернів членів суспільства може стати однією зі складових механізму розвитку соціального підприємництва в нашій країні на місцевому рівні. Авторами запропоновано розширення співпраці з органами місцевої влади з метою поліпшення ставлення до соціального підприємництва, як альтернативи для вирішення проблем.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальний підприємець, територіальна громада, поведінкові патерни.

Formulation of the problem. Violation of justice and equality is an important problem in society. Social entrepreneurship can act as a tool for solving socio-economic problems; it is gaining more and more popularity in recent years in Ukraine, the relevance of its development is increasing in the context of the implementation of the administrative-territorial reform. However, despite significant scientific achievements, further development requires the issues of determining the role of social entrepreneurship in the development of territorial communities.

Analysis of recent publications and research. An important contribution to the development and analysis of problems, connected with the development of social entrepreneurship were contributed by D. Bornstein [1], B. Drayton [1], J. Dees [11], M. Duniam [12], R. Eversole [12], E. Omarov [14], C. Thomas [15] and other. Among Ukrainian scholars researching the problems of social entrepreneurship, one can note works by N. Gusak [3], M. Goncharova [9], V. Kokot [8], N. Kovalenko [5], A. Kornetskiy [9], N. Lugovenko [5], V. Medvid [13], V. Nazaruk, V. Pylypenko [13], V. Shkuro [10], A. Svinchuk[9], V. Smal [8], A. Tumanova [9], O. Chuiko [10], T. Us-tik [13], N. Volchenko [13], M. Vashchenko [13].

Purpose. The aim of the study is to further develop the theoretical provisions on the essence of social entrepreneurship, analyze the possibility of developing social entrepreneurship in society and determine the strategic directions for the development of social entrepreneurship in society in the context of ensuring gender equality.

Results. A good or successful community is one in which there is no poverty, no crime, which pro-

vides a high quality of life for all its members. That is, one that promotes justice and equal access to rights, because its members can work for the common good [10; 13]. The main platform for implementing changes at this time is the local level [2]. Although Ukrainian women are an educated and economically active part of the population, they do not have adequate representation in the economic sphere or in decision-making bodies [4]. The gender perspective should also be taken into account in social work with older people. The older population is markedly dominated by women, but does not take into account social and behavioral differences due to their belonging to different gender groups.

Social entrepreneurship can be a tool for solving these problems. Social entrepreneurship emerged as an important means of meeting social needs. In Europe, the concept of "social enterprise" first appeared in Italy to respond to unmet needs. The term "social entrepreneurship" was coined in the 1980s by Bill Drayton [1]. According to Gregory Diz, unlike business entrepreneurs, social entrepreneurs have a social mission — to make the world a better place [8;11]. Understand the popularity of social entrepreneurship allows us to understand that the public and private sectors can not cope with the problems of society. The third, the voluntary sector, has long witnessed entrepreneurial dynamics that have led to innovative solutions for providing services or goods to individuals or communities whose needs have not been met by either private companies or the state [1; 9].

We have identified key features that allow us to analyze the differences between entrepreneurship and social entrepreneurship [6]. The fundamental

difference is in the value proposition. The value proposition of a social entrepreneur is aimed at the poor, extremely disadvantaged population.

Social enterprises create numerous positive consequences for local communities. This indicates the need for a more thorough study of options for interaction between local authorities and social enterprises (Fig. 1).

Factors that contribute to the development of social entrepreneurship fall into two categories: the characteristics of the social entrepreneur and the resources they used [14; 15]. Thus, the success of social entrepreneurship can be ensured through effective stakeholder engagement.

For a more thorough analysis of the theoretical provisions and to determine the peculiarities of the development of social entrepreneurship in territorial communities at the next stage of work was an empirical study on the basis of the Romen territorial community of Sumy region.

We developed a questionnaire that allowed us to analyze the opportunities for social entrepreneurship in the community and identify strategic directions for its development in the context of gender equality.

The study involved 50 respondents. The most priority tasks that need to be done for the development of the community for the respondents are the reduction of the unemployment rate (78%) and the development of small business as a means of solving the employment problem (70%) (Fig. 2).

The majority of respondents (72%) noted that the community has favorable conditions for business development, with the most influential factors being

the ability to seek new ideas, cooperation with local authorities, motivation of employees. The definition of the hierarchy of key factors is influenced by differences. For women, the search for new ideas and leadership qualities are the most influential factors, in contrast to men, for whom such is the professional knowledge and motivation of employees.

The vast majority of respondents (86–88%) believe that business should not only make a profit, but also take part in solving social problems of society (Fig. 3).

The vast majority of respondents know what social entrepreneurship is, and believe that the community has not only a need (94%) but also opportunities (92%) for the development of social entrepreneurship (Fig. 4).

The analysis shows that 41% of the interviewed entrepreneurs were engaged in charity work, however, only one in six created a job for socially vulnerable segments of the population (Fig. 5). Even fewer participated in community-based social programs.

We see a significant gender difference in the answers, what motives encourage doing business (Table 1).

Thus, women (38%) prefer social motives more than men (28%), while men’s personal motives are more pronounced — 48% vs. 36% for women.

The analysis of the survey results shows the existence of gender problems due to the increased load of family and household problems in the first place (Table 2).

At the same time, among men there are much more who see it than among women. In our opinion,

Fig. 1. Options for interaction between local authorities and social enterprises

Source: developed by [5;12]

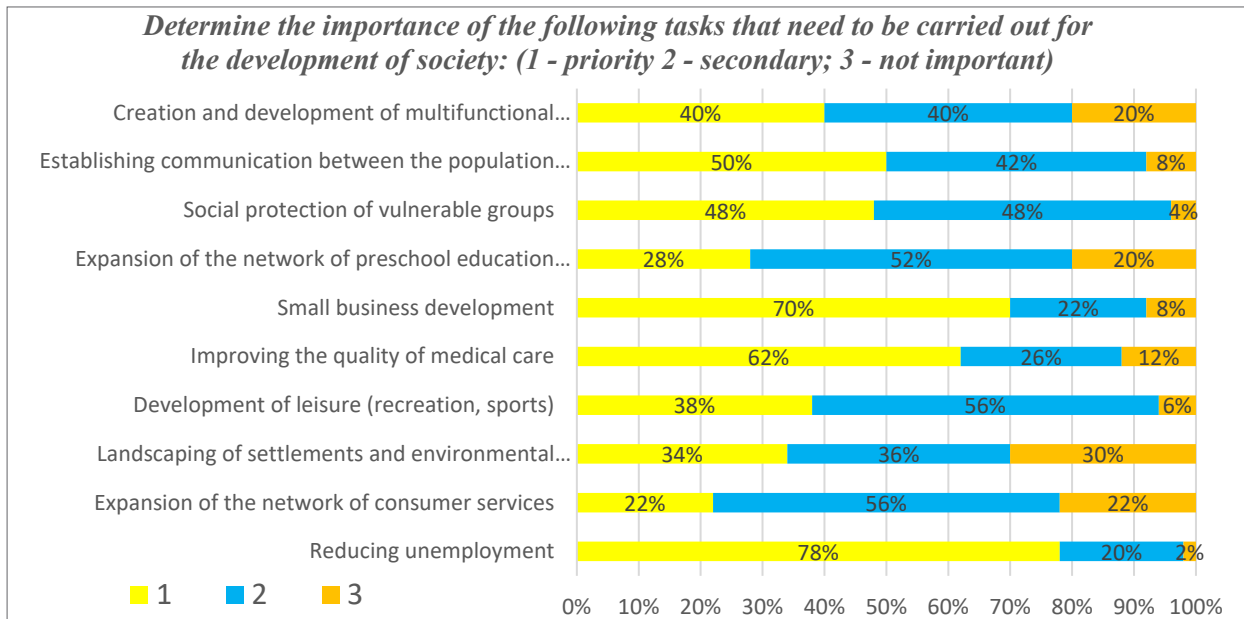

Fig. 2. Priority of tasks to be performed for community development according to the results of the survey, %
 Source: developed by the authors based on empirical data

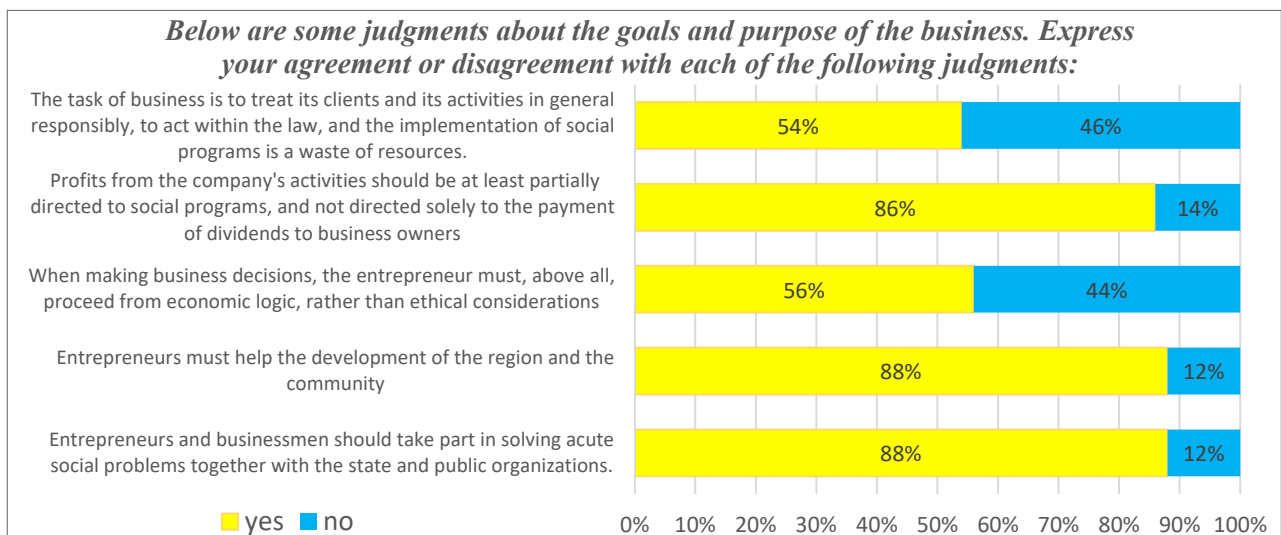

Fig. 3. Judgments about the goals and purpose of the business
 Source: developed by the authors based on empirical data

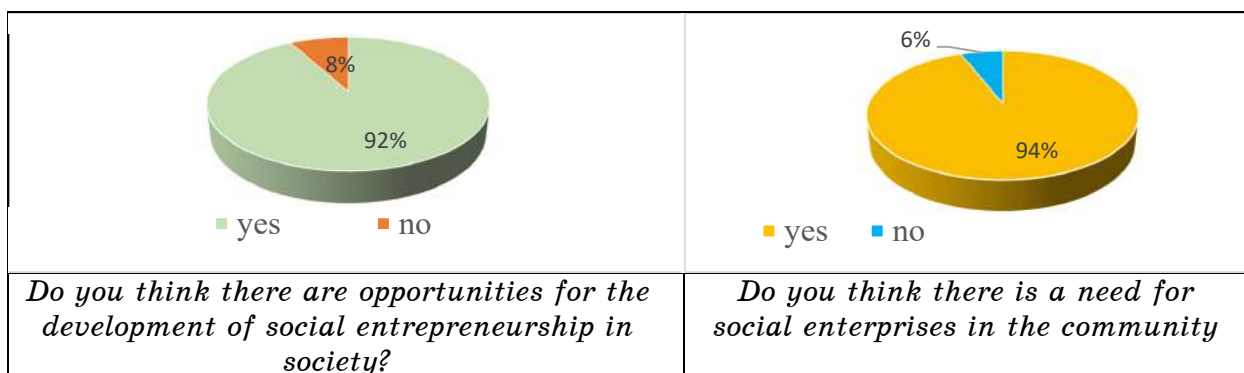

Fig. 4. Survey results on the possibility and needs of social entrepreneurship development in the community

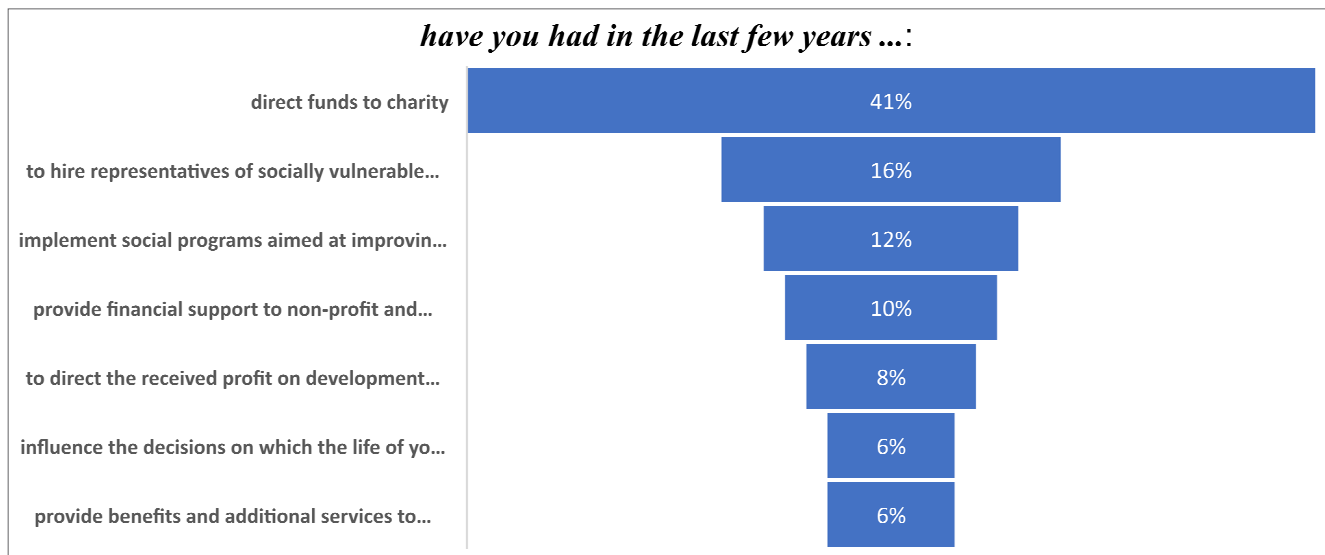

Fig. 5. Participation of respondents in solving social problems

Source: developed by the authors based on empirical data

Table 1

The results of the survey on business motives by gender difference of respondents

It is known that people do business with different goals and motives. Please select from the list no more than three motives that are most important to you personally	women	men
Improving personal wealth	25%	27%
The desire for independence and independence	17%	14%
The desire to be useful to society;	17%	10%
The desire to change the world for the better	13%	9%
Self-affirmation in the profession, realization of professional abilities;	10%	10%
Caring for those around	8%	9%
The desire to realize their ambitions and a certain idea	7%	10%
Achieving success in society, the desire to increase their authority in the eyes of others	4%	11%

Source: developed by the authors based on empirical data

Table 2

Results of the survey on gender inequality of respondents

Do you agree that in the field of entrepreneurship, most women experience inequality in their ability to succeed compared to men	women	men
No, I think it's just a stereotype, men and women have the same opportunities	39%	26%
Yes, because most men do not treat women as equal partners, and women have to constantly prove that they are not worse than men.	13%	26%
Yes, because a woman carries a double burden — home and work, which prevents her from competing on an equal footing with men	45%	37%
I hesitate in response	3%	11%

Source: developed by the authors based on empirical data

this shows that psychologically women are more willing to reduce gender inequality — the share of women who do not think that they have less opportunities to succeed in business is 1.5 times greater than men. A comparison of the ethical attitudes of men and women allows us to draw the following conclusion: in business, women are more dependent on others,

and therefore their principles and business ethics are more determined by moral principles.

Thus, women's entrepreneurship has a special structure of motivations for doing business, which differs from the motivations of men. In the first place in their hierarchy is the desire for social self-realization. Thus, it is the development of women's

business that contributes more to overcoming the phenomenon of poverty, aimed at improving the quality of human life.

An effective way to stimulate the development of social entrepreneurship on the territory of Ukraine can be nudging [7]. Formation of social and psychological qualities human potential, taking into account traditions, cultural values and the expected response, can have a significant effect on the level of development of social entrepreneurship. It is a change in the value system and psychology of members of society that can become one of the components of the mechanism development of social entrepreneurship in Ukraine

Discussion and conclusion. Generalization of the existing in the literature approaches to defining the essence of the category of “social entrepreneurship” made it possible to define it as entrepreneurial activity aimed at mitigating or solving social problems. In the foreign experience of social entrepreneurship, there are various models of social enterprises. The

choice of an organizational model depends on many factors and is determined in accordance with the tasks that each enterprise sets for itself. Our empirical study showed that social entrepreneurship in the community is underdeveloped. Important for the formation of social entrepreneurship is its perception. Survey participants demonstrate an adequate understanding of the meaning of social entrepreneurship, their ideas do not differ radically from the ideas of experts and experts. Today’s entrepreneurs see their mission in providing support to socially vulnerable groups, helping to strengthen the family and raising children, prevention of negative social phenomena. Analysis of the survey results shows the existence of gender problems due to the increased load of family and household problems in the first place. There is also a significant gender difference in the motives for doing business. From the point of view of gender features, the development of women’s social entrepreneurship will be more conducive to overcoming social problems in the community.

References

1. Bornshteyn D. (2012). *Kak izmenit mir: Sotsialnoe predprinimatelstvo i sila novykh idey*. Moskva. Alpina Publisher. URL: <https://cutt.ly/gWhE4yS> (accessed: 24.07.2021)
2. Ghenderni iniciatyvy mist i ghromad Ukrainy: krashhi praktyky ta rekomendaciji. (2019). URL: <https://cutt.ly/mWhEZPp> (accessed: 18.08.2021)
3. Ghusak N. (2016). *Krashhyj dosvid ta suchasni trendy rozvytku socialnogho pidpryemnytva: Ukrajinna (rezultaty doslidzhennja)*. URL: <https://www.prgrf.com/forum/> (accessed: 18.06.2021)
4. Derzhkomstat Ukrainy. Oficijnyj sajt. URL: <https://ukrstat.org/uk/> (accessed: 17.08.2021)
5. Lughovenko N.V., Kovalenko N.V. (2020). *Socialjni pidpryemstva jak instrument dialoghu derzhavy i suspiljstva. Infrastruktura rynku*. V. 42. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/34.pdf (accessed: 28.06.2021)
6. Pylypenko N., Karpecj O. (2021). *Teoretychni aspekty socialnogho pidpryemnytva v suchasnykh umovakh. Efektyvna ekonomika*. V.3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2021/89.pdf (accessed: 19.06.2021)
7. Pylypenko N.M., Bjelajeva V.V. (2019). *Mozhlyvosti zastosuvannja instrumentariju povedinkovoji ekonomiky pry provedenni ekonomichnoji polityky v Ukraini. Ekonomika ta derzhava*. V. 5. P. 95–100. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.5.95 (accessed: 21.08.2021)
8. Smalj V., Kokotj V. (2017). *Shho slid znaty pro socialjne pidpryemnytvo*. URL: <https://cutt.ly/YWhYJjX> (accessed: 14.08.2021)
9. Svnchuk A.A., Kornecjkyj A.O., Ghoncharova M.A. ta inshi. (2017). *Socialjne pidpryemnytvo: vid ideji do suspilnykh zmin*. Kyjiv: TOV “PIDPRYJeMSTVO “VI EN EJ”. URL: <https://cutt.ly/vWhEFV8> (accessed: 23.06.2021)
10. Chujko O., Shkuro V. (2020). *Ekologho orijentovane socialjne pidpryemnytvo u ghromadi. Navchaljno-metodychnyj posibnyk*. URL: <https://cutt.ly/pWhRStm> (accessed: 11.07.2021)
11. Dees J.G. (2001). *The meaning of “social entrepreneurship”*. URL: <https://cutt.ly/OWhR9RI> (accessed: 23.06.2021)
12. Duniam M., Eversole R. (2013). *Social Enterprises and Local Government: A Scoping Study*, Australian Centre of Excellence for Local Government, Sydney. URL: <https://cutt.ly/aWhRJsR> (accessed: 17.08.2021)
13. Medvid V., Pylypenko V., Pylypenko N., Ustik T., Volchenko N., Vashchenko M. (2019). *Factors of rural development in the context of decentralisation: empirical research. Economic Annals-XXI*. No 177(5-6). P. 126–140. URL: DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V177-11> (accessed: 22.07.2021)

14. Omarov E. (2020). Social entrepreneurship and what does it mean for management of consumer behavior. Access journal, ACCESS Press. No 1(2). P. 86–102. URL: [https://doi.org/10.46656/access.2020.1.2\(1\)](https://doi.org/10.46656/access.2020.1.2(1)) (accessed: 01.07.2021)

15. Thomas C. The role of social entrepreneurship in community development. URL: <https://cutt.ly/IWhTgI2> (accessed: 17.08.2021)

Література

1. Борнштейн Д. Как изменить мир: Социальное предпринимательство и сила новых идей. М: Альпина Паблишер. 2012. 40 с. URL: <https://cutt.ly/gWhE4yS> (accessed: 24.07.2021)

2. Гендерні ініціативи міст і громад України: кращі практики та рекомендації. URL: <https://cutt.ly/mWhEZPr> (accessed:18.08.2021)

3. Гусак Н. Кращий досвід та сучасні тренди розвитку соціального підприємництва: Україна (результати дослідження). URL: <https://www.pgrgf.com/forum/> (accessed:18.06.2021)

4. Держкомстат України. Офіційний сайт. URL: <https://ukrstat.org/uk/> (accessed:17.08.2021)

5. Луговенко Н. В., Коваленко Н. В. Соціальні підприємства як інструмент діалогу держави і суспільства. Інфраструктура ринку. 2020. Випуск 42. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/34.pdf (accessed: 28.06.2021)

6. Пилипенко Н., Карпець О. Теоретичні аспекти соціального підприємництва в сучасних умовах. Ефективна економіка. 2021. № 3. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2021/89.pdf (accessed: 19.06.2021)

7. Пилипенко Н. М., Беляєва В. В. Можливості застосування інструментарію поведінкової економіки при проведенні економічної політики в Україні. Економіка та держава. 2019. № 5. С. 95–100. DOI: 10.32702/2306–6806.2019.5.95 (accessed: 21.08.2021)

8. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво. URL: <https://cutt.ly/YWhYJjX> (accessed: 14.08.2021)

9. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / А. А. Свинчук, А. О. Корнецький, М. А. Гончарова та інші. К: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 2017. 188 с. URL: <https://cutt.ly/vWhEFV8> (accessed: 23.06.2021)

10. Чуйко О., Шкуро В. Еколого орієнтоване соціальне підприємництво у громаді Навчально-методичний посібник. URL: <https://cutt.ly/pWhRStm> (accessed: 11.07.2021)

11. Dees J.G. The meaning of “social entrepreneurship”. URL: <https://cutt.ly/OWhR9RI> (accessed: 23.06.2021)

12. Duniam M., Eversole R. Social Enterprises and Local Government: A Scoping Study, Australian Centre of Excellence for Local Government, Sydney. 2013. URL: <https://cutt.ly/aWhRJsR> (accessed: 17.08.2021)

13. Medvid V., Pylypenko V., Pylypenko N., Ustik T., Volchenko N., Vashchenko M. Factors of rural development in the context of decentralisation: empirical research. Economic Annals-XXI. 2019. No 177(5-6). P. 126-140. URL: DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V177-11> (accessed: 22.07.2021)

14. Omarov E. Social entrepreneurship and what does it mean for management of consumer behavior. Access journal, ACCESS Press. 2020. No 1(2). P. 86–102. URL: [https://doi.org/10.46656/access.2020.1.2\(1\)](https://doi.org/10.46656/access.2020.1.2(1)) (accessed: 01.07.2021)

15. Thomas C. The role of social entrepreneurship in community development. URL: <https://cutt.ly/IWhTgI2> (accessed: 17.08.2021)

УДК 330.15:630*9(477.81)

Басюк Тетяна Олександрівна

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та туризму
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука*

Басюк Татьяна Александровна

*кандидат географических наук, доцент,
доцент кафедры географии и туризма
Международный экономико-гуманитарный университет
имени академика Степана Демьянчука*

Basiuk Tetiana

*Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Geography and Tourism
Academician Stepan Demianchuk International University of
Economics and Humanities*

ORCID: 0000-0003-2861-0460

Романів Оксана Яківна

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри геології та гідрології
Національний університет водного господарства та природокористування*

Романив Оксана Яковлевна

*кандидат географических наук, доцент,
доцент кафедры геологии и гидрологии
Национальный университет водного хозяйства и природопользования*

Romaniv Oksana

*Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Geology and Hydrology
National University of Water and Environmental Engineering*

ORCID: 0000-0002-2870-1322

Скабара Роман Михайлович

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри спортивного туризму
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського*

Скабара Роман Михайлович

*кандидат географических наук, доцент,
доцент кафедры спортивного туризма
Львовский государственный университет физической культуры имени Ивана Боберского*

Skabara Roman

*Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Sports Tourism
Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture*

ORCID: 0000-0003-2984-3135

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7475

ЕКОНОМІЧНІ ТА КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ ЛІСОРЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЛЕСОРЕКРЕАЦИОННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ

ECONOMIC AND CONSTRUCTIVE-GEOGRAPHICAL PRINCIPLES OF FOREST RECREATIONAL NATURAL RESOURCE MANAGEMENT IN RIVNE REGION

Анотація. У статті досліджено особливості лісорекреаційного природокористування у Рівненській області. Розглянуто розподіл рекреаційно-оздоровчих лісів по лісових господарствах. Рекреаційно-оздоровчі ліси розподілені нерівномірно територією регіону. Найбільша їх концентрація поблизу міст. Основною причиною такого розподілу є орієнтування лісової рекреації на споживача. В Рівненській області лісову рекреацію здійснюють переважно державні господарства, які перебувають в підпорядкуванні Рівненського обласного управління лісового та мисливського господарства. У статті описана рекреаційна інфраструктура лісового господарства регіону та перелік послуг для рекреантів. Обчислено показники допустимого рекреаційного навантаження для рекреаційно-оздоровчих лісів, а також показники максимально допустимого рекреаційного навантаження. Здійснено оцінку лісорекреаційної активності та рекреаційної ємності рекреаційно-оздоровчих лісів Рівненської області у розрізі лісових господарств. Крім традиційних характеристик рекреаційних лісів наведено результати їхньої комплексної санітарно-екологічної оцінки. Співставлення показників лісорекреаційної активності населення та санітарно-екологічного стану лісів дало змогу зробити висновки про необхідність посилення протирадіаційних та протипожежних заходів у окремих господарствах (у Зарічненському, Дубровицькому, Володимирецькому). Визначено важливі проблеми та перспективи розвитку лісової рекреації. Встановлено пріоритетні лісові господарства для створення рекреаційно-туристської інфраструктури (Острозьке, Дубнівське, Млинівське та інші). В результаті дослідження виявлено, що місцевості Рівненської області з високою лісорекреаційною активністю населення часто мають відносно сприятливий санітарно-екологічний стан лісів, що свідчить про необхідність проведення догатових природоохоронних заходів у їх межах.

Ключові слова: лісові ресурси, економіка природокористування, рекреація, рекреаційне навантаження.

Аннотация. В статье исследованы особенности лесорекреационного природопользования в Ровенской области. Рассмотрено распределение рекреационно-оздоровительных лесов по лесным хозяйствам. Рекреационно-оздоровительные леса распределены неравномерно по территории региона. Наибольшая их концентрация наблюдается вблизи городов. Основная причина такого распределения – ориентация лесной рекреации на потребителя. В Ровенской области лесную рекреацию осуществляют преимущественно государственные хозяйства, находящиеся в подчинении Ровенского областного управления лесного и охотничьего хозяйства. В статье описана рекреационная инфраструктура лесного хозяйства региона и перечень услуг для рекреантов. Вычислены показатели допустимой рекреационной нагрузки для рекреационно-оздоровительных лесов, а также показатели максимально допустимой рекреационной нагрузки. Осуществлена оценка лесорекреационной активности и рекреационной емкости рекреационно-оздоровительных лесов Ровенской области в разрезе лесных хозяйств. Кроме традиционных характеристик рекреационных лесов представлены результаты их комплексной санитарно-экологической оценки. Сопоставление показателей лесорекреационной активности населения и санитарно-экологического состояния лесов позволило сделать выводы о необходимости усиления противорадиационных и противопожарных мероприятий в отдельных хозяйствах (в Заричненском, Дубровицком, Володимирецком). Определены важные проблемы и перспективы развития лесной рекреации. Установлены приоритетные лесные хозяйства для создания рекреационно-туристской инфраструктуры (Острозское, Дубновское, Млыновское и другие). В результате исследования выявлено, что местности Ровенской области с высокой лесорекреационной активностью населения часто имеют не совсем положительное санитарно-экологическое состояние лесов, что свидетельствует о необходимости проведения дополнительных природоохранных мероприятий в их пределах.

Ключевые слова: лесные ресурсы, экономика природопользования, рекреация, рекреационная нагрузка.

Summary. The article examines the features of forest recreational nature management in Rivne region. The distribution of recreational- curative forests by forestry enterprises is considered. Recreational- curative forests are unevenly distributed throughout the region. The largest concentration of such forests is near cities. The main reason for this distribution of forests is the orientation of forest recreation on consumers. Forest recreation in the Rivne region is carried out mainly by state farms, which are subordinated to the Rivne Regional Department of Forestry and Hunting. The article describes the recreational infrastructure of forestry in the region. The list of services for vacationers is given. Indicators of permissible recreational pressure for recreational- curative forests, as well as indicators of maximum permissible recreational pressure are calculated. The assessment of forest-recreational activity and recreational capacity of recreational-curative forests of Rivne region within all forestry enterprises was carried out. In addition to the traditional characteristics of recreational forests, the results of their comprehensive sanitary and ecological assessment are presented. Comparison of indicators of forest-recreational activity of the population and sanitary-ecological condition of forests allowed to draw conclusions about the need to strengthen radiation and fire-fighting measures in some forestries (in Zarichne, Dubrovytsia, Volodymyrets). Important problems and prospects for the development of forest recreation have been identified. Priority forestries have been established for the creation of recreational and tourist infrastructure (Ostroh, Dubnivske, Mlynivske and others). As a result of the study it was found that areas of Rivne region with high forest recreational activity of the population often have a relatively unfavorable sanitary and ecological condition of forests, which indicates the need for additional environmental measures within them.

Key words: forest resources, natural resource economics, recreation, recreational pressure.

Постановка проблеми. Рекреація є важливою складовою життя суспільства. Саме високий розвиток рекреаційної сфери стимулює розвиток регіону й збільшує надходження до бюджету області та країни. Проте Рівненщина не має значних орографічних відмінностей, виходу до моря, за винятком південних районів, у області мало історичних чи культурних пам'яток державного значення, які можна використати як принаду для відпочиваючих. Тому необхідно звернути увагу на інші види рекреаційної діяльності, серед яких важлива роль може належати лісовій рекреації. Фактична лісистість Рівненської області становить 36,4% від загальної площі (в Україні більша лісистість лише в Закарпатській та Івано-Франківській областях). Лісові масиви характеризуються високою атрактивністю. Окрім того у них розміщені цінні гідрологічні об'єкти. Ці фактори створюють сприятливі передумови для лісорекреаційного природокористування в області. Проте, взаємодія людини з природою набуває дедалі більш виявленого негативного характеру і спричиняє деградацію лісових насаджень. Біогенний компонент ландшафтних комплексів виступає найменш стійким до екзогенних впливів і, зокрема, рекреаційних. Природокористування в межах рекреаційних зон повинне здійснюватися на основі науково-обґрунтованих нормативів. Тому й конструктивно-географічні дослідження наразі є актуальними. Особливе значення має вибір оптимальних антропогенних навантажень на ландшафт. Це стимулюватиме й економічну ефективність лісокористування в рекреаційній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему лісорекреаційного природокористування

у своїх працях піднімали такі вчені: С. А. Генсірук із співавторами [1], В. М. Гавій [2], О. І. Голубчак [3], М. М. Започотний та І. Ф. Калущкий [4], Е. А. Кульчицька [5; 6], М. П. Кляп і Ф. Ф. Шандор [7] та інші. Проте їх праці, здебільшого, стосуються або лісогосподарського комплексу країни в цілому, або ж окремих господарств. Щодо Рівненщини обґрунтування лісорекреаційного природокористування є висвітленим фрагментарно.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є розкрити економічні та конструктивно-географічні засади лісорекреаційного природокористування у Рівненській області.

Вихідними даними для дослідження слугували фондові матеріали Рівненського обласного управління лісового й мисливського господарства.

Виклад основного матеріалу. Висока лісистість Рівненської області є основним чинником розвитку лісового господарства в регіоні.

Ліси Рівненської області займають територію 833,57 тис. га, з них 705761,5 га (84,7%) лісу знаходиться в підпорядкуванні Рівненського обласного управління лісового та мисливського господарства (ОУЛМГ). Решта земель під лісовими насадженнями перебувають у користуванні Міністерства аграрної політики та продовольства України (139 тис. га лісів області, або 16,2%) та Міністерства оборони України (12,1 тис. га, або 1,4%). Вкриті лісовою рослинністю площі області становлять 722,2 тис. га, з них в лісах державного призначення Держагенлісу України — 585,4 тис. га; в лісах Мінагрополітики України — 122,5 тис. га; в користуванні Міноборони України — 10,1 тис. га.

В Рівненській області лісову рекреацію здійснюють переважно державні господарства. До структури Рівненського ОУЛМГ входить Рівненський природний заповідник та 16 лісових господарств: Березнівське, Володимирецьке, Висоцьке, Дубенське, Дубровицьке, Зарічненське, Клеванське, Костопільське, Остківське, Острозьке, Рокитнівське, Сарненське, Соснівське, Млинівське та Рівненське. Середня площа лісового господарства — 37,8 тис. га.

А в цілому виробничу діяльність ОУЛМГ здійснює через названі 16 лісогосподарських підприємств та природний заповідник, а окрім того ще діють ТзОВ «Українська сірникова фабрика» у м. Березне, одне лісомисливське господарство, державне підприємство «Лісове господарство «Клевань».

Крім того, у області існують три районні спілки Українського товариства мисливців та рибалок, одне військове мисливське товариство і 60 приватних мисливських господарств. Ці господарства виконують біотехнічні заходи зі збереження і розмноження мисливської фауни.

Із вересня 2011 року розпочав свою роботу Костопільський музей лісу. У музеї функціонують експозиції, які представляють історію розвитку галузі лісового господарства України і Рівненщини зокрема, а також досягнення відомих науковців та діячів, які зробили внесок у збереження лісу та розвиток лісівництва. Ще тут можна побачити зразки народних промислів, пов'язаних з лісом. Територія навколо музею — рекреаційна зона, місце для відпочинку. Тут облаштовано дитячий майданчик та місця для сімейного відпочинку, мангали. Є велодоріжки та прокат велосипедів.

Також на території Рівненської області функціонують бази лісорекреаційного спрямування: мисливсько-рибальська база «Хрінники»; «Мисливський Хуторок»; мисливсько-спортивний комплекс «Сокіл» [9]. І самі лісові господарства надають різні види послуг рекреантам (табл. 1).

У рамках зв'язків з громадськістю Рівненський природний заповідник та ОУЛМГ проводять акції, конкурси, просвітницькі лекції, виставки робіт. Блискучими прикладами є такі заходи: «Очистимо планету від сміття», «Пізнай та збережи», «Біле озеро збирає юних екологів» та ін.

Не зважаючи на наявність широкого кола інституцій, діяльність яких пов'язана з лісом, більшість видів лісорекреаційного природокористування зосереджені в структурах ОУЛМГ. Тому зупинимось детальніше на аналізі лісорекреаційного потенціалу цього управління.

Згідно державного обліку, лісовий фонд (що знаходиться в підпорядкуванні ОУЛМГ) характеризується середнім віком насаджень 48 років. Із покритої лісом площі молодняки займають 25%; середньовікові ліси — 46%; пристигаючі — 18%; стиглі і перестійні 11%. Бонітет — II. Повнота — 0,7. Середній приріст на 1 га покритої лісом площі 3,8 мі. Загальний запас насаджень 113,9 млн. мі. Серед порід дерев близько 90% — сосна, дуб та береза. Хвойні ліси займають площу 389,3 тис. га, а це 67%. Листяні — 131,1 тис. га, що становить 33%.

Площа рекреаційно-оздоровчих лісів 65003,9 га, а це 9,2% від загальної площі, що в підпорядкуванні Рівненського ОУЛМГ, та 3,2% від загальної площі Рівненської області. Розподіл рекреаційно-оздоровчих лісів в області такий: в населених пунктах — 47,8 га; зони лікувально-оздоровчих територій — 209 га; лісопаркова частина лісів зелених зон — 8636,1 га; у межах поясів зон санітарної охорони водних об'єктів та поза межами лісів зелених зон — 56111 га [8].

На рис. 1 наведено розподіл рекреаційно-оздоровчих лісів по лісових господарствах Рівненської області. Окрім того, зображено частку різних видів рекреаційно-оздоровчих лісів у загальній площі лісів.

З рис. 1 робимо висновок, що розподіл рекреаційно-оздоровчих лісів прив'язаний до більш залюднених населених пунктів, тобто — орієнтований

Таблиця 1

Надання рекреаційних послуг лісовими господарствами

Назва господарства	Послуги
ДП «Дубровицьке лісове господарство»	Ночівля, харчування, катання на конях, мисливство.
ДП «Клеванське лісове господарство»	Ночівля, харчування, катання на конях, тир, мисливство.
ДП «Соснівське лісове господарство»	Ночівля, харчування, екскурсії екостежками.
ДП «Сарненське лісове господарство»	Ночівля, екскурсії екостежками, полювання.
ДП «Клесівське лісове господарство»	Ночівля, харчування, сауна, зернова ванна, екскурсії.
ДП «Костопільське лісове господарство»	Екскурсії.

Джерело: складено авторами за [9]

на споживача лісорекреаційних послуг. Також лісові рекреаційні ділянки утворені поблизу мальовничих водойм. Найбільші частки рекреаційно-оздоровчих лісів у загальній площі лісового господарства фіксуються в Клеванському лісогосподарському підприємстві (25866,1 га, 96,3% від його площі), у Рівненському лісовому господарстві (7969,5 га, 40,7% від його площі). Найнижча

частка рекреаційно-оздоровчих лісів у таких лісових господарствах: Рокитнівському — 353 га (0,6% від його площі), Соснівському — 105 га (0,2% від його площі). А у Острківському та Висоцькому господарствах рекреаційно-оздоровчих лісів взагалі немає.

Беручи за основу методику [1], встановлено, що показник допустимого рекреаційного наванта-

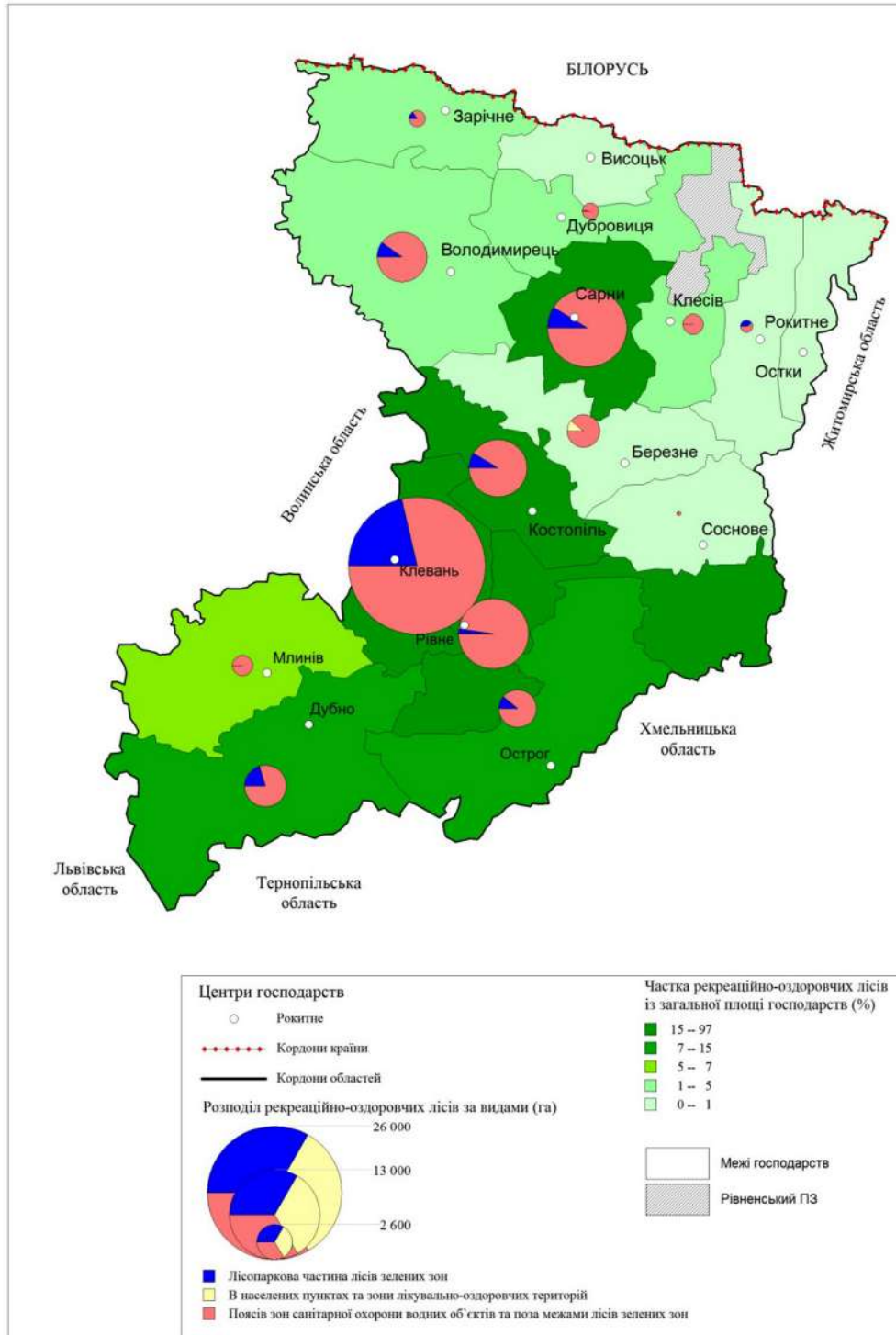

Рис. 1. Розподіл рекреаційно-оздоровчих лісів по лісових господарствах Рівненської області

Джерело: розробка авторів

ження для рекреаційно-оздоровчих лісів лісових господарств Рівненщини у низовинній частині області становить 2,5 люд.-день/га, а у височинній — 2,0 люд.-день/га. Показники максимально допустимого рекреаційного навантаження відповідно становлять 9,2 люд.-день/га для низовинної та 6,7 люд.-день/га для височенної частин області.

А для обрахунку лісорекреаційної активності врахували площі рекреаційно-оздоровчих лісів

та статистичні дані про чисельність населення у межах доступності тих лісів.

Встановлено, що найбільші показники лісорекреаційної активності в Рокитнівському та Сосновському лісових господарствах (рис. 2), що спричинено тим, що ці господарства мають найменшу частку рекреаційно-оздоровчих лісів, але користуються значною популярністю у місцевого населення. Цікавим є факт, що найменші показники

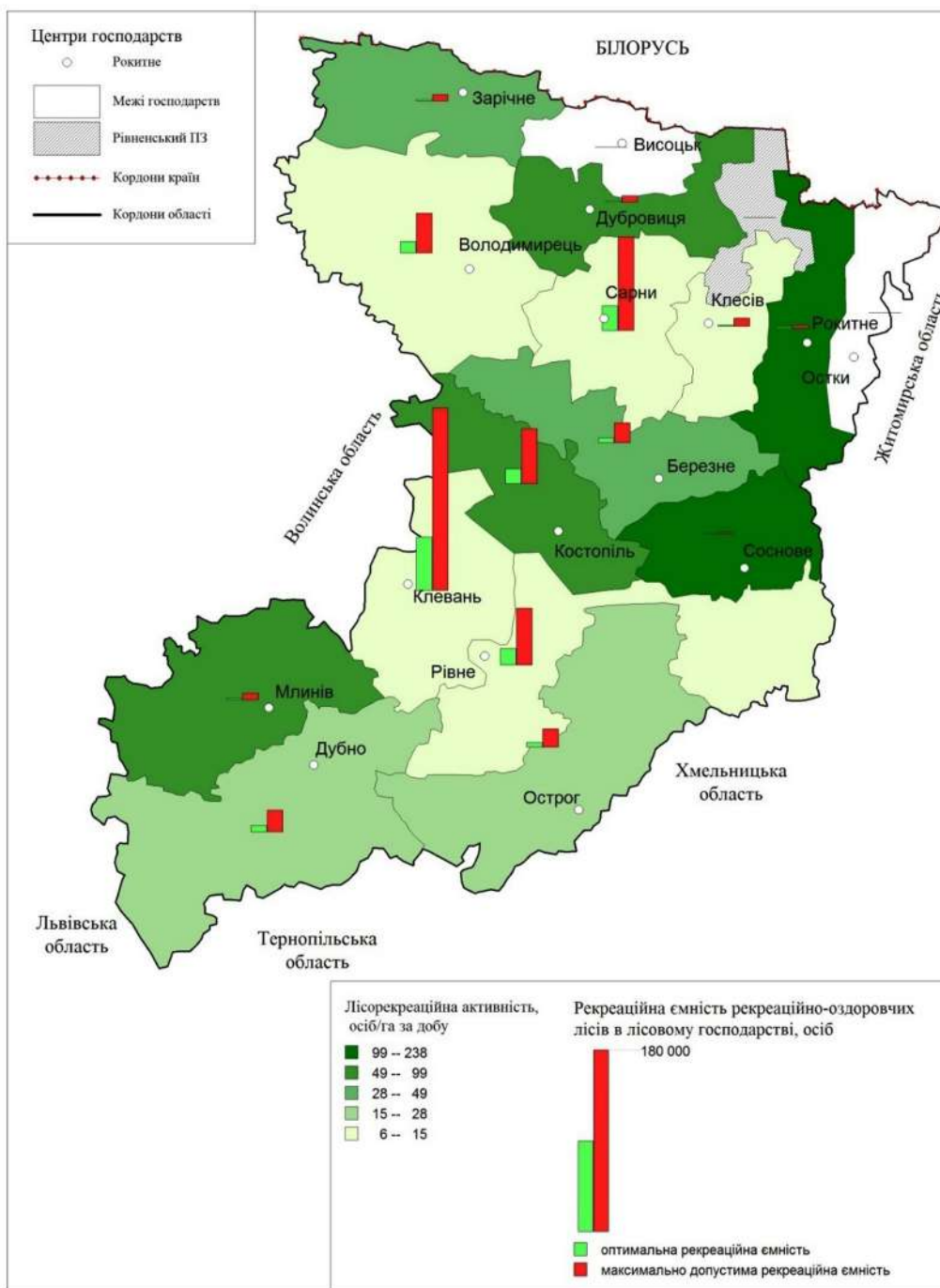

Рис. 2. Лісорекреаційна активність та рекреаційна ємність рекреаційно-оздоровчих лісів Рівненської області у розрізі лісових господарств

Джерело: розробка авторів

лісорекреаційної активності отримали Рівненське, Клеванське та Сарненське лісові господарства, де проживає значна частка населення області. До того ж в структурі лісів цих господарств і найбільша питома вага припадає на рекреаційно-оздоровчі ліси, як раніше це демонстрували на рис. 1. Очевидно мешканці цих міст при виборі варіантів дозвілля не ставлять відпочинок у лісі на перші позиції, бо мають інші альтернативи, яке їм пропонує міський спосіб життя. Отже, у передмістях Рівне, Клеваня, Сарн є належний лісорекреаційний потенціал і достатні резерви для подальшого розвитку лісорекреаційного природо-користування без шкоди для довкілля.

З метою визначення рекреаційного потенціалу усіх лісових господарств області обчислили на період рекреаційного сезону рівень оптимальної та гранично допустимої рекреаційної ємності лісів, призначених для відпочинку й оздоровлення. Щодо показників оптимальної рекреаційної ємності, то вони такі по лісових господарствах: Клеванське — 51732 особи, Сарненське — 24105 осіб, Рівненське — 15931 особа, Костопільське — 14430 осіб, Володимирецьке — 10575 осіб, Дубенське — 6045 осіб, Острозьке — 5339 осіб, Березнівське — 5072 особи, Клесівське — 2378 осіб.

А в Зарічненському, Дубровицькому, Рокитнівському, Соснівському і Млинівському господарствах оптимальна рекреаційна ємність менша 2000 осіб. Візуалізація максимальних та мінімальних показників рекреаційної ємності представлена на рис. 2.

Отже, важливими характеристиками рекреаційного лісу є породний склад, повнота та різноманітність рослинного покриву, естетичність пейзажу, наявність гідрологічних об'єктів, рекреаційний благоустрій тощо.

Проте ми вважаємо, що не менш важливим має бути і належний санітарно-екологічний стан лісів. Тому було проведено санітарно-екологічну оцінку лісів в балах за власною методикою із використанням таких параметрів: площі осередків шкідників та хвороб лісу; площі пожеж у лісовому фонді; забруднення ґрунтів цезієм-137; залишок неочищених місць рубок. Встановлено, що дуже сприятливий стан лісів в Острозькому, Дубнівському та Млинівському лісових господарствах. Найгірша ситуація у Володимирецькому, Сарненському, Дубровицькому, Висоцькому та Зарічненському лісових господарствах (рис. 3).

Співставлення показників лісорекреаційної активності населення та санітарно-екологічного

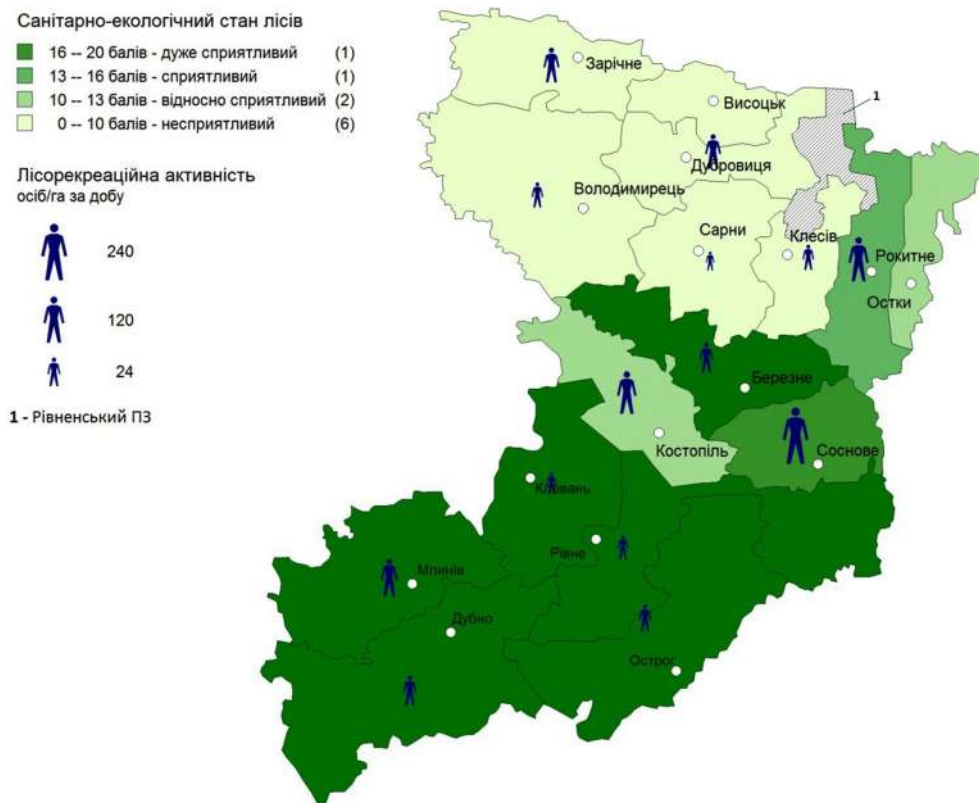

Рис. 3. Санітарно-екологічний стан лісів Рівненської області

Джерело: розробка авторів

стану лісів Рівненщини дало змогу зробити низку висновків. По-перше, в господарствах з високою лісорекреаційною активністю ліси мають несприятливий стан (Зарічненське, Дубровицьке, Володимирецьке господарства) або відносно сприятливий санітарно-екологічний стан (Костопільське господарство). Це свідчить про необхідність посилення комплексу протирадіаційних та протипожежних заходів у перелічених лісгоспах. Частково, саме за рахунок високої лісорекреаційної діяльності стан лісів у них гіршає. По-друге, в господарствах з найсприятливішим станом лісу — низька лісорекреаційна активність. Тому їм слід активно пропагувати серед населення відпочинок в лісі та створювати відповідну рекреаційно-туристську інфраструктуру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Лісова рекреація — це перебування людей на землях лісового фонду в культурно-оздоровчих, туристичних і спортивних цілях. На території Рівненської області провідну роль у сфері лісорекреаційного природокористування відіграє Рівненське ОУЛМГ та його структурні підрозділи. Рекреаційно-оздоровчі ліси розподілені нерівномірно територією регіону. Так, поблизу великих міст

рекреаційно-оздоровчих лісів більше, ніж поблизу селищ і сіл. Найбільша їх концентрація — поблизу міст Рівне, Здолбунів, Костопіль та Сарни. Основною причиною такого територіального розподілу є орієнтування на споживача лісових рекреаційних ресурсів.

Санітарно-екологічний стан лісів області в цілому сприятливий для розвитку лісорекреаційного природокористування. Водночас райони з високою лісорекреаційною активністю населення часто мають відносно сприятливий санітарно-екологічний стан лісів, що свідчить про необхідність проведення додаткових природоохоронних заходів у них.

Для поліпшення рекреаційної привабливості лісових рекреаційних територій Рівненщини, для підвищення рекреаційної активності населення необхідно: облаштувати під'їзди та паркувальні місця поблизу лісових рекреаційних дестинацій, здійснити перехід до планового та змістовного облаштування місць відпочинку у межах лісів; активно пропагувати відпочинок в лісі, а також стимулювати поєднання лісового відпочинку з іншими видами дозвілля; вирішити проблеми з вивозом сміття; дбати про прищеплення любові до природи та дбайливе ставлення до неї.

Література

1. Генсирук С. А., Нижник М. С., Возняк Р. Р. Рекреационное использование лесов. Киев: Урожай, 1987. 246 с.
2. Гавій В. М., Мирон І. В. Санітарно-екологічний стан лісів як передумова розвитку лісової рекреації (на прикладі Чернігівської області). Вісник Одеського державного екологічного університету. 2008. № 6. С. 21–26.
3. Голубчак О. І., Калущий І. Ф. Особливості ведення лісового господарства в рекреаційних лісах і проблеми рекреаційного лісокористування. Лісівнича академія наук України: Наукові праці. 2004. № 3. С. 39–42.
4. Калущий І. Ф., Запоточний М. М. Особливості покращення рекреаційного використання лісових ландшафтів Прикарпаття. Науковий вісник ЛЛТУ: Збірник наук.-техн. праць. Львів, 2006. Вип. 16(2). С. 12–19.
5. Кульчицька Е. А. Еколого-економічні показники для оцінювання рекреаційно-туристичної діяльності лісових підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. № 19(14). С. 218–225.
6. Кульчицька Е. А. Еколого-економічні засади рекреаційно-туристичної діяльності на території лісового фонду. Львів, 2013. 284 с.
7. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму: навч. посібник. Київ: Знання, 2011. 334 с.
8. Доповідь про стан навколишнього середовища в Рівненській області. Рівне: Державне управління охорони навколишнього середовища в Рівненській області, 2019. 243 с.
9. Рівненщина туристична: інформаційний портал управління культури і туризму Рівненської області. URL: <http://www.tourism.rv.ua> (дата звернення: 07.08.2021).

References

1. Gensiruk, S. A., Nizhnik, M. S., Voznyak, R. R. (1987). Recreational use of forests. Kyjiv: Urozhay, 1987. 246 p. [in Russian].
2. Ghavij, V. M., Myron, I. V. (2008). Sanitary and ecological condition of forests as a prerequisite for the development of forest recreation (on the example of Chernihiv region). Visnyk Odesjkogho derzhavnogho ekolohichnogho universytetu. Issue 6. P. 21–26. [in Ukrainian].

3. Gholubchak, O. I., Kalucjkyj, I. F. (2004). Features of forestry in recreational forests and problems of recreational forest use. *Lisivnycha akademija nauk Ukrainy: Naukovi praci*. 3. P. 39–42. [in Ukrainian].
4. Kalucjkyj, I. F., Zapotochnyj, M. M. (2006). Features of improving the recreational use of forest landscapes of Prykarpattia. *Naukovyj visnyk LLTU: Zbirnyk naukovo-tehnichnykh pracj*. Lviv. Issue 16(2). P. 12–19. [in Ukrainian].
5. Kuljchycjka, E. A. (2009). Ecological and economic indicators for assessing the recreational and tourist activities of forest enterprises. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*. 19(14). P. 218–225. [in Ukrainian].
6. Kuljchycjka, E. A. (2013). Ecological and economic principles of recreational and tourist activities on the territory of the forest fund. Lviv. 284 p. [in Ukrainian].
7. Kljap, M. P., Shandor, F. F. (2011). *Modern varieties of tourism: textbook manual*. Kyjiv: Znannja. 334 p. [in Ukrainian].
8. Report on the state of the environment in Rivne region. (2019). Rivne: State Department of Environmental Protection in Rivne region, 243 p. [in Ukrainian].
9. Rivnenshchyna turystychna: information portal of the Rivne region culture and tourism department. URL: <http://www.tourism.rv.ua> (accessed: 07.08.2021). [in Ukrainian].

Измайлов Ярослав Олексійович

*доктор економічних наук, професор кафедри податкової політики
Університет державної фіскальної служби України*

Измайлов Ярослав Алексеевич

*доктор экономических наук, профессор кафедры налоговой политики
Университет государственной фискальной службы Украины*

Izmaylov Yaroslav

*DSc in Economics, Professor of the Department of Tax Policy
State Tax Service University of Ukraine*

ORCID: 0000-0003-4853-205X

Єгорова Ірина Геннадіївна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки
Державний університет економіки і технологій*

Егорова Ирина Геннадиевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики
Государственный университет экономики и технологий*

Yegorova Iryna

*PhD in Economics, Associate Professor of the
Department of International Economics
State University of Economics and Technology*

ORCID: 0000-0002-7800-2810

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7496

**МІЖНАРОДНА І РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА
УКРАЇНИ ПРИ ОПОДАТКУВАННІ
ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ**

**МЕЖДУНАРОДНАЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ
УКРАИНЫ ПРИ НАЛОГООБЛОЖЕНИИ
ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ**

**INTERNATIONAL AND REGIONAL SECURITY
OF UKRAINE IN THE TAXATION
OF E-COMMERCE**

Анотація. Метою статті є розгляд проблематики та перспектив розвитку міжнародної та регіональної безпеки України при оподаткуванні електронної комерції. Доведено, що міжнародна та регіональна безпека при оподаткуванні електронної комерції має велику кількість недоліків, через невідпрацьованість механізму реалізації, законодавчі, економічні та політичні проблеми.

Під електронною комерцією розуміють бізнесові операції, що здійснюються за допомогою комп'ютеризованих інформаційних технологій. Основними складовими електронної комерції є електронні торгівля, банкінг, обмін інформацією, рух капіталу, гроші, маркетинг, страхові послуги та ін.

Окреслено найактуальніші проблеми, що створюють перешкоди для розвитку міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції.

Представлено шляхи удосконалення міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції, що дадуть можливість поліпшити якість та сервіс життя населення при купівлі товарів і послуг, покращать екологічну, соціальну та безпекову складову.

Для ефективного розвитку міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції в умовах глобалізації запропоновано: розвивати одночасно всі компоненти «електронної комерції», сформувати дієвий механізм забезпечення безпеки при оподаткуванні електронної комерції, розвивати та впроваджувати сучасні Інтернет-сервіси в усіх сферах соціального життя, «діджиталізувати» взаємодію суспільства, бізнесу та держави з метою запобігання корупції, підвищення якості надання державних публічних послуг, забезпечення прозорості та підзвітності діяльності органів влади тощо.

Обґрунтовано, що процедура здійснення міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції має потенціал для розвитку та подальшого удосконалення.

Ключові слова: безпека, глобалізація, електронна комерція, оподаткування, цифровізація.

Аннотация. Целью статьи является рассмотрение проблематики и перспектив развития международной и региональной безопасности Украины при налогообложении электронной коммерции. Доказано, что международная и региональная безопасность при налогообложении электронной коммерции имеет большое количество недостатков, из-за недоработок в механизме реализации, а также законодательных, экономических и политических проблем.

Под электронной коммерцией понимают бизнес операции, осуществляемые с помощью компьютерных информационных технологий. Основными составляющими электронной коммерции являются электронные торговля, банкинг, обмен информацией, движение капитала, деньги, маркетинг, страховые услуги и др.

Определены самые актуальные проблемы, которые создают препятствия для развития международной и региональной безопасности при налогообложении электронной коммерции.

Представлены пути совершенствования международной и региональной безопасности при налогообложении электронной коммерции, которые позволят улучшить качество и сервис жизни населения при покупке товаров и услуг, экологическую и социальную составляющую безопасности.

Для эффективного развития международной и региональной безопасности при налогообложении электронной коммерции в условиях глобализации предложено: развивать одновременно все компоненты «электронной коммерции», сформировать действенный механизм обеспечения безопасности при налогообложении электронной коммерции, внедрять современные Интернет-сервисы во всех сферах социальной жизни, «диджитализировать» процесс взаимодействия общества, бизнеса и государства с целью предотвращения коррупции, повышения качества предоставления государственных публичных услуг, обеспечения прозрачности и подотчетности деятельности органов власти.

Обосновано, что процедура осуществления международной и региональной безопасности при налогообложении электронной коммерции имеет потенциал для развития и дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: безопасность, глобализация, электронная коммерция, налогообложения, цифровизация.

Summary. The purpose of the article is to consider the issues and prospects for the development of international and regional security of Ukraine in the taxation of e-commerce. It is proved that international and regional security in the taxation of e-commerce has a number of shortcomings, due to the lack of implementation mechanism, legislative, economic and political problems.

E-commerce is understood as business operations carried out with the help of computerized information technologies. The main components of e-commerce are e-commerce, banking, information exchange, capital movements, money, marketing, insurance services and others.

The most urgent problems that create obstacles to the development of international and regional security in the taxation of e-commerce are outlined.

Ways to improve international and regional security in e-commerce taxation are presented, which will improve the quality and service of life of the population when buying goods and services, improve the environmental, social and security component.

For the effective development of international and regional security in e-commerce taxation in the context of globalization, it is proposed: to develop all components of «e-commerce», to form an effective mechanism for security in e-commerce taxation, to develop and implement modern Internet services in all spheres of social life. Interaction of society, business and the state in order to prevent corruption, improve the quality of public services, ensure transparency and accountability of government agencies, etc.

It is substantiated that the procedure of international and regional security in e-commerce taxation has the potential for development and further improvement.

Key words: security, globalization, e-commerce, taxation, digitization.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, військова нестабільність, боротьба з COVID-19, цифровізація, посилення міжнародної конкуренції висувають перед країнами світу нові проблеми. Декларуючи підтримку принципів концепції сталого розвитку, Україна прагне формувати суспільні та міждержавні відносини на засадах миру, солідарності, партнерства, екологічності, довіри, міжнародної та регіональної безпеки. Електронна комерція як складова цифровізації та глобалізації, зумовлює нові виклики та питання вибору пріоритетів розвитку національних економік. Основними з них є співробітництво в міжнародній та регіональній економічній безпеці та цифровізація суспільних відносин. Адже ці пріоритетні напрямки активно стимулюють розвиток суспільства. Вони сприяють економічному зростанню, безпеці, створенню робочих місць та підвищенню якості життя громадян.

Зважаючи на це, виникає потреба у пошуку країнами узгоджених можливостей реагування на нові глобальні виклики міжнародної та регіональної безпеки, через обрання пріоритетів подальшого розвитку країн на засадах стрімкого розвитку ІТ-технологій. Електронну комерцію дуже важко адмініструвати з позицій оподаткування старими методами, що може загрожувати міжнародній та регіональній безпеці. Тому актуальним та своєчасним є розгляд питань, що пов'язані з розвитком міжнародної та регіональної безпеки України при оподаткуванні електронної комерції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні питання здійснення відносин, які стосуються економічної безпеки та електронної комерції знайшли відображення в наукових працях українських вчених, серед яких Л. Акімова [1], О. Амоша, Р. Білик [2], Т. Бойко [3], А. Гальчинський, З. Гбур [4], В. Геєць, А. Качинський [5], К. Колеснікова [6], Л. Малюта, В. Мельник, О. Носова [7], С. Свірко, В. Семиноженко, А. Сухоруков, О. Собкевич, В. Федоренко, О. Чуваков [8], М.Г. Чумаченко, А. Чухно. Загальні аспекти алгоритму здійснення захисту інтересів держави в умовах інформатизації суспільства входять до кола наукових інтересів таких закордонних науковців, як С. Глазьев, Дж. Делмон, М. Бромвич, Л. Бернстайн, В. Беренс, П.М. Хавранек, Е. Нікбахт, М. Портер, П. Ромеро, Б. Санто, У. Шарп, А. Шпітгофф, Й. Шумпетер, А.Д. Шеремет та ін.

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє констатувати, що проблемам і перспективам розвитку міжнародної та регіональної безпеки України при оподаткуванні електронної комерції не приділено достатньої уваги.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд проблематики та перспектив розвитку міжнародної та регіональної безпеки України при оподаткуванні електронної комерції.

Викладення матеріалу та результати. Одним з пріоритетних напрямків Європейської комісії є скасування регуляторних та інших бар'єрів задля створення Єдиного цифрового ринку протягом найближчих років. Реалізація цієї ініціативи зможе принести 415 млрд. євро щороку до економіки ЄС (обсяг якої — 14 трлн. євро), а також сприяти створенню сотень тисяч нових робочих місць [9].

Цифрова економіка на противагу індустріальній економіці формує систему нових економічних відносин, де з'являється можливість ефективно вирішувати соціально-економічні та глобальні завдання країни, здійснювати виробництво та реалізацію висококонкурентної продукції з високою доданою вартістю та створювати якісно нові робочі місця.

Цифрову економіку можна представити у вигляді трьох взаємозв'язаних рівнів (рис. 1), які при ефективній взаємодії позитивно впливають на життя громадян і суспільства в цілому.

Всередині цифрової економіки виокремлюють три основні частини: розвиток та підтримка інфраструктури (апаратне та програмне забезпечення, телекомунікаційні системи та мережі); електронний бізнес (автоматизація та комп'ютеризація бізнес процесів, використання мережевих технологій); електронна комерція (онлайн торгівля, онлайн транзакції купівлі продажу, тощо).

Розвиток електронної комерції в Україні тісно пов'язаний з поширенням мережі Інтернет, оскільки кількість інтернет-користувачів прямо пропорційно впливає на кількість потенційних покупців у інтернет-магазинах. За аналітичними дослідженнями електронна комерція в Україні динамічно зростає і розвивається. Так у 2019 році рівень проникнення інтернет користувачів склав 71% від загального населення, а це близько двадцяти дев'яти мільйонів чоловік. Це звичайно позитивна тенденція, але в розвинених країнах цей показник сягає 90%. Постійне зростання користувачів Інтернету сприяє зростанню популярності електронної комерції і є вигідною з точки зору як грошових, трудових та інших витрат [10].

Відповідно до Закону України «Про Електронному комерцію», електронна комерція — це відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем,

Рис. 1. Структура цифрової економіки як інструменту глобалізації

Джерело: складено авторами

внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [11].

Отже, під електронною комерцією можна розуміти бізнесові операції, що здійснюються за допомогою комп'ютеризованих інформаційних технологій. Основними складовими електронної комерції є електронні торгівля, банкінг, обмін інформацією, рух капіталу, гроші, маркетинг, страхові послуги та ін.

На сьогодні основними видами електронної комерції є: електронний маркетинг (заходи для просування та підтримки бренду, розповсюдження товарів і послуг компанії з метою збільшення прибутку а також залучення клієнтів за допомогою

реклами в інтернеті, соціальних мереж та веб-сайтів); електронний рух капіталу (транзакції між банківськими рахунками за допомогою всесвітньої мережі, безготівкові платежі та розрахунки); електронний обмін інформацією (передача між бізнес — партнерами необхідної ділової інформації через інтернет мережу); електронний банкінг (можливість здійснювати через інтернет різного роду фінансові операції, при цьому майже всі послуги доступні що і у звичайному банку); електронну торгівлю (торгівля послугами та товарами за допомогою Інтернету, що охоплює всі етапи процесу розпочинаючи від вибору до доставки потрібного товару) [1–4].

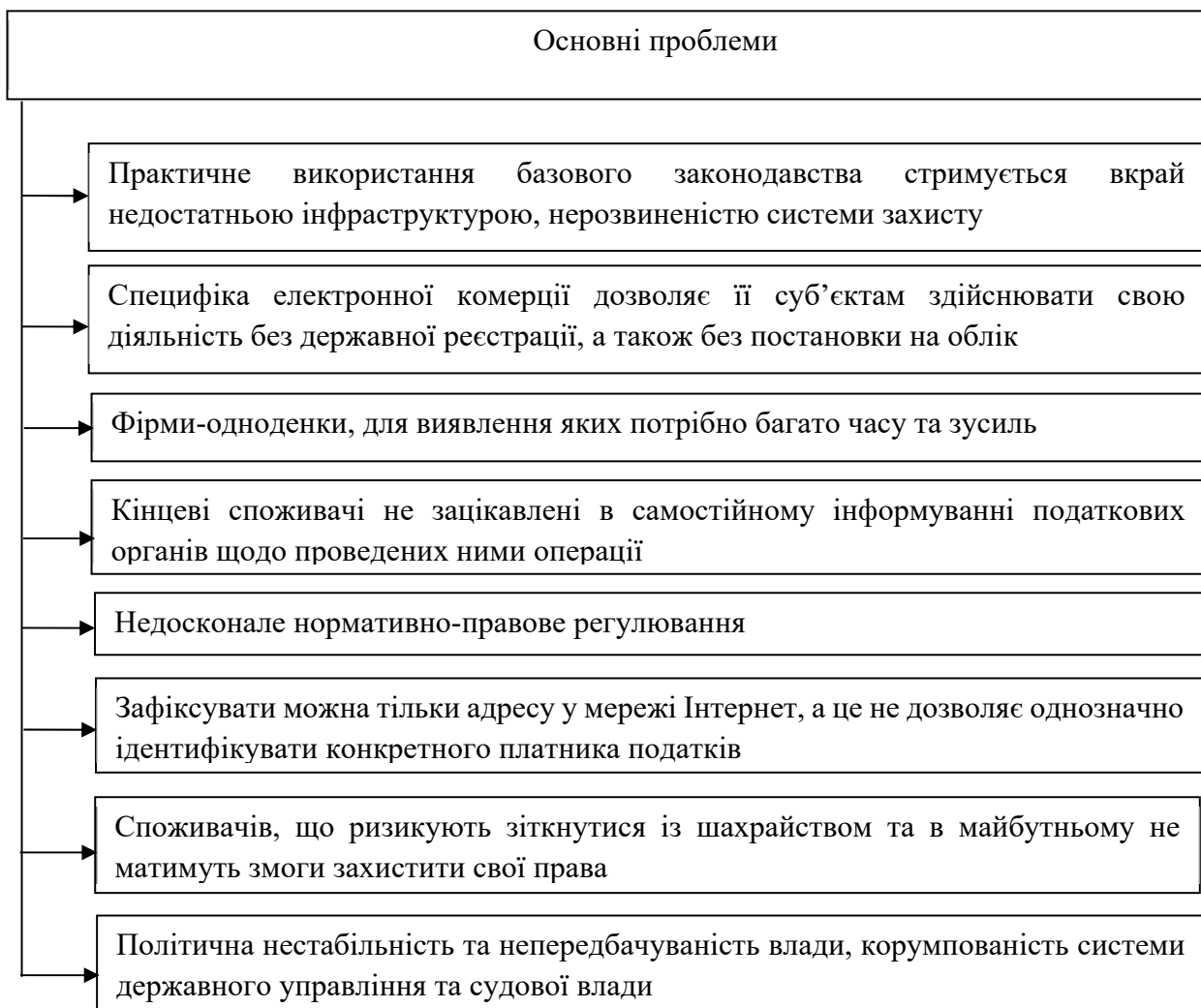

Рис. 2. Основні проблеми розвитку міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції

Джерело: складено авторами

Потрібно окреслити найактуальніші проблеми, що створюють перешкоди для розвитку міжнародної та регіональної безпеки України при оподаткуванні електронної комерції.

Основні проблеми міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції представлені на рис. 2.

Отже, для ефективного розвитку міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції в умовах глобалізації пропонується реалізація таких заходів:

- розробити єдину державну стратегію розвитку міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції;
- розвивати одночасно всі компоненти «електронної комерції»;
- стимулювати споживачів до використання сучасних інформаційних сервісів;
- створити механізм міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції;
- розвивати публічні сервіси разом із впровадженням цифрових технологій;
- забезпечити безпековий моніторинг Інтернет-ресурсів при оподаткуванні електронної комерції;
- здійснювати популяризацію міжнародної та регіональної безпеки при отриманні Інтернет-послуг серед населення;
- стимулювати розвиток електронної комерції та сфери електронних послуг;
- розвивати та впроваджувати сучасні Інтернет-сервіси в усіх сферах соціального життя;
- створювати сприятливі умови для переходу суб'єктів господарювання на електронні системи взаємодії (електронний документообіг, системи управління відносинами з клієнтами, системи управління підприємствами);

- активно використовувати технології Open Data, Big Data з метою підвищення ефективності міжнародної та регіональної безпеки;
- впроваджувати сучасні ІТ технології та сервіси у різноманітні сфери життя (освіта, охорона здоров'я, безпека, охорона довкілля, житлове комунальне господарство, транспорт тощо) з метою підвищення ефективності та забезпечення міжнародної та регіональної безпеки;
- оцифрування («діджиталізація») взаємодії суспільства, бізнесу та держави з метою запобігання корупції, підвищення якості надання державних публічних послуг, забезпечення прозорості та підзвітності діяльності органів влади тощо.

Висновки та напрямки подальших досліджень.

Проведено аналіз проблематики та перспектив розвитку міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції. Доведено, що

міжнародна та регіональна безпека при оподаткуванні електронної комерції не працює на повну потужність, через невідпрацьованість механізму його реалізації, законодавчі, економічні та політичні проблеми.

Обґрунтовано, що процедура здійснення міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції має потенціал для розвитку та подальшого удосконалення.

Представлено проблеми та шляхи удосконалення міжнародної та регіональної безпеки при оподаткуванні електронної комерції, що дадуть можливість поліпшити якість та сервіс життя населення при купівлі товарів і послуг, покращити екологічну, соціальну та безпекову складову.

Подальший науковий пошук доцільно зосередити на імплементації зарубіжного досвіду для розвитку механізмів безпеки при оподаткуванні електронної комерції.

Література

1. Акімова Л. М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники // Публічне адміністрування: теорія та практика. 2018. № 1 (19). С. 1–11.
2. Білик Р. Р. Механізми та інструменти забезпечення економічної безпеки регіонів України в процесі децентралізації // Бізнес Інформ. 2015. № 9. С. 67–72.
3. Бойко Т. В. Актуальні проблеми економічної безпеки України. URL: <http://library.kr.ua/orhus/bojko.pdf> (дата звернення: 20.08.2021).
4. Гбур З. В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі // Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 18. С. 81–86.
5. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення: монографія / А. Б. Качинський. К.: НІСД. 2009. 912 с.
6. Колеснікова К. С., Маліновська І. А., Чабаров В. О. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів // «Молодий вчений». 2018. № 3. С. 351–354.
7. Носова О. В., Маковоз О. С. Моделі економічної безпеки регіону // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Харків: НЮАУ імені Ярослава Мудрого. 2011. № 4. С. 36–45.
8. Чуваков О. А. Національна і державна безпека: співвідношення поняття / О. А. Чуваков // Правова держава. 2012. № 5. С. 193–196.
9. Цифрове Співтовариство: Україна та ЄС готують спільний проект в сфері цифрового ринку. URL: <http://www.euointegration.com.ua/articles/2021/06/29/7051397/>
10. Дослідження ринку електронної комерції України. URL: <http://hub.kyivstar.ua/?p=13562> (дата звернення 07.07.2020)
11. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 45. С. 410.

References

1. Akimova L. M. Stanovlennja systemy ekonomichnoji bezpeky derzhavy v Ukrajinі: sutnistj, rivni, skladnyky // Publichne administruvannja: teorija ta praktyka. 2018. # 1 (19). S. 1–11.
2. Bilyk R. R. Mekhanizmy ta instrumenty zabezpečennja ekonomichnoji bezpeky rehioniv Ukrajinu v procesi decentralizaciji // Biznes Inform. 2015. # 9. S. 67–72.
3. Bojko T. V. Aktualjni problemy ekonomichnoji bezpeky Ukrajinu. URL: <http://library.kr.ua/orhus/bojko.pdf> (data zvernennja: 14.07.2020).

4. Ghbur Z.V. Ekonomichna bezpeka jak odna zi skladovykh zabezpechennja nacionaljnoji bezpeky Ukrainy na suchasnomu etapi // Investyciji: praktyka ta dosvid. 2017. # 18. S. 81–86.
5. Kaczynski A.B. (2009) Ecological safety of Ukraine: system analysis of prospects of improvement: monograph [Ekolohichna bezpeka Ukrainy: systemnyy analiz perspektyv pokrashchennya: monohrafiya]. K.: NISD, 912 p.
6. Kolesnikova K.S., Malinovs'jka I.A., Chabarov V.O. Ekonomichna bezpeka Ukraini v konteksti ghlobalizacijnykh vyklykiv // «Molodyj vchenyj». 2018. # 3. S. 351–354.
7. Nosova O.V., Makovoz O.S. Modeli ekonomichnoji bezpeky rehionu // Visnyk Nacionaljnoji jurydychnoji akademiji Ukrainy imeni Jaroslava Mudrogho. Kharkiv: NJuAU imeni Jaroslava Mudrogho. 2011. # 4. S. 36–45.
8. Chuvakov O.A. National and state security: the relationship of the concept [Natsional'na i derzhavna bezpeka: spivvidnoshennya ponyattya]. Pravova derzhava. 2012. № 5. P. 193–196.
9. Cyfrove Spivtovarystvo: Ukrayina ta YeS gotuyut spilnyj proekt v sferi cyfrovogo rynku. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/06/29/7051397/>
10. Doslidzhennya rynku elektronnoyi komerciyi Ukrainy. URL: <http://hub.kyivstar.ua/?p=13562> (data zvernennya 07.07.2020)
11. Pro elektronnu komerciyu: Zakon Ukrainy vid 03.09.2015 r. # 675-VIII. Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrainy. 2015. # 45. S. 410.

Павлов Костянтин Володимирович
доктор економічних наук, професор
Кафедра підприємництва і маркетингу
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Павлов Константин Владимирович
доктор экономических наук, профессор
Кафедра предпринимательства и маркетинга
Волынский национальный университет имени Леси Украинки

Pavlov Kostiantyn
Doctor of Economics, Professor
Department of Entrepreneurship and Marketing
Lesia Ukrainka Volyn National University
ORCID: 0000-0003-2583-9593

Павлова Олена Миколаївна
доктор економічних наук, професор
Кафедра економіки та природокористування
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Павлова Елена Николаевна
доктор экономических наук, профессор
Кафедра экономики и природопользования
Волынский национальный университет имени Леси Украинки

Pavlova Olena
Doctor of Economics, Professor
Department of Economics and Nature Management
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: 0000-0002-8696-5641

Куденьчук Анастасія Іванівна
аспірантка кафедри економіки та природокористування
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Куденьчук Анастасия Ивановна
аспирантка кафедры экономики и природопользования
Волынского национального университета имени Леси Украинки

Kudenchuk Anastasiia
Post-Graduate Student of the
Department of Economics and Nature Management
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID: 0000-0001-9368-6811

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7510

**ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ**

**ФОРМИРОВАНИЕ ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ
ОБЩЕСТВ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ**

**FORMATION OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES
IN THE REGIONS OF UKRAINE**

Анотація. У статті досліджено етапи реформи децентралізації в Україні, яка розпочалася у 2014 році після революції Гідності. Проаналізовано розроблені нормативні документи, а саме Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (01.04.2014), закони України «Про співробітництво територіальних громад» (17.06.2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (05.02.2015) та Бюджетний і Податковий кодекси. У статті проаналізовано дані Державної Казначейної служби України на рахунок кількості створених громад та кількості спроможних ОТГ. Вивчено методику визначення спроможних громад. Описано шляхи об'єднання неспроможних громад для вирішення поточних та майбутніх проблем. Реформа децентралізації стала каталізатором розвитку усіх територіальних одиниць України, адже місцева влада на місцях отримала більшу кількість повноважень для розв'язання усіх поточних проблем, фінансова незалежність створює умови для вирішення завдань функціонування та соціально-економічного розвитку регіону. На шляху впровадження реформи виникла велика кількість проблем, одна із яких неспроможна громада. Саме тому, є актуальним питанням дослідження поняття неспроможна громада, адже у результаті велика кількість громад не зможе забезпечувати виконання таких повноважень, як громадський транспорт, утримання будинків для літніх людей без опіки (кількість яких постійно зростатиме), забезпечення питною водою в умовах дефіциту прісноводних ресурсів, утримання лікарень, потреба у яких зростатиме через старіння населення.

Ключові слова: територіальна громада, ОТГ, спроможна громада, децентралізація, реформа.

Аннотация. В статье исследованы этапы реформы децентрализации в Украине, которая началась в 2014 году после революции Достоинства. Проанализированы разработаны нормативные документы, а именно Концепцию реформы местного самоуправления и территориальной организации власти в Украине (01.04.2014), законы Украины «О сотрудничестве территориальных сообществ» (17.06.2014), «О добровольном объединении территориальных общин» (05.02.2015) и Бюджетный и Налоговый кодексы. В статье проанализированы данные Государственной Казначейной службы Украины на счет количества созданных общин и количества способных ОТГ. Изучены методики определения способных общин. Описаны пути объединения несостоятельных общин для решения текущих и будущих проблем. Реформа децентрализации стала катализатором развития всех территориальных единиц Украины, ведь местная власть на местах получила большее количество полномочий для решения всех текущих проблем, финансовая независимость создает условия для решения задач функционирования и социально-экономического развития региона. На пути внедрения реформы возникло большое количество проблем, одна из которых может община. Именно поэтому, является актуальным вопросом исследования понятия может община, ведь в результате большое количество общин не сможет обеспечивать выполнение таких полномочий, как общественный транспорт, содержание домов престарелых без опеки (количество которых постоянно расти), обеспечение питьевой водой в условиях дефицита пресноводных ресурсов, содержание больниц, потребность в которых бюджет расти из-за старения населения.

Ключевые слова: территориальная община, ОТГ, способна община, децентрализация, реформа.

Summary. The article examines the stages of decentralization reform in Ukraine, which began in 2014 after the Revolution of Dignity. The developed normative documents are analyzed, namely the Concept of reform of local self-government and territorial organization of power in Ukraine (April 1, 2014), laws of Ukraine «On cooperation of territorial communities» (June 17, 2014), «On voluntary association of territorial communities») and the Budget and Tax Codes. The article analyzes the data of the State Treasury Service of Ukraine on the account of the number of created communities and the number of able OTGs. Methods for determining affluent communities have been studied. Describes ways to bring together disadvantaged communities to solve current and future problems. Decentralization reform has become a catalyst for the development of all territorial units of Ukraine, as local authorities have been given more powers to solve all current problems, financial independence creates conditions for solving the problems of functioning and socio-economic development of the region. A number of problems have arisen in the way of reform implementation, one of which is the failure of the community.

That is why it is important to study the concept of incompetent community, because as a result a large number of communities will not be able to ensure the implementation of such powers as public transport, maintenance of nursing homes (the number of which will continue to grow), drinking water in short supply, maintenance of hospitals, the need for which will increase due to the aging population.

Key words: territorial community, OTG, affluent community, decentralization, reform.

Постановка проблеми. Реформа децентрації є однією із найважливіших реформ сьогодення. Забезпечення спроможності територіальних громад є пріоритетним завдання уряду України.

Адже лише спроможна громада здатна забезпечити сталий розвиток країни в цілому, збільшити економічний, фінансовий потенціал та покращити рівень життя населення в цілому. На даному етапі

завершення утворення ОТГ, країна зіткнулася із новою проблемою — неспроможні територіальні громади. Брак досвіду, знань, законів та кваліфікованих кадрів призвів до появи цих проблем, розв'язання яких є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні засади дослідження розвитку територіальних громад і питань їх спроможності знайшли відображення в наукових працях таких вчених: Л. Я. Беневської [1], П. В. Жука [4], М. І. Карліна [5], В. С. Кравців [6], І. О. Луніної [13] та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання) є дослідження кількості утворених територіальних громад, визначення кількості спроможних ОТГ, виявлення проблем та аналіз шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Реформа децентралізації є складним та довготривалим процесом, який полягає у створенні територіальних громад, основних адміністративних одиниць, які утворенні у результаті об'єднання селищ міського типу, сіл та міст. Для ефективного впровадження реформи децентралізації було створено Ради розвитку громад та територій, Указом Президента України № 909/2019 від 18 грудня 2019 року. Основними завданнями створеної Ради є моніторинг, усіх процесів, що відбуваються на регіональному рівні, визначення пріоритетів державної регіональної політики та механізмів впливу; сприяння ефективній взаємодії між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади; моніторинг виконання актів Президента України. Необхідність реформи була зумовлена не спроможністю органів місцевого самоврядування здійснювати повноваження, а саме встановити інститути прямого народовладдя, узгодити інтереси держави та органів місцевої влади. Основною із цілей децентралізації є забезпечення належної спроможності територіальних громад для надання публічних послуг.

У результаті реформи відповідно до планів Уряду України, повинно бути створено 1401 ОТГ, які об'єднують 10075 територіальних громад (519,6 тис. км. кв., або 90,3% від загальної площі України) станом на 10 січня 2020 року утворено 1029 об'єднаних територіальних громад [2]. Формування об'єднаних громад по областях подано у табл. 1

Впровадження реформи відбувається на завершальному етапі. На сьогоднішній день обізнаність громадян та прихильність до децентралізації вища ніж була декілька років тому. Аналізуючи дані Державної казначейної служби України утворено 982 громади, 62 новостворених ОТГ чекаю на проведення виборів. Загалом кількість громад

охоплює 86% території країни, де проживає 82% її населення. Регіонами-лідерами є Дніпропетровська область (71 громада), Черкаська (57 громад), Запорізька та Житомирська (по 56 громад), Волинська та Тернопільська (по 54 громади), Полтавська (53). Найменше територіальних громад утворено у Донецькій області (13 одиниць), Закарпатська (17 громад), Луганська (18 громад), Харківська (23 громади), Київська (24 громади).

Кількість новостворених ОТГ по областях України різна, але варто зауважити, що лише спроможна територіальна громада має здатність акумулювати необхідні ресурси для ефективного надання суспільних послуг. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що «...первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм 5 його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста; територіальні громади в порядку, встановленому законом, можуть об'єднуватися в одну сільську, селищну, міську територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову; територіальні громади села, селища, міста, що добровільно об'єдналися в одну територіальну громаду, можуть вийти із складу об'єднаної територіальної громади в порядку, визначеному законом...» [12]. «Спроможною територіальною громадою є така територіальна громада, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування питань місцевого значення, передбачених законодавством, в інтересах жителів територіальної громади» [14].

Тому пропонуємо визначити відсоткове значення кількості створених ОТГ до спроможних, адже спроможність територіальних громад визначає наявність умов (фінансових, інфраструктурних та кадрових), на основі яких у процесі функціонування визначається здатність територіальної громади надавати публічні послуги, а також можливість задіяти невикористаний та прихований потенціал (інвестиційний, економічний, людський, управлінський, фінансовий, громадської участі) задля розумного, сталого та інклюзивного розвитку територіальної громади. Дані спроможності ОТГ подано у табл. 2, складено за джерелом [2].

Аналізуючи дані табл. 2, варто відзначити лідерів створених спроможних громад: Львівську та Миколаївську області (по 97,6%, із 41 створених громад 40 є спроможними у Львівській та 41 із 42 громад у Миколаївській), Сумська — 97,4% (37 спроможних громад із 38 створених), Черкаська —

96,5% (55 спроможних громад із 57), Луганська — 94,4% (17 спроможних громад із 18). Найгіршими показники у Закарпатській обл. — 41,2% (створено лише 7 спроможних громад із 17), Рівненська та Кіровоградські області по 75,8% (35 із 45 у Рівненській та 21 із 27 у Кіровоградській відповідно), Київська 75% (17 спроможних громад із 24).

Спроможність громади є ключовим показником, який залежить від кількості наявних ресурсів (фінансових, кадрових та інфраструктурних). Можливості зміцнення спроможності територіальних громад базуються на ідентифікації та задіянні їх

потенціалу (інвестиційного, економічного, управлінського, фінансового, людського, потенціалу громадської участі) та визначаються підвищенням рівня ефективності, якості та доступності публічних послуг, а також розвитку громади у довгостроковій перспективі, що є надзвичайно актуальним. На рис. 1 зображено області лідери по кількості створених громад до в порівнянні до їхньої кількості спроможних громад із відсотковим значенням та області із найменшими кількостями ОТГ.

Відповідно до методичних рекомендацій Міністерства розвитку громад та територій для

Таблиця 1

Формування об'єднаних територіальних громад по областях на території України

Назва області	Разом (гр.5+гр.6+гр.7+гр.11)	Спроможні всього (гр.5+гр.6+гр.7-гр.10)	Утворені у 2015–2018 рр.		Утворені у 2019 р.				Утворені у 2020 р.	Очікують призначення виборів
			вибори проведені у 2015–2018 роках	шляхом приєднання до міст обласного значення	Всього	вибори проведені у 2019 році	шляхом приєднання до міст обласного значення	з них не набули повноважень	шляхом приєднання до міст обласного значення	
Вінницька	46	42	35	2	9	8	1	4		3
Волинська	54	51	50		4	3	1	3		
Дніпропетровська	71	62	60	2	9	8	1	9		3
Донецька	13	12	10		3	1	2	1		6
Житомирська	56	53	51	2	3	3		3		3
Закарпатська	17	7	6		10	9	1	9	1	3
Запорізька	56	48	43	1	12	12		8		5
Івано-Франківська	39	33	29	1	9	7	2	6		1
Київська	24	18	13	3	8	7	1	6		9
Кіровоградська	27	21	20		7	7		6		
Луганська	18	17	9		9	9		1		6
Львівська	41	40	40		1	1		1		3
Миколаївська	42	41	28	1	13	13		1		1
Одеська	37	31	28		9	9		6		1
Полтавська	53	47	44	1	8	7	1	6		4
Рівненська	45	35	31	1	13	12	1	10		2
Сумська	38	37	29	1	8	5	3	1		
Тернопільська	54	49	47	2	5	4	1	5		1
Харківська	23	18	16		7	5	2	5		1
Херсонська	33	31	27	1	5	4	1	2		4
Хмельницька	51	47	44	1	6	5	1	4		2
Черкаська	57	55	53	1	3	3		2		3
Чернівецька	37	33	32	1	4	4		4		2
Чернігівська	50	44	37	2	11	11		6		
Всього	982	872	782	23	176	157	19	109	1	63

Джерело: складено авторами на основі [2]

визначення спроможності пропонує наступні базові критерії:

1. Географічна цілісність: територія громади не може бути розірваною, також всередині неї не можуть знаходитися інші органи місцевого самоврядування.

2. Наявність школи I–III ступенів для не менш ніж 250 учнів (250 дітей шкільного та 100 дітей дошкільного віку).

3. Чисельність постійних мешканців громади, її площа, індекс податкоспроможності бюджету громади, частка у ньому місцевих податків і зборів.

4. Відстань до адміністративного центру має становити не більше 25 кілометрів, а пожежники та «швидка» могли приїхати протягом не більш ніж 20 хвилин [11].

110 створених ОТГ не відповідають вимогам Методики щодо основних критеріїв спроможності станом на 18.02.2020. Такі громади не здатні самостійно забезпечити належний рівень надання публічних послуг, зокрема у сфері освіти, культу-

ри, охорони здоров'я. Щоб виправити ситуацію, при відсутності довкола необ'єднаних громад, єдиним виходом в ОДА було запропонувати в проекті перспективного плану приєднати такі громади до більш сильніших. Дані дії мали місце у Вінницькій області Мельниківська ОТГ (1442 жителі, 100 дітей шкільного віку, 28 дітей дошкільного віку); Новогребельська ОТГ (1681 жителі, 209 дітей шкільного віку); у Волинській області Смолигівська ОТГ (1984 жителі, 208 дітей шкільного віку, 40 — дошкільного віку); у Запорізькій Олександрівська ОТГ (1368 жителі, 172 дитини шкільного віку, 39 — дошкільного віку), Любичька ОТГ (1683 жителі, 102 дитини шкільного віку), Новоукраїнська ОТГ (2002 жителі, 158 дітей шкільного віку, 36 — дошкільного віку), Підгірненська ОТГ (2154 жителі, 149 дітей шкільного віку), Новоолексіївська ОТГ (2247 жителі, 144 дітей шкільного віку, 51 — дошкільного віку), Остриківська ОТГ (2810 жителі 183 дітей шкільного віку 17 — дошкільного віку); у Івано-Франківській області Кор-

Таблиця 2

Аналіз спроможності створених громад в Україні станом на 18.02.2020

№ з/п	Назва області	Кількість створених ОТГ	Кількість спроможних громад	Відсоткове значення	Кількість неспроможних громад
1	Вінницька	46	42	91,3	4
2	Волинська	54	51	94,4	3
3	Дніпропетровська	71	62	87,3	9
4	Донецька	13	12	92,3	1
5	Житомирська	56	53	94,6	3
6	Закарпатська	17	7	41,2	10
7	Запорізька	56	48	85,7	8
8	Івано-Франківська	39	33	84,6	6
9	Київська	24	18	75	6
10	Кіровоградська	27	21	77,8	6
11	Луганська	18	17	94,4	1
12	Львівська	41	40	97,6	1
13	Миколаївська	42	41	97,6	1
14	Одеська	37	31	83,8	6
15	Полтавська	53	47	88,7	6
16	Рівненська	45	35	77,8	10
17	Сумська	38	37	97,4	1
18	Тернопільська	54	49	90,7	5
19	Харківська	23	18	78,3	5
20	Херсонська	33	31	93,9	2
21	Хмельницька	51	47	92,2	4
22	Черкаська	57	55	96,5	2
23	Чернівецька	37	33	89,2	4
24	Чернігівська	50	44	88	6
Всього		982	872		110

Джерело: складено авторами на основі [2]

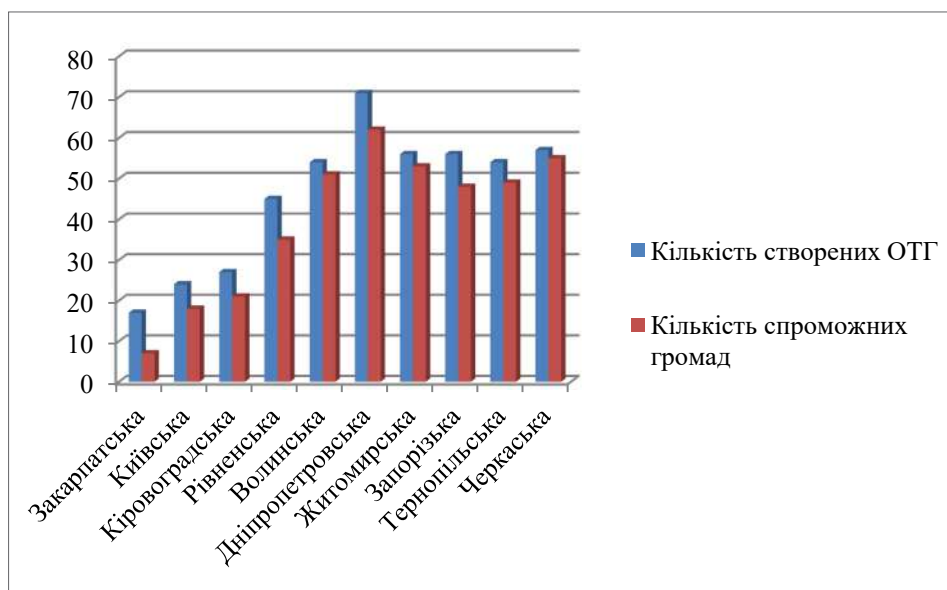

Рис. 1. Зображення кількості створених ОТГ до кількості спроможних громад областей-лідерів

Джерело: розробка авторів

ницька ОТГ (3019 жителів, 197 дітей шкільного віку, 101 — дошкільного віку); у Кіровоградській області Братолюбівська ОТГ (2608 жителів, 167 дітей шкільного віку, 52 — дошкільного віку); у Луганській області Калмиківська ОТГ (1362 жителі, 98 дітей шкільного віку, 22 — дошкільного віку), Привільська ОТГ (1454 жителі, 123 дітей шкільного віку, 45 — дошкільного віку), Красноталівська ОТГ (1946 жителі, 108 дітей шкільного віку, 25 — дошкільного віку), Великочернігівська ОТГ (2001 житель, 116 дітей шкільного віку, 29 — дошкільного віку), Веселівська ОТГ (2385 жителів, 160 дітей шкільного віку, 31 — дошкільного віку); у Львівській області Міженецька ОТГ (2371 житель, 208 дітей шкільного віку, 45 — дошкільного віку), Дублянська ОТГ (2937 жителів, 238 дітей шкільного віку, 74 — дошкільного віку), у Миколаївській області Калинівська ОТГ (2016 жителів, 210 дітей шкільного віку, 86 — дошкільного віку); у Полтавській області Рокитянська ОТГ (1901 житель, 181 дитина шкільного віку, 42 — дошкільного віку), Клепачівська ОТГ (2665 жителів, 229 дітей шкільного віку 42 — дошкільного віку), Заворсклянська ОТГ (3316 жителів, 209 дітей шкільного віку, 47 — дошкільного віку), Покровськобагачанська ОТГ (2501 житель, 230 дітей шкільного віку, 52 — дошкільного віку), Петрівська ОТГ (2706 жителів, 249 дітей шкільного віку, 92 — дошкільного віку); у Тернопільській області Млиновецька ОТГ (3385 жителів, 181 дитина шкільного віку, 31 — дошкільного віку), Озерянська ОТГ (2633 жителі 243 дітей шкільного віку 45 — дошкільного віку), Коцюбинська ОТГ

(2294 жителі, 216 дітей шкільного віку, 47 — дошкільного віку), Чернихівецька ОТГ (2158 жителів, 190 дітей шкільного віку, 55 — дошкільного віку), Дорогичівська ОТГ (2589 жителів, 187 дітей шкільного віку, 68 — дошкільного віку), Настасівська ОТГ (2591 житель, 223 дітей шкільного віку, 70 — дошкільного віку); у Херсонській області Вербівська ОТГ (2002 жителі, 137 дітей шкільного віку, 20 — дошкільного віку), Шляхівська ОТГ (2948 жителів, 216 дітей шкільного віку, 96 — дошкільного віку); у Хмельницькій області Сахновецька ОТГ (2948 жителів, 216 дітей шкільного віку, 96 — дошкільного віку), Баламутівська ОТГ (1834 жителі, 147 дітей шкільного віку, 29 — дошкільного віку), Плесенська ОТГ (2078 жителів, 241 дитина шкільного віку, 78 — дошкільного віку); у Черкаській області Баландинська ОТГ (2078 жителів, 50 дітей шкільного віку, 29 — дошкільного віку), Моринська ОТГ (1831 житель, 118 дітей шкільного віку, 31 — дошкільного віку), Литвинецька ОТГ (1580 жителів, 119 дітей шкільного віку, 36 — дошкільного віку), Таганчанська ОТГ (1837 жителів, 98 дітей шкільного віку, 37 — дошкільного віку), Драбівська ОТГ (1616 жителів, 84 дитини шкільного віку, 39 — дошкільного віку), Лебедівська ОТГ (1645 жителів, 119 дітей шкільного віку, 41 — дошкільного віку), Плешканівська ОТГ (2358 жителів, 144 дитини шкільного віку, 63 — дошкільного віку), у Чернігівській області Вихвостівська ОТГ (1691 житель, 191 дитина шкільного віку, 39 — дошкільного віку), Озерянська ОТГ (1898 жителів, 172 дитини шкільного віку, 57 — дошкільного віку) [3].

28 ОТГ обласними комісіями запропоновано включити до складу міст обласного значення, оскільки такі ОТГ знаходяться в приміській зоні та мають спільну інфраструктуру з містами, а жителі цих громад своїй більшості працюють і отримують соціальні та інші послуги в цих містах. Наприклад: у Волинській області до Луцької спроможної громади увійшли Боголюбська, Іванчицівська (Рожищенський район), Одерадівська, Озерцівська (Ківерцівський район), Прилуцька (Ківерцівський район), Рокинівська, Шепельська територіальні громади, а також Жидичинська, Заборольська, Княгининівська ОТГ; у Вінницькій області Гавришівську ОТГ включено до Вінницької територіальної громади, Ковалівську ОТГ — до Немирівської територіальної громади, Войнашівську ОТГ — до Барської територіальної громади; у Хмельницькій області Олешинську ОТГ — до Хмельницької територіальної громади, Колибаївську ОТГ — до Камянець-Подільської територіальної громади; у Львівській області Волицьку ОТГ — до Шегинівської територіальної громади, Нежухівську ОТГ — до Стрийської територіальної громади; у Полтавській області Засульську ОТГ — до Лубенської територіальної громади [3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Таким чином, Україна зіткнулася із новими випробуваннями та проблемами. Реформа децентралізації, яка була розрахована на 5 років, зіткнулася із неспроможністю виконати поставлені перед нею завдання. Для реалізації горизонтальної реформи необхідно удосконалити та реалізувати перспективний план розвитку. Для кожної області та територіальної громади знайти стимули та пріоритетні напрямки розвитку. Наявність таких перспективних планів разом із затвердженими громадою проектами і механізмами фінансування у разі підвищить інвестиційні перспективи територій. Підтримка влади в цьому процесі надзвичайно важлива, але жодна влада — централізована чи децентралізована — не замінить функцій органів місцевого самоврядування, тому успіх об'єднаної громади залежить передусім від управлінських якостей тих, кого люди оберуть нею керувати, кого призначать на посади у виконавчі органи рад, а також від того, як громада контролюватиме результати діяльності своїх обранців.

Література

1. Бенюк Л. Я. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія // ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf>
2. Державна казначейна служба України: об'єднані територіальні громади. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/kaznachejstvo-informuye/obyednani-teritorialni-gromadi>
3. Децентралізація дає можливості (офіційний урядовий портал). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12510>
4. Жук П. В. Досягнення та проблеми реформи децентралізації в Україні. Регіональна економіка. 2018. № 2(88). С. 32–38. URL: http://re.gov.ua/doi/re2018.02.032_u.php
5. Карлін М. Децентралізація управління місцевими фінансами в розвинутих федеративних та унітарних країнах: досвід для України / М. Карлін // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 2. С. 103–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2016_2_21
6. Карвіца В. С. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія // ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред.: В. С. Кравців, І. З. Сторонянська. Львів, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf>
7. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/346/10.12.2018.pdf>
8. Павлюк А. П. Економічні аспекти формування спроможних територіальних громад в Україні / А. П. Павлюк // Стратегічні пріоритети. Серія: Економіка. 2016. № 1. С. 137–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spe_2016_1_16
9. Писанко С. В., Павлова О. М., Павлов К. В. Роль та значення інвестиційно-інноваційних процесів в електроенергетичній галузі регіону. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 3. С. 320–328. ISSN 2415-8453.

10. Писанко С.В., Романюк Р.В., Павлова О.М., Павлов К.В. Електроенергетичний ринок регіонів України в контексті модернізаційних змін // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2020. № 12. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-12-6795>
11. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету міністрів України від 8 квіт. 2015 р. № 214. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>
12. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97 від 21 травня 1997 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
13. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні: наукова доповідь / за ред. І.О. Луніної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2016. С. 5–6.
14. Формування спроможних територіальних громад: практичний посібник // Асоціація міст України. URL: http://auc.org.ua/sites/default/files/library/otgbook3new_obgortka_i_blok.pdf
15. Pavlov K., Pavlova O., Korotia M. et al. Determination and Management of Gas Distribution Companies' Competitive Positions. In: Mrugalska B., Trzcielinski S., Karwowski W., Di Nicolantonio M., Rossi E. (eds) *Advances in Manufacturing, Production Management and Process Control. AHFE 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020. Vol 1216. Springer, Cham. DOI https://doi.org/10.1007/978-3-030-51981-0_38
16. Pavlov Kostiantyn, Pavlova Olena and al. Optimization of multi-channel queuing systems with a single retail attempt: Economic approach. *Decision Science Letters*. *Decision Science Letters* (2020). URL: http://www.growing-science.com/dsl/online/dsl_2020_22.pdf
17. Pavlov K., Pavlova O., Kupchak V. Integral Indicators Based on Competitiveness Capacity Characteristics of Regional Real Estate Markets of Ukraine. *Journal of Competitiveness*. 2019. No 11(3). P. 87–108. <https://doi.org/10.7441/joc.2019.03.06>

References

1. Benovska L. Ia. Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku: monohrafiia // DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy». Lviv, 2020. 531 s. (Seriiia «Problemy rehionalnoho rozvytku»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf>
2. Derzhavna kaznacheina sluzhba Ukrainy: obiednani terytorialni hromady. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/kaznachejstvo-informuye/obyednani-teritorialni-gromadi>
3. Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti (ofitsiinyi uriadovyi portal). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12510>
4. Zhuk P. V. Dosiahnennia ta problemy reformy detsentralizatsii v Ukraini. *Rehionalna ekonomika*. 2018. № 2(88). S. 32–38. URL: http://re.gov.ua/doi/re2018.02.032_u.php
5. Karlin M. Detsentralizatsiia upravlinnia mistsevymy finansamy v rozvynutykh federatyvnykh ta unitarnykh krainakh: dosvid dlia Ukrainy / M. Karlin // *Ekonomichnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2016. № 2. S. 103–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2016_2_21
6. Karvitsa V.S. Terytorialni hromady v umovakh detsentralizatsii: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku: monohrafiia // DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy»; nauk. red.: V.S. Kravtsiv, I.Z. Storonianska. Lviv, 2020. 531 s. (Seriiia «Problemy rehionalnoho rozvytku»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf>
7. Monitorynh protsesu detsentralizatsii vlady ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia. URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/346/10.12.2018.pdf>
8. Pavliuk A. P. Ekonomichni aspekty formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad v Ukraini / A. P. Pavliuk // *Stratehichni priorytety*. Seriiia: *Ekonomika*. 2016. № 1. S. 137–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spe_2016_1_16
9. Pysanko S.V., Pavlova O.M., Pavlov K.V. Rol ta znachennia investytsiino-innovatsiinykh protsesiv v elektroenerhetychnii haluzi rehionu. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. 2020. Tom 5. № 3. S. 320–328. ISSN 2415–8453.
10. Pysanko S.V., Romaniuk R.V., Pavlova O.M., Pavlov K.V. Elektroenerhetychnyi rynek rehioniv Ukrainy v konteksti modernizatsiinykh zmin // *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. Seriiia: «Ekonomichni nauky». 2020. № 12. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-12-6795>
11. Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad: postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 8 kvit. 2015 r. № 214. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>
12. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy № 280/97 vid 21 travnia 1997 r. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
13. Rozvytok biudzhethnoi detsentralizatsii v Ukraini: naukova dopovid / za red. I.O. Luninoi; NAN Ukrainy, DU «Ін-т екон. та прогнoзуv. NAN Ukrainy». Kyiv, 2016. S. 5–6.

14. Formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad: praktychnyi posibnyk // Asotsiatsiia mist Ukrainy. URL: http://auc.org.ua/sites/default/files/library/otgbook3new_obgortka_i_blok.pdf
15. Pavlov K., Pavlova O., Korotia M. et al. Determination and Management of Gas Distribution Companies' Competitive Positions. In: Mrugalska B., Trzcielinski S., Karwowski W., Di Nicolantonio M., Rossi E. (eds) *Advances in Manufacturing, Production Management and Process Control. AHFE 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020. Vol 1216. Springer, Cham. DOI https://doi.org/10.1007/978-3-030-51981-0_38
16. Pavlov Kostiantyn, Pavlova Olena and al. Optimization of multi-channel queuing systems with a single retail attempt: Economic approach. *Decision Science Letters*. *Decision Science Letters* 9 (2020). URL: http://www.growing-science.com/dsl/online/dsl_2020_22.pdf
17. Pavlov K., Pavlova O., Kupchak V. Integral Indicators Based on Competitiveness Capacity Characteristics of Regional Real Estate Markets of Ukraine. *Journal of Competitiveness*. 2019. No 11(3). P. 87–108. <https://doi.org/10.7441/joc.2019.03.06>

Руцишин Надія Михайлівна

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, економічної безпеки,
банківської справи та страхового бізнесу
Львівський торговельно-економічний університет*

Руцишин Надежда Михайловна

*доктор экономических наук, доцент,
профессор кафедры финансов, экономической безопасности,
банковского дела и страхового бизнеса
Львовский торгово-экономический университет*

Rushchyshyn Nadiya

*Doctor of Science in Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Economic Security,
Banking and Insurance Business
Lviv University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0002-1198-8582*

Мульська Ольга Петрівна

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»*

Мульська Ольга Петровна

*кандидат экономических наук, старший научный сотрудник
ГУ «Институт региональных исследований имени М.И. Долишнего НАН Украины»*

Mulska Olha

*PhD in Economics, Senior Researcher
Dolishniy Institute of Regional Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-1666-3971*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7503

**ЗБАЛАНСОВАНИЙ РИНОК ПРАЦІ ЯК
ПРЕВЕНТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ СТРИМУВАННЯ
ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ**

**СБАЛАНСИРОВАННЫЙ РЫНОК ТРУДА КАК
ПРЕВЕНТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ СДЕРЖИВАНИЯ
ВНЕШНЕЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ**

**A BALANCED LABOR MARKET AS A PREVENTIVE
TOOL FOR RESTRICTING EXTERNAL LABOR MIGRATION**

Анотація. У статті охарактеризовано ринок праці як елемент економічної системи, що визначає напрям і темпи макро-економічного розвитку, впливає на добробут населення та соціальний захист. Наведено динаміку скорочення обсягів робочої сили за 2010–2020 рр. за рахунок підвищення рівня зовнішньої трудової та освітньої міграції. Обґрунтовано, що створення високооплачуваних робочих місць і реформа системи оплати праці є ефективними інструментами регулювання зовнішньої міграції, що зменшує сукупну пропозицію, рівень безробіття і навантаження на вакантний попит.

Окреслено, що розвиток ринку новітніх форм зайнятості і фрілансу шляхом стимулювання населення до створення суб'єктів малого та середнього підприємництва, забезпечення організаційно-економічних і нормативно-правових передумов розвитку молодіжного бізнесу, можна вважати результативним інструментом стримування міграції населення.

Наведено інструменти удосконалення державної політики зайнятості, а саме інструменти збалансування ринку праці України у проекції державної політики управління міграційними процесами. Зазначено причини зростання безробіття серед випускників закладів освіти, молоді та кваліфікованих осіб, які спонукають до потенційної міграції у період соціально-економічної нестабільності та політичних потрясінь. Запропоновано засоби забезпечення збереження інтелектуально-кадрового потенціалу України та уникнення дефіциту робітничих кадрів на ринку праці, які спонукають до розробки відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення аналізування потреб ринку праці (регіонального, локального, галузевого, професійного) у проекції пропозиції робочої сили.

Наведено основні вектори розвитку сучасного ринку праці, ефективність яких залежить від реалізації ефективних інструментів, а також структурних перетворень на ринках праці. Окреслено роль держави у забезпеченні позитивних зрушень і формуванні нових трансформаційних підходів у сфері соціально-трудова відносин. Виділено основні критерії та пріоритети формування політики зайнятості в Україні та наголошено на трансформації нових видів зайнятості. Наведено ключові індикатори нового типу трудових відносин.

Ключові слова: ринок праці, трудова міграція, сфера зайнятості, інструменти збалансування ринку праці, державна політика зайнятості.

Аннотация. В статье охарактеризованы рынок труда как элемент экономической системы, определяет направление и темпы макроэкономического развития, влияет на благосостояние населения и социальную защиту. Приведена динамика сокращения объемов рабочей силы за 2010–2020 гг. за счет повышения уровня внешней трудовой и образовательной миграции. Обосновано, что создание высокооплачиваемых рабочих мест и реформа системы оплаты труда являются эффективными инструментами регулирования внешней миграции, уменьшает совокупное предложение, уровень безработицы и нагрузку на вакантный спрос.

Определено, что развитие рынка новых форм занятости и фриланса путем стимулирования населения к созданию субъектов малого и среднего предпринимательства, обеспечения организационно-экономических и нормативно-правовых предпосылок развития молодежного бизнеса, можно считать результативным инструментом сдерживания миграции населения.

Приведены инструменты совершенствования государственной политики занятости, а именно инструменты сбалансирования рынка труда Украины в проекции государственной политики управления миграционными процессами. Указаны причины роста безработицы среди выпускников учреждений образования, молодежи и квалифицированных лиц, которые побуждают к потенциальной миграции в период социально-экономической нестабильности и политических потрясений. Предложены средства обеспечения сохранности интеллектуально-кадрового потенциала Украины и избежания дефицита рабочих кадров на рынке труда, побуждающие к разработке соответствующего информационно-аналитического обеспечения анализа потребностей рынка труда (регионального, локального, отраслевого, профессионального) в проекции предложения рабочей силы. Приведены основные векторы развития современного рынка труда, эффективность которых зависит от реализации эффективных инструментов, а также структурных преобразований на рынках труда. Определено роль государства в обеспечении положительных сдвигов и формировании новых трансформационных подходов в сфере социально-трудова отношений. Выделены основные критерии и приоритеты формирования политики занятости в Украине и отмечена трансформации новых видов занятости. Приведены ключевые индикаторы нового типа трудовых отношений.

Ключевые слова: иностранный капитал, банки с иностранным капиталом, банковская система, финансовая безопасность государства.

Summary. The article describes the labor market as an element of the economic system that determines the direction and pace of macroeconomic development, affects the welfare of the population and social protection. The dynamics of reduction of labor force for 2010–2020 due to the increase in the level of external labor and educational migration is given. It is substantiated that the creation of high-paying jobs and the reform of the wage system are effective tools for regulating external migration, which reduces aggregate supply, unemployment and the load on vacant demand.

It is outlined that the development of the market of the newest forms of employment and freelance by stimulating the population to create small and medium enterprises, providing organizational, economic and regulatory prerequisites for the development of youth business, can be considered an effective tool to curb migration.

The tools of improving the state employment policy are given, namely the tools of balancing the labor market of Ukraine in the projection of the state policy of migration management. The reasons for the growth of unemployment among graduates

of educational institutions, youth and skilled people, which encourage potential migration in a period of socio-economic instability and political turmoil. Means of ensuring the preservation of intellectual and human resources of Ukraine and avoiding a shortage of workers in the labor market, which encourage the development of appropriate information and analytical support for analyzing the needs of the labor market (regional, local, sectoral, professional) in the projection of labor supply. The basic vectors of development of the modern labor market which efficiency depends on realization of effective tools, and also structural transformations in the labor markets are resulted. The role of the state in ensuring positive changes and the formation of new transformational approaches in the field of social and labor relations is outlined. The main criteria and priorities for the formation of employment policy in Ukraine are highlighted and the transformation of new types of employment is emphasized. The key indicators of the new type of labor relations are given.

Key words: foreign capital, banks with foreign capital, banking system, financial security of the state.

Постановка проблеми. Структурні зрушення в економіці України на сучасному етапі розвитку ведуть до виникнення негативних трансформацій національного ринку праці, які полягають у зростанні масштабів загального і довготривалого безробіття та, як наслідок, неефективного використання трудового потенціалу країни, зменшення обсягів робочої сили, значних регіональних диспропорцій. Відсутність реальних перспектив щодо зменшення трудової міграції і створення нових робочих місць є причинами посилення дисбалансу ринку праці, розвиток якого є однією з вагомих детермінант забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Ринок праці як елемент економічної системи визначає напрям і темпи макроекономічного розвитку, впливає на добробут населення і стан багатьох соціальних процесів. Основними категоріями, що характеризують рівень розвитку та балансування ринку праці як push-pull-середовища трудової міграції населення, є кількісно-структурні характеристики сукупного попиту (поточний і вакантний), сукупної пропозиції, а також умови забезпечення розвитку трудового потенціалу. Примітно, що в умовах високої міграційної активності переважання сукупного попиту над пропозицією визначає умови регресу ринку праці, що визначається каузальним взаємозв'язком із зменшенням рівня безробіття за рахунок зовнішньої міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження процесів міграції населення проводились в наукових працях таких вчених, як Лихолат С. [1], Morten M. [2], Peri, G., Spaber C. [3], Perlik, M., Membretti, A. [4], Xu, D., Guo, S., Xie, F., Liu, S., & Cao, S. [15]. Питання, щодо інструментів регіональної політики збереження людських ресурсів шляхом регулювання зовнішньої молодіжної міграції проаналізовані в працях Васильціва Т., Левицької О. [6]. Підтримка малого і середнього бізнесу банківським кредитуванням з метою усунення дисбалансів на ринку праці ви-

світлено у працях [7]. Аспекти соціальної безпеки України та пріоритети її державного регулювання у цій сфері вивчали Васильців Т. [8], Лупак Р. [9]. Мобільність соціального захисту трудових мігрантів було окреслено в наукових працях [10, 11]. Проте, питання збалансування ринку праці як інструменту стримування зовнішньої трудової міграції потребує більш глибокого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження сучасного стану й причин дисбалансів на ринку праці в Україні та застосування ефективних інструментів стримування трудової міграції.

Виклад основного матеріалу. Серед ефективних інструментів регулювання кон'юнктури ринку праці варто виділити ті, реалізація яких сприяє збільшенню кількості та якості робочої сили та її раціонального та продуктивного використання. Зменшення невідповідності між попитом і пропозицією на ринку праці сприяє заохоченню населення підвищувати кваліфікацію, займатися самоосвітою, наслідком чого є підтримка і реалізація концепції навчання протягом усього життя. У результаті країна отримує конкурентоспроможний ринок праці, у т.ч. висококваліфікованих працівників із негативними міграційними аспіраціями, які є потужним активом для інноваційно орієнтованого розвитку економіки.

Структурно-кількісне балансування національного ринку праці сприяє регулювання темпів зовнішньої трудової міграції, однак, лише у короткотерміновому часовому лазі. Балансування може виступати інструментом стримування міграції у довготривалому періоді за умови, що кількісна рівність буде забезпечена відносно високими темпами соціально-економічного та науково-технологічного розвитку країни, зокрема дифузією високотехнологічних інновацій у реальний сектор економіки, створенням інтеграційних технологічно-інноваційних структур, широкою координацією діяльності наукових установ і промислових підприємств, створенням

нових високооплачуваних місць із високими стандартами гідної праці.

В Україні спостерігається тенденція до скорочення обсягів робочої сили, зокрема за 2010–2020 рр. відбулося суттєве зменшення чисельності економічно активного населення, у т.ч. за рахунок підвищеного рівня зовнішньої трудової і освітньої міграції. Так, кількість робочої сили віком 15 років і старше у 2020 р. становила 17,7 млн. осіб, з них у віці 15–70 років — 17,6 млн. осіб, що на 2,7% менше, ніж у 2019 р. і на 15,8% менше, ніж у 2010 р. Варто відзначити, що при рівнях зайнятості та безробіття у 2020 р. 49,9% і 9,5% відповідно, частка зайнятих у робочій силі становила 90,5%. Натомість рівень участі населення в робочій силі віком 15–70 років зменшився з 63,4% у 2019 р. до 62,1% у 2020 р.

За даними Державної служби статистики України навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію у 2019 р. становило 3 особи, що у 16 разів менше, ніж у 2013 р. У 2020 р. спостерігалася значне погіршення співвідношення між пропозицією робочої сили та попитом за всіма професійними групами, особливо у робітничих спеціальностях, які не потребують високого рівня професійної підготовки та кваліфікації. Така тенденція свідчить про скорочення обсягів вакантного попиту на робітничі кадри, а, відтак, є наслідком макроекономічної рецесії і причиною високого рівня міграційної активності населення, у т.ч. низькокваліфікованого. Наявність структурних диспропорцій на ринку праці є лімітуючим фактором зменшення навантаження потреб роботодавців у робітничих кадрах, що призводить до інтенсифікації трудової міграції і деструктивних змін у національній економіці.

Кількісний дисбаланс на ринку праці України також поглиблюється низькими якісними характеристиками вільних робочих місць, у т.ч. низьким рівнем заробітної плати. Серед вакансій, заявлених роботодавцями, лише третина мають рівень запропонованої заробітної плати, що відповідає прожитковому мінімуму, і для менше 10% вакансій заробітна плата була вищою за середньостатистичну. Примітно, що низький рівень заробітної плати пропонується не лише представникам робітничих професій, але й висококваліфікованим фахівцям, що є вагомим push-фактором посилення інтелектуальної міграції.

Створення високооплачуваних робочих місць і реформа системи оплати праці є ефективними інструментами регулювання зовнішньої міграції, що одночасно сприяє і розвитку внутрішньої трудової

міграції. Зовнішня міграція населення впливає на кон'юнктуру ринку праці, зменшуючи сукупну пропозицію, рівень безробіття і навантаження на вакантний попит. Однак, такий вплив є короткостроковий, оскільки трудова міграція в Україні має риси сезонної і короткострокової, вплив якої на ринок праці є не значним у часових лагах більше, ніж один рік. Відтак, зовнішня міграція може сприяти нівелюванню дисбалансів регіональних ринків праці, однак не є достатнім інструментом встановлення рівноваги на ринку праці.

Розробка та реалізація національної стратегії створення високооплачуваних робочих місць є найважливішим інструментом активізації зайнятості молоді, мінімізації тіньової зайнятості та оплати праці, зменшення «прекаріату», а, відтак, стримування зовнішньої міграції. Варто наголосити, що розвиток ринку новітніх форм зайнятості і фрілансу шляхом стимулювання населення до створення суб'єктів малого та середнього підприємництва, забезпечення організаційно-економічних і нормативно-правових передумов розвитку молодіжного бізнесу можна вважати результативним інструментом стримування міграції населення, особливо молоді та фахівців неформальної сфери зайнятості.

В умовах глобалізації і діджиталізації економіки, з однієї сторони, та інтенсифікації зовнішніх міграційних процесів, з іншої сторони, ринок праці в Україні зазнає суттєвих змін, які породжують виклики та ризики, мінімізація яких дозволить адаптувати та покращити сферу зайнятості країни до кращих практик передових економік світу, у т.ч. відповідно до високих стандартів якості та гідних умов праці, а також забезпечити високі конкурентні переваги національного ринку праці. Задля мінімізації дисбалансів національного та регіонального ринків праці, підвищення рівня соціальної захищеності працівників, у т.ч. забезпечення високого рівня оплати плати, мінімізації використання тіньових схем зайнятості, одними з першочергових для реалізації інструментами удосконалення державної політики зайнятості мають стати:

- створення сприятливих умов для поживлення малого та середнього підприємництва;
- реалізація технологічної модернізації національного господарства, створення науково-виробничих кластерів і R&D-центрів, мостових організацій, центрів трансферу інновацій;
- підвищення рівня комерціалізації наукових розробок, трансфер інновацій, розвиток високотехнологічних галузей економіки (рис. 1).

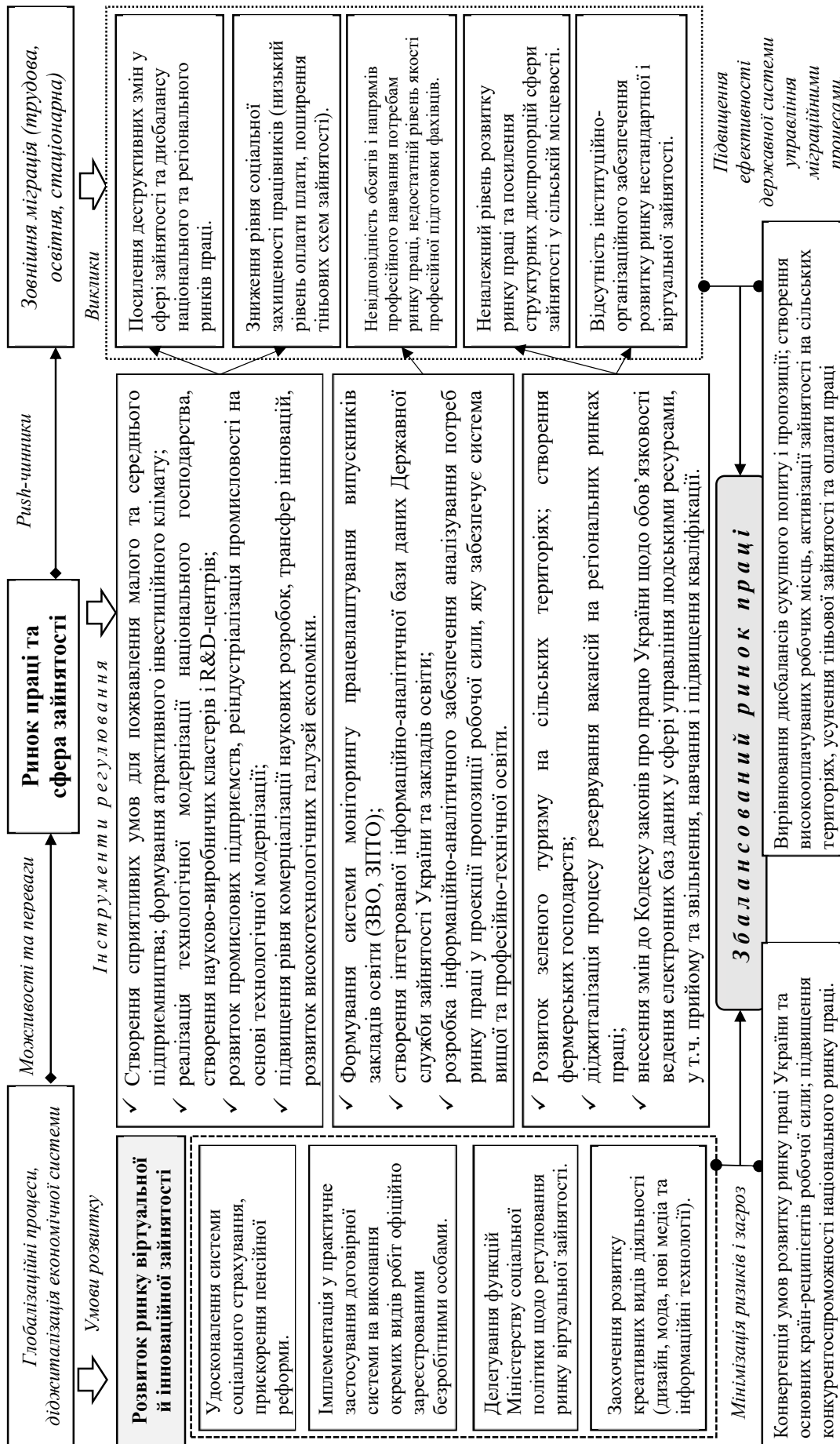

Рис. 1. Інструменти збалансування ринку праці України у проекції державної політики управління міграційними процесами
Джерело: розробка авторів

Невідповідність обсягів і напрямів професійного навчання потребам ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки фахівців є причинами зростання безробіття серед випускників закладів освіти, молоді та кваліфікованих осіб, які мають намір працевлаштуватися відповідно напрямку отриманої спеціалізації. Такі категорії населення стають потенційними мігрантами, які у період соціально-економічної нестабільності та політичних потрясінь емігрують з метою працевлаштування або здобуття другої вищої освіти.

Відтак, стримуванню трудової міграції серед випускників закладів вищої освіти та ЗПТО, а, відтак, забезпеченню збереження інтелектуально-кадрового потенціалу України та уникнення дефіциту робітничих кадрів на ринку праці можна забезпечити через реалізацію таких засобів:

- формування системи моніторингу працевлаштування випускників закладів освіти (ЗВО, ЗПТО);
- створення інтегрованої інформаційно-аналітичної бази даних Державної служби зайнятості і закладів освіти про темпи розвитку ринку праці у професійно-кваліфікаційному та регіональному зрізах.

Імплементация зазначених засобів вимагає розробки відповідного інформаційно-аналітичного забезпечення аналізування потреб ринку праці (регіонального, локального, галузевого, професійного) у проекції пропозиції робочої сили, яку забезпечує система вищої та професійно-технічної освіти.

В Україні спостерігається відсутність інституційно-організаційного забезпечення розвитку ринку нестандартної і віртуальної зайнятості, а особливо критичним є рівень розвитку ринку праці у сільській місцевості. Примітно, що значна частка трудових мігрантів в Україні є зі сільських територій, а обсяги зовнішньої міграції збільшуються за рахунок висококваліфікованих працівників, які задіяні в креативних видах діяльності, нестандартній та інноваційній зайнятості. У цьому контексті основними векторами розвитку сучасного ринку праці повинні стати: (1) формування ринку віртуальної й інноваційної зайнятості та (2) підвищення конкурентоспроможності сфери нестандартної зайнятості. Ефективізація векторів розвитку ринку праці у контексті врахування потреб глобалізації і цифрової економіки залежить від реалізації таких інструментів:

- резервування вакансій на регіональних ринках праці з використанням уніфікованої й інтегрованої електронної бази даних;
- внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо обов'язковості ведення електронних

баз даних у сфері управління людськими ресурсами, у т.ч. прийому та звільнення, навчання і підвищення кваліфікації;

- розвиток зеленого туризму на сільських територіях; створення фермерських господарств.

Динамічність ринкової системи господарювання, її складність і багатоваріантність потребують усвідомлення сутності процесу структурних перетворень на ринках праці, з'ясування ролі держави у забезпеченні позитивних зрушень і формуванні нових трансформаційних підходів у сфері соціально-трудових відносин. Основні зміни пов'язані зі появою нових концепцій праці, поширенням нетипових форм зайнятості, виникненням інноваційних видів діяльності та професій. Трансформації, що відбуваються в Україні, повинні бути керованими, тобто державна політика має бути спрямована на підвищення ефективності функціонування національних і регіональних ринків праці, ринків освітніх і міграційних послуг.

Стрімка глобалізація і технологічний прогрес, зумовлені Четвертою промисловою революцією («Індустрія 4.0»), формують нове економічне середовище та специфічні фактори національної конкурентоспроможності, зокрема наявність високотехнологічних галузей в структурі економіки, створення галузевих мереж і технологічних кластерів, розвиток освітнього та науково-дослідного секторів, які забезпечують функціонування окремих галузей, надійність фінансової інфраструктури, що обслуговує інноваційно-технологічну сферу. Особливий фокус державної політики у сфері зайнятості має бути зосереджений на ролі освітньої складової щодо генерації нових знань, вмінь і компетенцій, інтеграції академічної та вищої освіти, підвищення ролі наукової діяльності у закладах освіти, комерціалізації інтелектуальної власності. Крім того, завдяки ефективній взаємодії тріади «освіта — наука — виробництво» нові знання, як результат інноваційно-креативного мислення, можуть бути втілені в нові технології та імплементовані у виробничу практику.

Розвиток новітніх форм зайнятості в Україні можливий за умови інституційно-правового й організаційно-економічного забезпечення формування ринку віртуальної та інноваційної зайнятості, що вимагає підвищення рівня інтелектуалізації праці, «оновлення» переліку професій і сфери компетенцій, посилення гнучкості ринку праці. Розвиток ринку віртуальної і дистанційної зайнятості вимагає новітнього технологічного забезпечення, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності інноваційної системи країни, трансферу технологій,

дифузії інноваційних продуктів у всі сфери суспільства, а також формуванню креативного потенціалу та розвитку інноваційної активності населення.

Найбільш суттєвими характеристиками трудових відносин в умовах високої інтенсивності трудової міграції мають стати: кількісна гнучкість (зміна чисельності зайнятих і рівень оплата праці), функціональна гнучкість (зміна тривалості робочого дня, навчання і підвищення кваліфікації персоналу, модернізація робочих місць), просторово-часова гнучкість (розвиток нестандартних, гнучких форм зайнятості, організація трудової діяльності, впровадження гнучких режимів праці, диференційовані форми найму та звільнення). Підвищення функціональності ринку праці можна отримати за умови швидкої адаптації до запитів і вимог економічної сфери, яка динамічно трансформується, системно та технологічно оновлюється, у якій освоюються інновації і формуються нові форми використання людських ресурсів.

В умовах високої міграційної активності висококваліфікованих кадрів і молоді найбільшої значущості серед різних форм інноваційної зайнятості набуває запозичена праця, використання якої здійснюється у межах схем аутсорсингу, аутстафінгу та лізингу персоналу. У більшості країн Східної Європи сьогодні в секторі запозиченої праці працюють від 2% до 5% зайнятого населення [12].

Так, у період поширення COVID-19 великого значення у світі та в Україні набула дистанційна форма зайнятості, що дозволила сформувати новий ринок зайнятості з гнучкими умовами праці, високою продуктивністю і використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Нова ієрархія факторів економічного розвитку та глобалізація сприятимуть розвитку ринку неформальної і віртуальної зайнятості в Україні, що дозволить стримувати зовнішню міграцію, особливо інтелектуальну та міграцію молоді. Так, процес поширення дистанційної зайнятості активується змінами в мотивації трудової поведінки людей в інформаційному суспільстві, оскільки технологічні трансформації формують соціально-економічні передумови для створення інноваційних форм зайнятості, які полягають у появі нових знань, надшвидкому поширенні інформації, збільшенні її доступності й інтелектуалізації праці.

Національний ринок праці України зазнав значних трансформацій у сфері організації соціально-трудова відносин, у результаті чого сформувалися нові концептуальні підходи до організації робочого процесу, базовані на засадах гнучкості і мобільності праці, а також до формування і регулювання регі-

ональних ринків нестандартної і креативної зайнятості. На темпи розвитку ринку праці позначилися також глобальні тренди, як наслідок, в Україні, яка протягом останніх років є однією з найбільших країн-донорів людських ресурсів для більш розвинутих країн, спостерігається дефіцит кадрів у сферах охорони здоров'я й освіти, зменшення чисельності працівників технічних спеціальностей. Попит на останніх має тенденцію до зростання, зокрема у регіонах із програмами ревіталізації промислових підприємств (наприклад, у Київській, Львівській, Івано-Франківській області). Унаслідок поширення зовнішньої міграції в Україні спостерігається зміна правил взаємодії учасників національного та регіональних ринків праці, а також нові принципи розвитку сфери зайнятості.

Так, розвиток ринку праці як превентивний інструмент регулювання міграційних процесів ґрунтується на нових формах працевлаштування та організації праці (укладання договорів на фіксований термін, переорієнтація із повної зайнятості на зайнятість неповний робочий день, на проектний тип роботи, самозайнятості та інші форми реалізації гнучкості). Поширення нових форм економічної діяльності веде до збільшення прекарної зайнятості та до зростання потреби у постійному підвищенні кваліфікації чи перепідготовці. Згідно із дослідженнями МОП, робота на умовах неповного робочого часу стає все більш поширеною на світових ринках праці, особливо в тих сегментах, які пропонуються іммігрантам.

Ринок інноваційної зайнятості характеризується різними формами економічної активності населення, серед яких найбільш поширеними є *фрілансінг* і *самозайнятості*. За 2006–2011 рр. дохід українських фрілансерів становив 38 млн. дол. США, а у 2012–2017 рр. — 262 млн. дол. США [13]. Протягом 2018–2019 рр. офіційна кількість фрілансерів збільшилась на 55% (з 101,3 тис. до 157,0 тис. осіб), було реалізовано 170 тис. проєктів. Так, протягом 2014–2019 рр. основні показники розвитку ринку фрілансу в Україні стрімко зросли, чинником чого став прийнятий Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг)» (№ 2473-VIII від 21.06.2018) [14], який скасував адміністративні бар'єри на експорт послуг і значно спростив юридичну процедуру ведення бізнесу фрілансерами, що і сприяло розвитку ринку фрілансерів в Україні.

Сфера ІКТ є найбільш сприятливою платформою для впровадження і розвитку нових форм зайнятості та трудових відносин в Україні, каталізатором

імплементатії кількості інновацій на ринку праці, привабливою сферою для накопичення значних обсягів інвестицій і залучення висококваліфікованих фахівців. В умовах реформування національної економіки розвиток сфери віртуальної зайнятості в значній мірі визначає конкурентоспроможність країни на світових ринках праці.

Варто наголосити, що сфера ІКТ України займає провідне місце серед європейських країн у сфері аутсорсингу та розробки програмного забезпечення, що однозначно сприяє розвитку ринку інноваційної зайнятості та створення нових високооплачуваних робочих місць. Найбільш інноваційні види зайнятості стосуються когнітивної комп'ютерної техніки (інженер з машинного навчання), інженерії блоків транзакцій (*blockchain*), web-архітектури, архітектури віртуальної реальності, проектування нейроінтерфейсів, дизайну аватарів і тестування нових технологій. Ринок інноваційної і віртуальної зайнятості формує нові вимоги до кваліфікації працівників, посилює конкуренцію на світових ринках праці, а також стримує трудову міграцію.

Інновативні тенденції розвитку ринку праці, які пов'язані з креативними видами зайнятості, гнучким режимом роботи та мобільністю людських ресурсів, створюють численні переваги для працівників, у т.ч. спрощений процес найму, ефективна система оплати праці (високий рівень заробітної плати, премії, надбавки), підвищення кваліфікації і тренінги, що виступає демотивуючими чинниками міграції. Однак, розвиток ринку інноваційної і віртуальної зайнятості супроводжується виникненням викликів, найбільш критичними, які вимагають своєчасного реагування, з них є (1) нівелювання значущості соціального забезпечення як елемента розвитку ринку праці (грошова допомога при настанні втраті працездатності, допомога після народження дитини, відпустка з догляду за дитиною, виплата за отримані виробничі травми або травматизм на робочому місці, лікувально-оздоровче лікування), (2) формування соціального класу «прекаріату», особливо серед представників креативних професій, IT-фахівців, і когорти «соціально виключених», (3) зростання «тіньової» економіки, дефіциту державного бюджету та поширення корупційних схем.

Відтак, виникає необхідність у розробці проактивної, гнучкої і сек'юритизованої політики зайнятості в Україні у проекції забезпечення розвитку соціально-економічного середовища та управління міграційними процесами. У цьому контексті основними критеріями та пріоритетами формування політики зайнятості України мають бути:

- ратифікація конвенцій МОП щодо нових форм зайнятості та гнучкого режиму роботи, внесення змін до Кодексу законів про працю України відповідно до міжнародних трудових стандартів і практики передових економік світу;
- внесення змін до Закону України «Про колективні договори та угоди» щодо реформування договірної системи відповідно до сучасних тенденцій інноваційних, віртуальних та нестандартних видів економічної діяльності;
- програмування концепції створення високооплачуваних робочих місць, а також розвитку ринку креативної, неформальної і віртуальної зайнятості;
- запровадження системи соціального страхування серед фрілансерів; прискорення пенсійної реформи;
- імплементатія у практичне застосування системи «купівлі-продажу послуг» на окремі види праці як інструменту мінімізації тіньової зайнятості у сфері домашнього обслуговування [15, с. 40].
- удосконалення інституційного забезпечення розвитку сфери інноваційної і віртуальної зайнятості, зокрема делегування повноважень Міністерству соціальної політики України щодо регулювання ринку неформальної/креативної зайнятості.

Трансформації нових видів зайнятості в Україні стосуються і ціннісних орієнтацій роботодавців, особливо практики скорочення персоналу, його аутсорсингу, роботи за договорами з фіксованим терміном тощо. Для віртуальної або іншої нестандартної зайнятості «нові трудові договори» встановлюють особливі відносини «роботодавець-працівник» шляхом затвердження «нестандартних» умов праці у трудових договорах (формальні відносини) або ж шляхом фактичної відмови від стандартних умов, які містяться у положеннях трудового договору (неформальні відносини). Ключовими індикаторами нового типу трудових відносин є відсутність постійної, довгострокової зайнятості, лімітовані гарантії щодо мобільності кар'єрного росту (підвищення кваліфікації, додаткове навчання, стажування). Натомість, перевагами для роботодавців у фокусі поширення неформальної зайнятості є гнучкість трудових відносин, здатність адаптуватися до економічних потрясінь, можливості створення робочих місць для людей з обмеженими можливостями, а також зменшення витрат на розвиток людських ресурсів. Однак, нові форми та види трудових відносин на ринку праці в Україні можуть призвести до значної прекарізації робочої сили, необґрунтованої переорієнтації

із постійної праці до менш оплачуваної і соціально захищеної неформальної зайнятості.

Політика розвитку ринку праці в Україні повинна відповідати викликам національної системи соціального захисту та конкретизувати вимоги до її подальшого розвитку з урахуванням впливу нових трансформацій сфери зайнятості. Переглянути основні принципи взаємодопомоги і солідарності, а також змінити характер своєї діяльності повинні профспілки, які вважаються важливим інструментом регулювання нестандартних форм зайнятості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ефективне регулювання і високий рівень розвитку ринку праці є одним із найбільш ключових чинників стримування міграції населення, особливо зовнішньої. Натомість сучасний ринок праці України характерний такими вадами як посилення деструктивних змін у сфері зайнятості та дисбалансу попиту та пропозиції, зниження рівня соціальної захищеності працівників (низький рівень оплати плати, поширення тіньових схем зайнятості), невідповідність обсягів і напрямів професійного навчання потребам ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки фахівців, не-

належний рівень розвитку ринку праці та посилення структурних диспропорцій сфери зайнятості у сільській місцевості, відсутність інституційно-організаційного забезпечення розвитку ринку нестандартної і віртуальної зайнятості.

Інструменти державної політики збалансування вітчизняного ринку праці та підвищення рівня зайнятості населення слід формувати та реалізовувати за двома стратегічними напрямками: (1) розвиток ринку віртуальної, креативної і неформальної зайнятості, що сприятиме створенню нових високооплачуваних робочих місць та конвергенції ринку праці України та основних країн-реципієнтів робочої сили, усуненню тіньової зайнятості та оплати праці; (2) удосконалення системи зайнятості та створення конкурентоспроможності робочих місць з базових ВЕД, підприємницькому секторі за рахунок формування системи моніторингу працевлаштування випускників закладів освіти (ЗВО, ЗІПО), створення інтегрованої інформаційно-аналітичної бази даних державної служби зайнятості і закладів освіти, покращення умов для пожвавлення малого та середнього підприємництва, реалізації технологічної модернізації національного господарства.

Література

1. Lykholat S., Mulska O., Rozhko N. Labour Market of Ukraine in the Conditions of Intensification of Migration Population Processes. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2020. Vol 7, № 1. С. 25–34. <https://doi.org/10.23939/eem2020.01.025>
2. Morten M. Temporary migration and endogenous risk sharing in village India. *Journal of Political Economy*. 2019. № 127(1). С. 1–46.
3. Peri G., Spaber C. Task Specialization, Immigration and Wages. *American Economic Journal: Applied Economics*. 2009. Vol. 1. No. 3. P. 135–169.
4. Perlik M., Membretti A. Migration by necessity and by force to mountain areas: An opportunity for social innovation. *Mountain research and development*. 2018. № 38(3). P. 250–264. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-17-00070.1>
5. Xu D., Guo S., Xie F., Liu S., Cao S. The impact of rural laborer migration and household structure on household land use arrangements in mountainous areas of Sichuan Province, China. *Habitat International*. 2017. № 70. P. 72–80. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2017.10.009>
6. Vasylytsiv T., Lupak R., Kuniyska-Iliash M., Levytska O., Mulska O. Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. № 6(3). P. 149–170. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.305558>
7. Руцишин Н.М. Перспективи розвитку банківського кредитування малого і середнього бізнесу. *Науковий Вісник: Збірник науково-технічних праць*. 2008. Вип. 18.3. С. 271–275.
8. Ляш О.І., Васильців Т.Г. Пріоритети державного регулювання у сфері соціально-економічної безпеки України. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 3 (32). С. 150–156.
9. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л. Стратегічні пріоритети конвергенції соціальної безпеки України та ЄС. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 5. С. 14–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_5_4

10. Мульська О.П. Мобільність соціального захисту трудових мігрантів. Ефективна економіка. 2015. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/37.pdf
11. Western Regional Directorate of the State Border Guard Service of Ukraine (2018). Statistical Information. URL: <https://dpsu.gov.ua/en/structure/western-regional-directorate-of-the-state-border-service-of-ukraine/>
12. Смирных Л. Заемный труд: экономическая теория, опыт стран ЕС и России. URL: www.recep.ru/files/documents/SmirnychLaborleasingru.pdf
13. Ринок фрілансу в Україні: Зміни за останні 15 років. URL: <https://investory.news/rinok-frilansu-v-ukraini-zmini-za-ostanni-15-rokiv/>
14. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг)», № 2473-VIII від 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-19#Text>
15. Інспекція праці та незадекларована праця в ЄС // Міжнародне бюро праці, Програма адміністрації праці та інспекції праці. Женева: МОП, 2013. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_dialogue/--lab_admin/documents/publication/wcms_536742.pdf

References

1. Lykholat S., Mulska O., Rozhko N. Labour Market of Ukraine in the Conditions of Intensification of Migration Population Processes. *Economics, Entrepreneurship, Management*. 2020. Vol 7, № 1. S. 25–34. <https://doi.org/10.23939/eem2020.01.025>
2. Morten M. Temporary migration and endogenous risk sharing in village India. *Journal of Political Economy*. 2019. № 127(1). S. 1–46.
3. Peri G., Spaber C. Task Specialization, Immigration and Wages. *American Economic Journal: Applied Economics*. 2009. Vol. 1. No. 3. P. 135–169.
4. Perlik M., Membretti A. Migration by necessity and by force to mountain areas: An opportunity for social innovation. *Mountain research and development*. 2018. № 38(3). P. 250–264. <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-17-00070.1>
5. Xu D., Guo S., Xie F., Liu S., Cao S. The impact of rural laborer migration and household structure on household land use arrangements in mountainous areas of Sichuan Province, China. *Habitat International*. 2017. № 70. P. 72–80. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2017.10.009>
6. Vasylytsiv T., Lupak R., Kunytska-Iliash M., Levytska O., Mulska O. Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. № 6(3). P. 149–170. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.305558>
7. Rushchyshyn N.M. Perspektyvy rozvytku bankivskoho kredytuvannya maloho i serednoho biznesu. *Naukovyi Visnyk: Zbirnyk nauково-tekhnichnykh prats*. 2008. Vyp. 18.3. S. 271–275.
8. Iliash O.I., Vasylytsiv T.H. Priorytety derzhavnoho rehuliuвання u sferi sotsialno-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. *Stratehichni priorytety*. 2014. № 3 (32). S. 150–156.
9. Vasylytsiv T.H., Lupak R.L. Stratehichni priorytety konverhentsii sotsialnoi bezpeky Ukrainy ta Ye S. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. 2018. Vyp. 5. S. 14–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2018_5_4
10. Mulska O.P. Mobilnist sotsialnoho zakhystu trudovykh mihrantiv. *Efektivna ekonomika*. 2015. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/37.pdf
11. Western Regional Directorate of the State Border Guard Service of Ukraine (2018). Statistical Information. URL: <https://dpsu.gov.ua/en/structure/western-regional-directorate-of-the-state-border-service-of-ukraine/>
12. Smyrnykh L. Заемный труд: экономическая теория, опыт стран ЕС и России. URL: www.recep.ru/files/documents/SmirnychLaborleasingru.pdf
13. Rynok frilansu v Ukraini: Zminy za ostanni 15 rokiv. URL: <https://investory.news/rinok-frilansu-v-ukraini-zmini-za-ostanni-15-rokiv/>
14. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin i dopovnen do deiakykh zakonodavchykh aktiv (shchodo usunennia administrativnykh bar'єriv dlia eksportu posluh)», № 2473-VIII vid 21.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-19#Text>
15. Inspektsiia pratsi ta nezadeklarovana pratsia v YeS // Mizhнародne biuro pratsi, Prohrama administratsii pratsi ta inspektsii pratsi. Zheneva: MOP, 2013. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_dialogue/--lab_admin/documents/publication/wcms_536742.pdf

Скорик Марина Олегівна

кандидат економічних наук, доцент

Університет державної фіскальної служби України

Скорык Марина Олеговна

кандидат экономических наук, доцент

Университет государственной фискальной службы Украины

Skoryk Maryna

PhD in Economics, Associate Professor

University of the State Fiscal Service of Ukraine

ORCID: 0000-0003-3291-706X

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7507

ІНФРАСТРУКТУРНІ ВИКЛИКИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

ИНФРАСТРУКТУРНЫЕ ВЫЗОВЫ ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВ УКРАИНЫ

INFRASTRUCTURAL CHALLENGES OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE

Анотація. У статті узагальнено основні інфраструктурні виклики, які виникли перед об'єднаними територіальними громадами в ході здійснення в Україні реформи децентралізації. Зокрема, низька якість кадрів органів місцевого самоврядування, що знижує шанси громад на економічну ефективність; соціальна інфраструктура; транспортна інфраструктура; земельний ресурс. Також у статті описані повноваження та ресурси які сьогодні отримали об'єднані територіальні громади в умовах децентралізації, та виділено, що для об'єднаних територіальних громад має першочерговий інтерес з боку держави – це трансферти, такі як базові дотації, освітні і медичні субвенції та капітальні трансферти. Набагато активніше стали наповнюватися міські бюджети. Тобто маючи лідера, зацікавленого в розвитку, об'єднані територіальні громади мають хороші фінансові можливості для розвитку. Спільноти перестають бути звичайними «касовими апаратами» для виплати зарплати бюджетникам, вони дійсно зацікавлені в економічному зростанні на своїй території. Відзначено, що для розвитку органи місцевого самоврядування мають долучатися до різноманітних проектів (Спільна програма ПРООН та ООН жінки, U-LEAD, DESPRO, ЄС/ПРООН, DOBRE, PROMIC/PLEDOG), до проектів які пропонує Державний фонд регіонального розвитку.

Також у статті надано роз'яснення, що об'єднані територіальні громади мають сьогодні повноваження такі як і міста обласного значення, а саме розписано які податки залишаються в громаді і дані кошти можна використати на інфраструктурні проблеми.

У сучасних економічних умовах важливо, щоб місцеві органи влади активно залучали державну підтримку і, об'єднуючи їх із власними ресурсами, спрямовували на реалізацію стратегій регіонального та місцевого розвитку, впроваджували різноманітні інфраструктурні проекти, що підтримують інновації, нове виробництво, малий та середнє бізнес.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, децентралізація, інфраструктура, субвенція, державна фінансова підтримка.

Аннотация. В статье обобщены основные инфраструктурные вызовы, которые возникли перед объединенными территориальными общинами в ходе осуществления в Украине реформы децентрализации. В частности, низкое качество кадров органов местного самоуправления, снижает шансы общин на экономическую эффективность; социальная инфраструктура; транспортная инфраструктура; земельный ресурс. Также в статье описаны полномочия и ресурсы,

которые сегодня получили объединены территориальные общины в условиях децентрализации, и выделено, что для объединенных территориальных общин имеет первоочередной интерес со стороны государства – это трансферты, такие как базовые дотации, образовательные и медицинские субвенции и капитальные трансферты. Гораздо активнее стали наполняться городские бюджеты. То есть имея лидера, заинтересованного в развитии, объединённые территориальные сообщества имеют хорошие финансовые возможности для развития. Сообщества перестают быть обычными «кассовыми аппаратами» для выплаты зарплаты бюджетникам, они действительно заинтересованы в экономическом росте на своей территории. Отмечено, что для развития органы местного самоуправления должны принимать участие в различных проектах (Совместная программа ПРООН и ООН женщины, U-LEAD, DESPRO, ЕС / ПРООН, DOBRE, ПРОМИС / PLEDOG), а также к проектам, которые предлагает Государственный фонд регионального развития.

Также в статье даны разъяснения, объединенных территориальные общины, имеют сегодня полномочия такие как города областного значения, а именно расписано какие налоги остаются в общине и данные средства можно использовать на инфраструктурные проблемы.

В нынешних экономических условиях важно, чтобы местные власти активно привлекали государственную поддержку и сочетая их с собственными ресурсами направляли на реализацию региональных и местных стратегий развития, реализовывали различные инфраструктурные проекты, поддерживающие инновации, новые производства, малый и средний бизнес.

Ключевые слова: объединенная территориальная община, децентрализация, инфраструктура, субвенция, государственная финансовая поддержка.

Summary. The article summarizes the main infrastructural challenges that have arisen before united territorial communities, in the course of decentralization reform in Ukraine.

In particular, the low quality of local government staff, which reduces the chances of communities for economic efficiency; social infrastructure; transport infrastructure; land resource. In the process of decentralization reform, the concept of infrastructure is concretized in connection with the creation united territorial communities, where the infrastructure includes housing, transport, health care, culture and sports, social protection. After all, if there are «failures» in the infrastructure of the community, it will quickly lead to disruption of the stable functioning of the whole community, respectively, will negatively affect the quality of life and productivity of the community, and modernization will promote economic growth and increase welfare.

Also, in the article the author describes the powers and resources that the united territorial communities received today in the conditions of decentralization, and highlights that for the united territorial communities is of primary interest to the state – it's transfers such as basic grants, educational and medical subventions and capital transfers.

City budgets began to be filled much more actively. That is, having a leader interested in development, united territorial communities have good financial opportunities for development. Communities cease to be ordinary «cash registers» for the payment of salaries to state employees, they become really interested in economic growth in their territory. It was noted that for development local governments should be involved in various projects (Joint program organization of common nationalities women, U-LEAD, DESPRO, EU / PRON, DOBRE, PROMIS / PLEDOG), in projects proposed by the State Fund for Regional Development.

In the current economic environment, it is important that local authorities actively attract state support and, combining them with their own resources, direct to the implementation of regional and local development strategies, implement various infrastructure projects that support innovation, new production, small and medium business.

Key words: united territorial community, decentralization, infrastructure, subvention, state financial support.

Постановка проблеми. Ключовою реформою Українського суспільства є децентралізація (Європарламент визнав децентралізацію однією з найуспішніших реформ [1]). З 2015 року в Україні з'являються об'єднані територіальні громади, шляхом добровільного об'єднання суміжних сіл, селищ та міст. Вся інфраструктурна спадщина держави зараз перейшла до об'єднаних територіальних громад (далі ОТГ) і не всі можуть впоратися з такими масштабами проблем. А в сучасних умовах господарювання, під впливом глобалізаційних викликів, розвиток інфраструктури набуває нових

пріоритетних напрямів. Дороги, мости, школи, лікарні, порти, система громадського транспорту тощо — це та інфраструктура, яка завжди була та буде важливою. «Збої» в її роботі можуть швидко порушити стабільне функціонування міста, знизити якість життя та продуктивність громад, а модернізація навпаки — сприяє економічному зростанню та підвищує добробут населення [2]. Беззаперечним є розуміння того, наскільки глибоко залежними та вразливими до інфраструктури стало суспільство.

Перед об'єднаними територіальними громадами України щодня постають нові інфраструктурні ви-

клики і з огляду на таку ситуацію дана проблема є актуальною і вимагає наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загалом економічна наука має достатню кількість наукових праць у сфері регіональної інфраструктури. Проте мало дослідженими є інфраструктурні питання, що виникають при адміністративно-територіальній реформі в Україні, які призвели до створення ОТГ і потребують вивчення. Науковці та практики розглядають лише окремі аспекти цієї проблематики. Дана робота побудована на аналізі наукової літератури, а також нормативно-правових актів України.

Про неможливість вивчення проблем розвитку територіальних громад без дослідження їх фінансової спроможності говорить Т. Куценко [3]. Ж. Гарбар, Т. Бондолетова концентрують свою увагу на формуванні бюджетів громад в умовах децентралізації [4]. Про ризики та виклики розвитку ОТГ в умовах пандемії описують Ю. Іванов та О. Іванова [5].

Формулювання цілей статті. Ідентифікація інфраструктурних викликів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та пропозиції щодо покращення конкурентних переваг об'єднаних територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єднані територіальні громади утворилися відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [6] і урядової Методики формування спроможних територіальних громад [7] за погодженням із обласними органами державної влади і самоврядування. Формування та розвиток ОТГ відбувається за участі жителів, які проживають на цих територіях.

У червні 2020 року на основі вже утворених ОТГ були сформовані нові територіальні громади, що охопили собою усю територію України. Так, уже у 2015 році було утворено 159 ОТГ, у 2016 р. — 207; у 2017 р. — 366; у 2018 р. — 144 та у 2019–2020 рр. — 593 ОТГ [8]. Найбільша кількість об'єднаних територіальних громад було утворено протягом 2015–2018 рр. Майже всі інфраструктурні об'єкти від району передано у комунальну власність територіальних громад. Держава, в свою чергу, здійснює фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та приєднання до об'єднаних територіальних громад шляхом надання об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку такої територіальної громади [6]. Безумовно, більше повноважень на місцях — це добре, бо в принципі в цьому і суть реформи децентралізації. Однак, бажано, щоб вони були рівно пропорційними до фінансових ресурсів громад.

Міністерство розвитку громад та територій України ведуть моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Станом на 16 липня 2021 року державна фінансова підтримка на розвиток громад та розбудови інфраструктури у 2020 році становила 101, 9 млрд. грн., а у 2021 році 81,8 млрд. грн. (табл. 1). Всі ці фінансові ресурси держава спрямовує на місцевий рівень, щоб створити умови для динамічного і збалансованого розвитку територій.

Субвенція надається для формування інфраструктури ОТГ, що належить до комунальної власності. Аналізуючи таблицю 1 ми бачимо, що всі кошти направлені на розвиток інфраструктури,

Таблиця 1

Державна фінансова підтримка на розвиток громад та розбудову інфраструктури

Критерії	2020 рік (млрд. грн)	2021 рік (млрд. грн)	Відхилення (+, -)
Енергоефективність	2,0	–	–
Регіональний розвиток	13,0	15,5	+2,5
Розвиток сільських територій	5,0	4,5	-0,5
Розвиток у сфері охорони здоров'я	4,8	3,5	-1,3
Розвиток у сфері освіти	5,2	4,1	-1,1
Розвиток дорожньої інфраструктури	61,1	49,6	-11,5
Розвиток соціальної інфраструктури	4,4	1,7	-2,7
Розвиток транспортної інфраструктури	2,8	1,5	-1,3
Розвиток у сфері культури	2,2	0,3	-1,9
Розвиток спортивної інфраструктури	0,5	0,8	+0,3
Екологічна безпека та сталий розвиток	0,9	–	–
Інші напрями розвитку територій	–	0,3	–

Джерело: [9]

яка сама по собі, створює об'єктивні умови для підвищення продуктивності праці і в результаті покращення рівня життя населення у громаді. Цікавою функціональною характеристикою є те, що сама по собі інфраструктура не створює продукт, а результатом її діяльності є послуги. Дані капіталовкладення всі з тривалим періодом обігу. Якщо виступити приватним інвестором і вкласти гроші в інфраструктурні споруди комунальної власності то прибуток від даних капіталовкладень носить великий термін окупності. Як висновок, приватні інвестиції в інфраструктурні об'єкти не є привабливими і ОТГ можуть розраховувати на державну підтримку та міжнародні проекти та гранти.

Слід також відмітити, що зростання частки державних трансфертів у доходах місцевих бюджетів свідчить про значну залежність місцевих бюджетів від Державного та недостатність обсягу власних і закріплених доходів для виконання самоврядних та делегованих повноважень. Тобто міжбюджетні трансферти залишаються гарантантами фінансової спроможності бюджетів місцевих органів влади, які їх отримують.

Важливо, щоб місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування могли використати надані державою можливості, щоб залучити кошти для підтримки розвитку сільських територій, забезпечити фінансову підтримку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, залучити інвестиції для розвитку секторів економіки, розвитку соціальної та економічної інфраструктури тощо.

На старті реформи допомога з боку держави, на нашу думку, є необхідною для нарощення фінансового потенціалу громад. Однак після завершення реформи громадам бажано укріплювати свої позиції не за рахунок перерозподілу бюджетних ресурсів, а за рахунок економічного розвитку кожної громади.

Один з викликів у сфері децентралізації — брак стабільної і модернізованої інфраструктури реформи. Незважаючи на те, що у деяких областях були відкриті офіси реформ на підтримку регіонального розвитку в частині об'єднання територіальних громад, громади, які тільки формуються, стикаються з великою кількістю проблем, перш за все — підготовка проектів розвитку, створення «інфраструктури розвитку».

В процесі реформи децентралізації поняття інфраструктури конкретизують в зв'язку зі створенням ОТГ, де до інфраструктури відносять ЖКГ, транспорт, медичне обслуговування, культуру і спорт, соціальний захист [10]. Основними сучасними інфраструктурними викликами для об'єднаних територіальних громад є:

1. Кадри. На жаль, в нашій державі ще немає достатньої кількості висококваліфікованих фахівців. Тобто наявні працівники «тяжко» сприймають інновації, управлінські рішення мало ефективні, відповідно не ефективно використовують фінансові ресурси громади. Значна частина молоді шукає щастя за кордоном, що вже в найближчий час може призвести до кадрового голоду. Саме тому на етапі реформи ми можемо спостерігати процес «переманювання» багатшими громадами до себе кращих фахівців.

2. Соціальна інфраструктура. Більша половина соціальних закладів не відповідає потребам громади. Будівлі в аварійних станах, їх реконструкція це значні суми навіть для держави не лише для громади. Мережа закладів освіти потребує обдуманної оптимізації. Низький рівень енергоефективності громадських будівель. Видатки на енергоносії стануть одним з найбільших джерел можливої економії бюджетних коштів. Мережі водопостачання та водовідведення в багатьох населених пунктах не ремонтувалися ще з часів їхнього першого запуску. Зараз ОТГ мають необхідність і можливість впроваджувати інновації для розвитку і підвищення ефективності роботи житлово-комунального господарства (водозабезпечення, локальні і централізовані теплосистеми, переробка і утилізація ТБО), інновації в проектуванні об'єктів забудови і проведенні будівельних та ремонтних робіт, інновації в сфері енергозбереження. Досить перспективним в населених пунктах є напрямок розвитку альтернативної енергетики, термомодернізації будівель і енергозбереження [10].

За субвенції держави можна зробити ремонт лікарень та амбулаторій (як ніколи важливо в умовах пандемії COVID-19). Тобто, використовувати субвенції на більш масштабні і вартісні проекти.

На нашу думку, саме під час реформи можливо створити якісно нові культурні послуги, які почнуть діяти у новостворених ОТГ і, які повинні охопити культурну спадщину регіону, мову, мистецьку освіту, креативні індустрії. Розбудовувати сферу культури ОТГ за умови обмеження обсягу коштів місцевих бюджетів дозволить участь у проектах які пропонує держава і міжнародні організації. Найбільший інтерес для ОТГ складають трансферти (базова дотація, освітня і медична субвенція, капітальні трансферти).

3. Транспортна інфраструктура. Невеликі за чисельністю громади потребують значних інвестицій в транспортну інфраструктуру. Між населеними пунктами мають курсувати автобуси. Транспортні шляхи мають бути в належному стані.

4. Земельний ресурс. Новостворені ОТГ бонусом отримали в своє розпорядження потужний земельний ресурс. Відтепер у них з'явилася можливість наповнювати бюджет громади за рахунок успішного управління і правильного підходу до земельного питання. Тому, основним завданням наразі є відображення меж нових ОТГ у Державному земельному кадастрі, що дозволить багатьом учасникам земельних відносин ефективніше управляти земельними ресурсами.

Всі перелічені виклики спонукають органи місцевого самоврядування не гаяти часу і долучатися до різноманітних проектів (Спільна програма ПРООН та ООН жінки, U-LEAD, DESPRO, ЄС/ПРООН, DOBRE, ПРОМІС/PLEDOG [11]), до проектів які пропонує Державний фонд регіонального розвитку. Тобто, представникам регіональної та місцевої влади необхідно навчитися ефективно використовувати всі надані їм можливості.

Ми коротко узагальнили основні інфраструктурні виклики які стоять перед ОТГ і описані виклики є досить матеріально затратними. Уряд України повинен створити умови, щоб громади мали можливість залучати позикові кошти для оновлення інфраструктури. Інакше всі покращення будуть лише точковими та не змінять загальної негативної картини (низька якість послуг — виїзд молоді — занепад громад). Чимось новим для українських реалій є грантові проекти. Однак в сьогоднішніх реаліях грантові джерела часто мають вирішальне значення для фінансування різноманітних інфраструктурних проектів.

На фоні всіх перелічених викликів тяжким тягарем з майбутнього є корупція, яка пов'язана з використанням бюджетних коштів. Тож варто задуматись за якісним контролем процесу планування та використання бюджетних коштів в ОТГ.

Об'єднані територіальні громади мають сьогодні повноваження та ресурс, які мають міста обласного значення, зокрема:

- 60% ПДФО — головний податок, завдяки якому власні доходи в ОТГ зросли в рази;
- 25% екологічного податку;
- 5% акцизного податку з реалізації підакцизних товарів;
- 100% єдиного податку; податку на прибуток підприємств комунальної власності; податку на майно (нерухомість, земля, транспорт);
- державне мито; плата за надання адміністративних послуг; збір за паркування; туристичний збір; рентні плати за користування надрами;
- 50% грошових стягнень за шкоду доквіллю;
- 75% коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва і т.д.

Бюджети міст почали наповнюватись значно активніше. Тобто, маючи зацікавленого в розвитку очільника, ОТГ мають гарні фінансові можливості для розвитку. Громади перестають бути звичайними «касами» з виплати зарплати бюджетникам, вони стають реально зацікавленими у зростанні економіки на своїй території.

Погоджуємося з думкою О. Самборська та Т. Колесник, що передача видаткових повноважень регіонам та право самостійного встановлення місцевих податків вигідна, насамперед, регіонам із високим рівнем доходів, а це означає, що можливості надавати суспільні послуги в «багатих регіонах» і надалі будуть вищими, аніж у «бідних регіонах», тобто економічно потужні регіони ставатимуть сильнішими. По-іншому, бюджетна децентралізація не є необхідною і достатньою умовою диференціації регіонального розвитку [3].

Тож для кращого сприйняття нововведень мешканцями об'єднаних територій бажано проводити досконалу інформаційну політику. Через відсутність роз'яснень можна зустріти супротив від суспільства.

Висновки. Таким чином, необхідні кошти для інфраструктури держава вже надала за перший та другий етап децентралізації. В силу ряду обставин всі ці кошти, в основному були направлені на соціальну інфраструктуру, а не на економічний розвиток. Дана допомога з боку держави не може бути постійною і саме тому ОТГ мають навчитися заробляти гроші. Тому вважаємо, що на заключному етапі децентралізації державі варто змінити акценти державної фінансової підтримки в напрямі підвищення економічного розвитку ОТГ. На законодавчому рівні бажано прописати вимоги до співфінансування проектів (держава+бізнес+громада). Мають запрацювати економічні проекти, які будуть скеровані на розвиток підприємництва, тобто слід розмежувати соціальні і економічні проекти.

Якщо проект фінансується за рахунок державного бюджету то варто встановити норму щодо обов'язкового залучення до проекту, коштів приватного інвестора (наприклад 80% — держава, 20% -приватний інвестор). І це буде основним поштовхом до зацікавленості місцевої влади до активізації роботи в напрямі підвищення інвестиційної привабливості громади. І тоді ОТГ з легкістю будуть справлятися з інфраструктурними викликами, що перейшли їм у спадок.

Досліджуючи дану проблематику, хочемо наголосити, що мало уваги вчені та практики приділяють питанням регіональної і місцевої інфраструктури як комплексного об'єкта управління.

Література

1. Європарламент визнав децентралізацію однією з найуспішніших реформ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/evropejskij-parlament-viznav-decentralizaciyu-odniyeyu-z-najuspishnishih-reform-v-ukrayini>
2. Маркевич К. Smart-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України. Центр Разумкова. Київ. 2021. С. 228.
3. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf; jsessionid=CD804A723F673A143361C91F0AA4F40E?sequence=1
4. Гарбар Ж.В., Бондалетова Т.О. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. Економіка та держава. № 6. 2021. С. 45–51.
5. Іванов Ю.Б., Іванова О.Ю. Коронавірус проти децентралізації: ризики та виклики розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах пандемії. Проблеми економіки. 2020. № 2 (44). С. 209–215.
6. Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
7. Методики формування спроможних територіальних громад. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
8. Офіційний сайт Державної Казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
9. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/742/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_16.07.2021.pdf
10. Децентралізація дає можливості. URL: https://decentralization.gov.ua/success-stories-table?area_id=&community_id=&year=&theme_id=&article_id=&project_id=588614ef6783ec4a7f39835f
11. Белявцева В.В. Державні інтереси і самоуправління на місцевому рівні в реформаційному процесі. Вісник Хмельницького національного університету 2019. № 3. С. 37–41.
12. Самборська О.Ю., Колесник Т.В. Оцінка сучасного стану та напрями розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. Економіка АПК. 2019. № 11. С. 96–105.

References

1. Yevroparlament vyznav detsentralizatsiiu odniieiu z naiuspishnishykh reform. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/evropejskij-parlament-viznav-decentralizaciyu-odniyeyu-z-najuspishnishih-reform-v-ukrayini>
2. Markevych K. Smart-infrastruktura u stalomu rozvytku mist: svitovyi dosvid ta perspektyvy Ukrainy. Tsentr Razumkova. Kyiv. 2021. S. 228.
3. Kutsenko T., Sirenko Ya. Zabezpechennia finansovoi spromozhnosti terytorialnykh hromad yak priorytet detsentralizatsii upravlinnia. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf; jsessionid=CD804A723F673A143361C91F0AA4F40E?sequence=1
4. Harbar Zh. V., Bondaletova T. O. Osoblyvosti formuvannia biudzhetyv obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii. Ekonomika ta derzhava. № 6. 2021. S. 45–51.
5. Ivanov Yu. B., Ivanova O. Iu. Koronavirus proty detsentralizatsii: ryzyky ta vyklyky rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh pandemii. Problemy ekonomiky. 2020. № 2 (44). С. 209–215.
6. Zakonu Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
7. Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>
8. Ofitsiyni sait Derzhavnoi Kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>
9. Monitorynh reformy mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/742/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_16.07.2021.pdf
10. Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti. URL: https://decentralization.gov.ua/success-stories-table?area_id=&community_id=&year=&theme_id=&article_id=&project_id=588614ef6783ec4a7f39835f
11. Beliavtseva V. V. Derzhavni interesy i samoupravlinnia na mistsevomu rivni v reformatsiinomu protsesi. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu 2019. № 3. S. 37–41.
12. Samborska O. Yu., Kolesnyk T. V. Otsinka suchasnoho stanu ta napriamy rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii. Ekonomika APK. 2019. № 11. S. 96–105.

Скриньковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук, професор, професор кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Скрыньковский Руслан Николаевич

*кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры
Львовский университет бизнеса и права*

Skrynkovskyy Ruslan

*PhD in Economics, Professor, Professor of the Department
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Князь Святослав Володимирович

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
Національний університет «Львівська політехніка»*

Князь Святослав Владимирович

*доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой
Национальный университет «Львовская политехника»*

Kniaz Sviatoslav

*D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department
Lviv Polytechnic National University*

ORCID: 0000-0002-7236-1759

Хмиз Мар'яна Василівна

*доктор філософії, викладач кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Хмыз Марьяна Васильевна

*доктор философии, преподаватель кафедры
Львовский университет бизнеса и права*

Khmyz Mariana

*PhD, Lecturer of the Department
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0003-3553-8022

Тиркало Юрій Євгенійович

керівник

Громадська організація «Всеукраїнський антикорупційний центр»

Тыркало Юрий Евгениевич

руководитель

Общественная организация «Всеукраинский антикоррупционный центр»

Tyrkalo Yuriy

Head

Non-Governmental Organization «Pan-Ukrainian Anti-Corruption Center»

ORCID: 0000-0003-2535-4238

Кайдрович Христина Іванівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри*

Львівський університет бізнесу та права

Кайдрович Христина Ивановна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры*

Львовский университет бизнеса и права

Kaydrovych Khrystyna

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-0362-7779*

Зельман Леся Несторівна

*кандидат педагогічних наук, викладач кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Зельман Леся Несторовна

*кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры
Львовский университет бизнеса и права*

Zelman Lesia

*PhD in Pedagogical Science, Lecturer of the Department
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-2497-7292*

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7430

ОСНОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ КОМПЛЕКСІВ ТА ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННЫХ КОМПЛЕКСОВ И ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

THE MAIN FACTORS INFLUENCING THE FUNCTIONING OF HOTEL-RESTAURANT COMPLEXES AND TOURISM IN UKRAINE

Анотація. У статті представлено основні фактори впливу на особливості функціонування готельно-ресторанних комплексів та туризму в Україні. Встановлено, що готельно-ресторанні і туристичні комплекси входять у структуру суб'єктів туристичної діяльності. З'ясовано, що в період 2013–2019 рр. обсяг послуг, який надали підприємства сфери тимчасового розміщування й організації харчування, туристичні агентства, туристичні оператори, підприємства з надання інших послуг, зокрема із бронювання та пов'язаних із цією діяльністю, має нестабільну динаміку. Визначено, що динаміка загальної кількості візних (іноземних), виїзних та внутрішніх туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами за видами туризму, мала нестабільний характер, оскільки основною причиною, що негативно вплинуло на таку тенденцію, була економічна криза 2013–2015 рр. в Україні, спричиненої, насамперед, нестабільністю ситуації у політичній сфері. Визначено, що у видовій класифікації туризму, тобто розподілі туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами, найвищою є кількість виїзних туристів, що виїжджають за межі України. З'ясовано, що кількість внутрішніх туристів є значно нижчою від кількості виїзних туристів, оскільки у середньому за 2011–2020 рр. становила 23,6%, а найнижчою була у 2019 році – 9,4%, через пандемію COVID-2019, під дією якої виникла чергова економічна криза не тільки в Україні, але і у світі загалом. Встановлено, що питома вага візних (іноземних) туристів в період 2011–2020 рр. різко скоротилася – від 10,6% у 2010 році до 0,5% у 2020 році, причиною чого виступає зниження привабливості туристичної індустрії України для іноземних туристів. Зазначено, що перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розроблення методологічного підходу до оцінки якості туристичних і готельно-ресторанних послуг.

Ключові слова: туристична індустрія, туристи, туристичні потоки, готельно-ресторанний бізнес, туристичний комплекс.

Аннотация. В статье представлены основные факторы влияния на особенности функционирования гостинично-ресторанных комплексов и туризма в Украине. Установлено, что гостинично-ресторанные и туристические комплексы входят в структуру субъектов туристической деятельности. Установлено, что в период 2013–2019 гг. объем услуг, который предоставили предприятия сферы временного размещения и организации питания, туристические агентства, туристические операторы, предприятия по предоставлению других услуг, в частности по бронированию и связанных с этой деятельностью, имеет нестабильную динамику. Определено, что динамика общего количества въездных (иностранных), выездных и внутренних туристов, которые обслуживались туроператорами и турагентами по видам туризма, имела нестабильный характер, поскольку основной причиной, что негативно повлияло на такую тенденцию, был экономический кризис 2013–2015 гг. в Украине, вызванный, прежде всего, нестабильностью ситуации в политической сфере. Определено, что в видовой классификации туризма, то есть распределении туристов, которые обслуживались туроператорами и турагентами, высшей является количество выездных туристов, выезжающих за пределы Украины. Выяснено, что количество внутренних туристов значительно ниже количества выездных туристов, поскольку в среднем за 2011–2020 гг. составляла 23,6%, а самой низкой была в 2019 году – 9,4%, из-за пандемии COVID-2019, под действием которой возник очередной экономический кризис не только в Украине, но и в мире в целом. Установлено, что удельный вес въездных (иностранных) туристов в период 2011–2020 гг. резко сократился – от 10,6% в 2010 году до 0,5% в 2020 году, причиной чего выступает снижение привлекательности туристической индустрии Украины для иностранных туристов. Отмечено, что перспективами дальнейших исследований в этом направлении является разработка методологического подхода к оценке качества туристических и гостинично-ресторанных услуг.

Ключевые слова: туристическая индустрия, туристы, туристические потоки, гостинично-ресторанный бизнес, туристический комплекс.

Summary. The article presents the main factors influencing the functioning of hotel-restaurant complexes and tourism in Ukraine. It has been established that hotel and restaurant and tourist complexes are included in the structure of the subjects of tourist activity. It was found that in the period 2013–2019 the volume of services provided by temporary accommodation and catering companies, travel agencies, travel operators, companies providing other services, in particular, booking and related activities, has an unstable dynamic. It was determined that the dynamics of the total number of inbound (foreign), outbound and domestic tourists who were served by tour operators and travel agents by type of tourism was unstable, since the main reason that negatively affected this trend was the economic crisis of 2013–2015 in Ukraine, caused primarily by the instability of the situation in the political sphere. It was determined that in the species classification of tourism, that is, the distribution of tourists who were served by tour operators and travel agents, the highest is the number of outbound tourists traveling outside Ukraine. It was found that the number of domestic tourists is significantly lower than the number of outbound tourists, since on average for 2011–2020 was 23,6%, and the lowest was in 2019–9,4%, due to the COVID-2019 pandemic, under the influence of which another economic crisis arose not only in Ukraine, but also in the world as a whole. It was found that the proportion of inbound (foreign) tourists in the period 2011–2020 decreased sharply – from 10,6% in 2010 to 0,5% in 2020, the reason for which is the decrease in the attractiveness of the tourism industry of Ukraine for foreign tourists. It is noted that the prospects for further research in this direction are the development of a methodological approach to assessing the quality of tourism and hotel and restaurant services.

Key words: tourism industry, tourists, tourist flows, hotel and restaurant business, tourist complex.

Постановка проблеми. Однією із особливих складових туристичної індустрії виступає готельно-ресторанна, основу якої становлять готельно-ресторанні комплекси, що у сукупності із іншими сферами діяльності, сприяють забезпеченню її розвитку та ефективному функціонуванню в умовах невизначеності та непередбачуваності ринку.

Водночас варто відзначити, що зміни, які відбуваються у готельно-ресторанному комплексі, впливають на розвиток туристичної індустрії в Україні. Своєю чергою, такі зміни виникають під впливом низки факторів, які окрім готельно-ресторанного комплексу, торкаються інших сфер діяльності.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена визначенням факторів та вивченням характеру їх впливу на особливості функціонування та розвитку готельно-ресторанних комплексів та туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемами розвитку та функціонування готельно-ресторанних комплексів та туризму працювали та продовжують працювати такі науковці та економісти-практики, як Я. Волковська [1], Н. Данько [2], Д. Довгаль [2], Л. Коваленко [3], Я. Кацемір [4], О. Комліченко [5], Г. Кушнірук [6], О. Лупич [7], С. Мархонос [8], Л. Матвійчук [9], І. Милько [10], В. Пітак [3], І. Січка [11], С. Турло [8] та інші.

Так, О. Лупич [7] стверджує, що на розвиток готельно-ресторанних та туристичних комплексів в Україні впливають такі фактори, як:

- фактори економічного рівня, зокрема — індикатори доходу та витрат;
- фактори політико-правового рівня, зокрема — політична нестабільність у державі, недосконале правове забезпечення функціонування готельно-ресторанної та туристичної сфер в Україні;
- фактори міжнародного рівня;
- фактори соціокультурного рівня;
- фактори демографічного рівня.

Водночас Г. Кушнірук [6] зазначає, що особливим фактором впливу на розвиток готельно-ресторанних та туристичних комплексів виступають природно-рекреаційні умови. Завдяки належному рівню природно-рекреаційних умов формується привабливість регіонів України. З огляду на те, науковець зазначає, що туристів приваблює розташування готельно-ресторанних та туристичних комплексів на територіях, які мають особливо привабливі природно-рекреаційні умови.

Своєю чергою, О. Комліченко [5] зауважує, що позитивний вплив на розвиток та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів становлять такі фактори, як політична стабільність у державі, підвищення ВВП, підвищення реально-го рівня доходів населення, реформування інфраструктури, розроблення та впровадження інновацій, зокрема у туристичну індустрію, підвищення інвестиційної привабливості регіонів України.

Натомість до негативних факторів, що сповільнюють розвиток та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів в Україні, О. Комліченко [5] відносить: економічну кризу, підвищення цін, зокрема на послуги, що надають підприємства у сфері тимчасового розміщування й організації харчування, туристичні агентства, туристичні оператори, підприємства з надання інших послуг, зокрема із бронювання та пов'язаної з цим діяльності, інфляцію, політичну нестабільність в державі, високий рівень екологічного забруднення територій.

Науковець І. Січка [11] пропонує такі позитивні фактори впливу на розвиток та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів, як:

- наявність у значних обсягах туристичних ресурсів;
- посилення позиції України на міжнародному туристичному ринку;
- представлення України як демократичної європейської країни;

- висококваліфікована робоча сила;
- значна кількість туристичних атракцій для вкладення інвестицій;
- комунікації, що мають бути розвинуті на високому рівні;
- сприятлива екологічна ситуація;
- обслуговування із використанням сучасних технологій тощо.

Водночас до негативних факторів впливу на розвиток та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів І. Січка [11] пропонує відносити:

- низький рівень ефективності та раціональності використання туристичних ресурсів, зокрема природних туристичних ресурсів;
- нечіткість стратегії розвитку туристичної індустрії України;
- низький рівень якості туристичних послуг;
- недостатній розвиток інфраструктури;
- неефективність менеджменту і преференціювання території;
- недостатня представленість України як туристичної країни на міжнародному туристичному ринку;
- недотримання порядку на туристичних об'єктах та культурних пам'ятках;
- недостатній рівень фінансування об'єктів, що являють собою культурну спадщину;
- підвищений рівень тінізації туристичного ринку;
- недостатній рівень вкладення інвестицій у розвиток та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів.

Треба зазначити, що конкурентоспроможність теж виступає важливим фактором розвитку та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів. Такої позиції дотримується Л. Матвійчук [9]. З огляду на те, Л. Матвійчук [9] стверджує, що на сьогодні рівень конкурентоспроможності готельно-ресторанних та туристичних комплексів немає жодного покращення, якому, до того ж перешкоджає вплив економічних та політичних факторів.

Науковці Д. Довгань і Н. Данько [2], розглядаючи фактори впливу на розвиток та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів, пропонують насамперед такі, які, на думку науковців, чинять значний вплив, зокрема:

- природно-кліматичні, географічні та культурно-історичні;
- економічні, демографічні, соціальні, науково-технічні та міжнародні.

Разом з тим, В. Пітак та Л. Коваленко [3] особливу увагу звертають на фактор сезонності,

оскільки саме сезонність, на їх думку, має значний вплив на розвиток та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів.

На основі наукових праць [1–11] встановлено, що проблематика визначення факторів та встановлення їх впливу на особливості функціонування готельно-ресторанних комплексів та туризму залишається не розкритою до кінця.

Мета статті. Метою статті є виявити і дослідити фактори впливу на особливості функціонування готельно-ресторанних комплексів та туризму в Україні.

В процесі дослідження використано методи описової статистики, порівняння і узагальнення.

Об'єктом дослідження є вплив, який здійснюють фактори на динаміку діяльності та функціонування готельно-ресторанних комплексів та сфери туризму в Україні.

Предмет дослідження — діяльність готельно-ресторанних комплексів та сфери туризму в Україні.

У науковій новизні передбачається представити основні фактори впливу на динаміку діяльності та функціонування готельно-ресторанних комплексів та сфери туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика показує, що готельно-ресторанні і туристичні комплекси входять у структуру суб'єктів туристичної діяльності. Тому забезпечення конкурентних та водночас ефективних економічних результатів таких комплексів дасть можливість забезпечити конкурентоспроможність туристичної індустрії України.

Дослідження дозволяють зауважити, що підвищення рівня конкурентоспроможності туристичної індустрії України на міжнародному ринку сприятиме підвищенню вхідних туристичних потоків,

а також формуватиме зацікавленість іноземних туристів до туристичної індустрії України.

У ході розкриття мети наукової статті доцільно проаналізувати основні тенденції, які прослідковуються у діяльності підприємств сфери тимчасового розміщування й організації харчування, туристичних агентств, туристичних операторів, підприємств з надання інших послуг, зокрема із бронювання та пов'язаної з цим діяльності.

Так, за даними Державної служби статистики України [12] в період 2013–2019 років обсяг послуг, який надали підприємства сфери тимчасового розміщування й організації харчування має нестабільну динаміку. У 2014 році, порівняно із 2013 роком, показник обсягу послуг цієї сфери діяльності знизився на 13,0%. У наступних роках темп зростання показника обсягу послуг підприємств сфери тимчасового розміщування й організації харчування був нестабільним. Після зростання у 2017 році на 41,3%, порівняно із 2016 роком, темп зростання обсягу послуг у 2018 році скоротився до 25,0%, а у 2019 році — до 18,6% у порівнянні із попередніми роками (табл. 1).

Що стосується обсягу послуг туристичних агентств, туристичних операторів, підприємств з надання інших послуг, зокрема із бронювання та пов'язаної з цим діяльності, то тут також прослідковується нестабільна динаміка. Так, у 2014 році проти 2013 року обсяг послуг, який надавали туристичні агентства, туристичні оператори, підприємства з надання інших послуг, зокрема із бронювання та пов'язаної з цим діяльності, знизився на 26,5% у порівнянні із 2013 роком. Водночас протягом аналізованого періоду найбільше зростання обсягу послуг таких суб'єктів туристичної діяльності відбулося у 2018 році на 86,9% у порівнянні із 2017 роком.

Таблиця 1

Динаміка обсягу послуг (обсягу виробленої продукції), що надають підприємства у сфері тимчасового розміщування й організації харчування, туристичні агентства, туристичні оператори, підприємства з надання інших послуг, зокрема із бронювання та пов'язаної з цим діяльності

Сфера діяльності	Роки / Обсяг послуг, тис. грн.						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
підприємства у сфері тимчасового розміщування й організації харчування	19300928	16790069	19158216	26664323	37674661	47081593	55860403
туристичні агентства, туристичні оператори, підприємства з надання інших послуг, зокрема із бронювання та пов'язаної з цим діяльності	3006798	2208737	2594173	4535282	5055575	9449728	13754669

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [12]

Аналіз даних Державної служби статистики України [12] показує, що динаміка загальної кількості в'їзних (іноземних), виїзних та внутрішніх туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами за видами туризму, мала нестабільний характер. Із 2011 року до 2013 року спостерігалось тенденційне зростання загальної кількості таких туристів, а, починаючи із 2013 року до 2015 року, відбувся низхідний тренд (рис. 1). Так, у 2015 році, порівняно із іншими роками, що аналізуються, загальна кількість в'їзних (іноземних), виїзних та внутрішніх туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами за видами туризму, була найнижчою та проти 2013 року скоротилася на 41,53%.

Основною причиною (та водночас фактором), що негативно вплинула на таку тенденцію, була економічна криза в Україні, спричинена насамперед нестабільністю ситуації у політичній сфері.

Що стосується видової класифікації туризму, тобто розподілу туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами, то найвищою є кількість виїзних туристів, що виїжджають за межі України. Так, найбільше виїзних туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами, спостерігалось у 2019 році, оскільки за цей рік кількість таких туристів зросла на 37,3% у порівнянні із 2018 роком та на 182,4% у порівнянні із 2012 роком, коли була найнижчою (рис. 2).

Акцентуючи увагу на внутрішніх туристах, то кількість таких туристів є значно нижчою за кількість виїзних туристів. Так, у середньому за 2011–2020 роки частка внутрішніх туристів від кількості виїзних туристів становила 23,6%, зокрема найнижчою вона була у 2019 році — 9,4%. Розглядаючи динаміку кількості внутрішніх туристів, що обслуговувалися туроператорами і турагентами в Україні, то протягом аналізованого періоду зниження кількості таких туристів, порівняно із попереднім роком, відбулося у 2014 році — на 17,2%, у 2015 році — на 21,0% та у 2020 році — на 61,5%.

Слід зауважити, що такі тенденції, які відбулися у 2014–2015 роках у динаміці кількості внутрішніх туристів, насамперед спричинені фінансовою кризою в Україні (2014–2015 років), яка, водночас спричинена кризою відносин у соціально-економічній та у політико-правовій сферах.

Водночас причиною різкого зниження кількості внутрішніх туристів у 2020 році треба назвати пандемію COVID-2019, під дією якої виникла чергова економічна криза не тільки в Україні, але і у світі загалом. У першій половині 2020 року усі суб'єкти господарювання, зокрема і суб'єкти готельно-ресторанної та туристичної сфер діяльності, тимчасово припинили діяльність, а у другій половині 2020 року — функціонували в умовах карантинних обмежень.

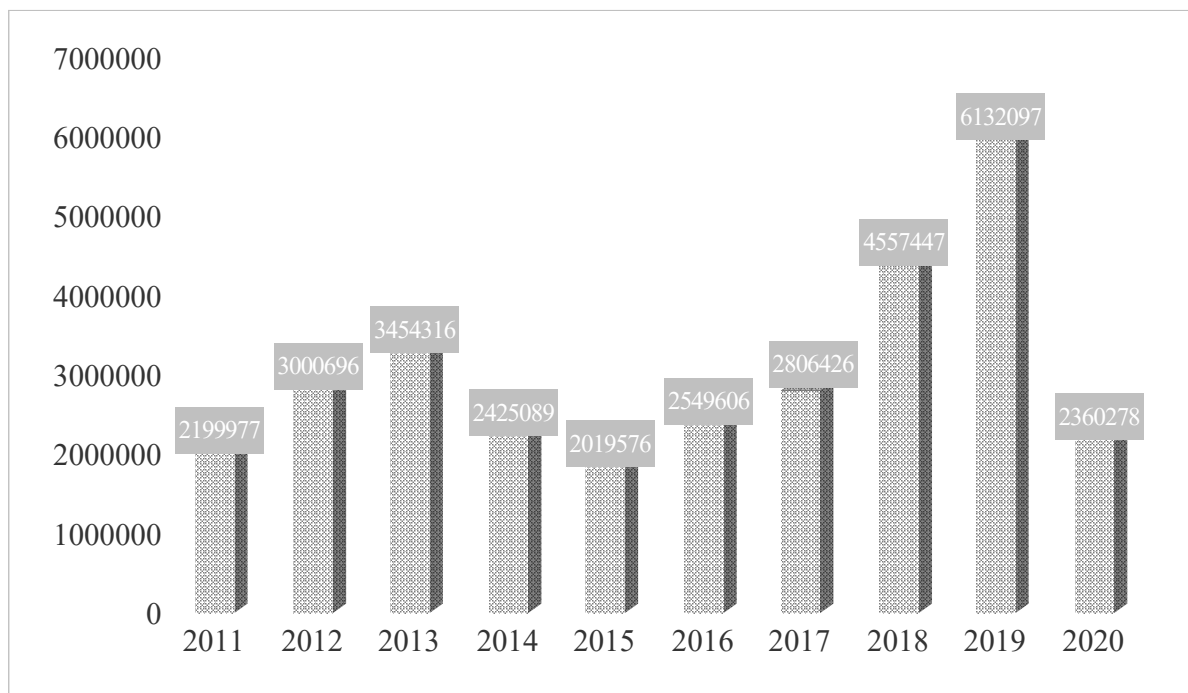

Рис. 1. Кількість в'їзних (іноземних), виїзних та внутрішніх туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами за видами туризму, осіб

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [12]

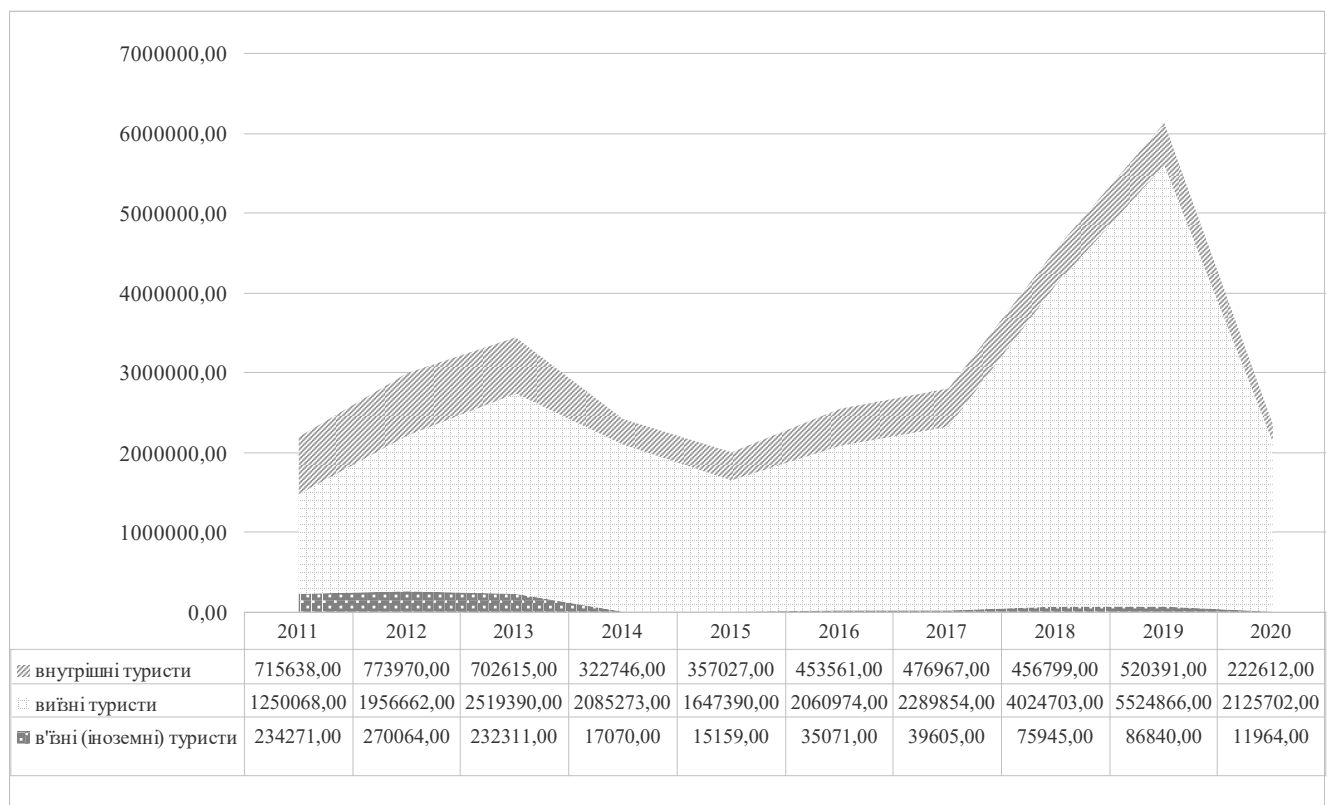

Рис. 2. Види туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами за видами туризму, осіб
Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [12]

Щодо в'їзних (іноземних) туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами в Україні, то кількість таких туристів є найнижчою з поміж інших двох видів туристів. Так, питома вага таких туристів в період 2011–2020 років різко скоротилася — від 10,6% у 2010 році до 0,5% у 2020 році.

Така тенденція, що відбулася у динаміці кількості в'їзних (іноземних) туристів, що обслуговувалися туроператорами та турагентами в Україні, свідчить про зниження привабливості туристичної індустрії України для іноземних туристів. З огляду на таку проблему, для підвищення рівня привабливості туристичної індустрії України та попиту на туристичні послуги, які пропонують суб'єктами туристичної діяльності, зокрема туроператорами та турагентами в Україні, слід провести реформу у туристичній сфері.

Акцентуючи увагу на важливості такого фактора впливу на розвиток та функціонування готельно-ресторанних та туристичних комплексів в Україні, як природно-рекреаційні умови, то доцільно, насамперед, розкрити особливості забезпечення природно-рекреаційними ресурсами кожного з регіонів України. Так, згідно інформації, поданої у [8], Автономна Республіка Крим, а також такі області, як Херсонська (характеризується прива-

бливістю рекреаційних акваторій Чорного моря), Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська (характеризуються гірськолижними масивами, мають високий показник протяжності річок по їх території) є територіями із найвищим рівнем забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами.

Такі області як Житомирська, Рівненська, Тернопільська, Чернігівська та Волинська (їх перевагою є суттєво високий показник протяжності річок по їх території) і Одеська (її перевагою є значна площа рекреаційних акваторій Чорного моря) характеризуються рівнем забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами, який є вище середнього.

Натомість Київська, Сумська, Харківська та Черкаська області (перевагами яких є протяжність річок по усій території, а також значні лісові площі) мають середній рівень забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами.

Своєю чергою, низький рівень забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами мають Дніпропетровська, Донецька, Запорізька Миколаївська, Кіровоградська, Луганська, Полтавська та Хмельницька області.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами опрацювання джерел

[1–12] представлено фактори впливу на особливості функціонування готельно-ресторанних комплексів та туризму в Україні.

Встановлено, що готельно-ресторанні і туристичні комплекси входять у структуру суб'єктів туристичної діяльності.

З'ясовано, що в період 2013–2019 років обсяг послуг, який надали підприємства сфери тимчасового розміщування й організації харчування, туристичні агентства, туристичні оператори, підприємства з надання інших послуг, зокрема із бронювання та пов'язаної з цим діяльності, має нестабільну динаміку.

Визначено, що динаміка загальної кількості в'їзних (іноземних), виїзних та внутрішніх туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами за видами туризму, мала нестабільний характер, оскільки основною причиною, що негативно вплинула на таку тенденцію, була економічна криза 2013–2015 років в Україні, спричинена насамперед нестабільністю ситуації у політичній сфері.

Визначено, що у видової класифікації туризму, тобто розподілі туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами, найвищою є кількість виїзних туристів, що виїжджають за межі України.

З'ясовано, що кількість внутрішніх туристів є значно нижчою від кількості виїзних туристів, зокрема у середньому за 2011–2020 роки частка внутрішніх туристів від кількості виїзних туристів становила 23,6%, а найнижчою була у 2019 році — 9,4%, через пандемію COVID-2019, під дією якої виникла чергова економічна криза не тільки в Україні, але і у світі загалом.

Встановлено, що питома вага в'їзних (іноземних) туристів в період 2011–2020 років різко скоротилася — від 10,6% у 2010 році до 0,5% у 2020 році, причиною чого було зниження привабливості туристичної індустрії України для іноземних туристів.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є розроблення методологічного підходу до оцінки якості туристичних і готельно-ресторанних послуг.

Література

1. Волковська Я. В. Тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу в Україні // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 12. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_12_20 (дата звертання: 01.06.2021 р.).
2. Довгаль Д. В., Данько Н. І. Розвиток готельно-ресторанного та санаторно-курортного комплексу як складова інтенсифікації економіки України // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2013. № 1042, Вип. 1. С. 115–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2013_1042_1_27 (дата звертання: 01.06.2021 р.).
3. Пітак В. В., Коваленко Л. П. Фактори розвитку туристичної індустрії України // Розвиток сталого туризму: виклики і можливості для туристичного та готельно-ресторанного бізнесу: Матеріали круглого столу та студентської науково-практичної конференції (м. Одеса, 12 квітня 2017 р.). Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2017. С. 148–151.
4. Кацамир Я. В. Влияния качественного обслуживания на развитие туристической отрасли // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3(3). С. 86–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3%283%29__18 (дата звертання: 01.06.2021 р.).
5. Комліченко О. О. Фактори розвитку туристичної галузі // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 8, Ч. 3. С. 75–79. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_08/126.pdf (дата звертання: 01.06.2021 р.).
6. Кушнірук Г. В. Резерви підвищення прибутковості туристичних підприємств // Туристичний, готельний і ресторанный бізнес: інновації та тренди: Тези Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 7 квітня 2016 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2016. С. 45–47. URL: <https://knute.edu.ua/file/NzM1OQ==/adb099cfb596b8fe5a685807aa58dd2e.pdf> (дата звертання: 01.06.2021 р.).
7. Лупич О. О. Формування конкурентоспроможного готельного господарства регіону: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: 2017. 285 с.
8. Мархонос С. М., Турло Н. П. Рекреаційні комплекси України: передумови створення та напрямки їх розвитку // Приазовський економічний вісник. 2017. № 2(02). С. 118–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/priaeuv_2017_2_25 (дата звертання: 01.06.2021 р.).

9. Матвийчук Л.Ю. Развитие гостиничного хозяйства в Украине // Туризм и гостеприимство. 2016. № 2. С. 8–11. URL: <https://rep.polessu.by/handle/123456789/11526> (дата звертання: 01.06.2021 р.).
10. Милько І.П. Концептуальні засади розробки стратегії розвитку готельно-ресторанного комплексу України // Економічний форум. 2019. № 4. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2019_4_16 (дата звертання: 01.06.2021 р.).
11. Січка І.І. Аналіз особливостей та розвитку туристичного ринку України // Економіка та суспільство. 2016. № 7. С. 158–162. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/27.pdf (дата звертання: 01.06.2021 р.).
12. Економічна статистика: Економічна діяльність: Туризм // Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звертання: 01.06.2021 р.).

References

1. Volkovska Ya.V. Tendentsii rozvytku hotelno-restorannoho biznesu v Ukraini // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment. 2015. Vyp. 12. S. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_12_20 (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
2. Dovhal D.V., Danko N.I. Rozvytok hotelno-restorannoho ta sanatorno-kurortnoho kompleksu yak skladova intensyfikatsii ekonomiky Ukrainy // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm. 2013. № 1042, Vyp. 1. S. 115–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2013_1042_1_27 (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
3. Pitak V.V., Kovalenko L.P. Faktory rozvytku turystychnoi industrii Ukrainy // Rozvytok staloho turyzmu: vykyky i mozhlyvosti dlia turystychnoho ta hotelno-restorannoho biznesu: Materialy kruhloho stolu ta studentskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 12 kvitnia 2017 r.) / Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. Odesa: ONEU, 2017. S. 148–151.
4. Katsemir Ya.V. Vliyaniya kachestvennogo obsluzhivaniya na razvitie turisticheskoy otrasli // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. 2015. № 3(3). S. 86–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2015_3%283%29_18 (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
5. Komlichenko O.O. Faktory rozvytku turystychnoi haluzi // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Ekonomichni nauky. 2014. Vyp. 8, Ch. 3. S. 75–79. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_08/126.pdf (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
6. Kushniruk H.V. Rezervy pidvyshchennia prybutkovosti turystychnykh pidpriemstv // Turystychni, hotelnyi i restoranni biznes: innovatsii ta trendy: Tezy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 7 kvitnia 2016 r.) / vidp. red. A.A. Mazaraki. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovelo-ekonomichnyi universytet, 2016. S. 45–47. URL: <https://knute.edu.ua/file/NzM1OQ==/adb099cfb596b8fe5a685807aa58dd2e.pdf> (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
7. Lupych O.O. Formuvannia konkurentospromozhnoho hotelnogo hospodarstva rehionu: dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05 «Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika». DVNZ «Uzhhorodskiy natsionalnyi univer-sytet». Uzhhorod: 2017. 285 s.
8. Markhonos S.M., Turlo N.P. Rekreatsiini komplekxy Ukrainy: peredumovy stvorennia ta napriamky yikh rozvytku // Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk. 2017. № 2(02). S. 118–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pri-ae-v_2017_2_25 (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
9. Matviychuk L. Yu. Razvitie gostinichnogo khozyaystva v Ukraine // Turizm i gostepriimstvo. 2016. № 2. С. 8–11. URL: <https://rep.polessu.by/handle/123456789/11526> (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
10. Mylko I.P. Kontseptualni zasady rozrobky stratehii rozvytku hotelno-restorannoho kompleksu Ukrainy // Ekonomichnyi forum. 2019. № 4. С. 90–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2019_4_16 (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
11. Sichka I.I. Analiz osoblyvostei ta rozvytku turystychnoho rynku Ukrainy // Ekonomika ta suspilstvo. 2016. № 7. С. 158–162. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/27.pdf (data zvertannia: 01.06.2021 r.).
12. Ekonomichna statystyka: Ekonomichna diialnist: Turyzm // Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvertannia: 01.06.2021 r.).

Чалюк Юлія Олексіївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економічної теорії

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Чалюк Юлия Алексеевна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономической теории

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

Chaliuk Yuliia

PhD in Economics, Assistant Professor of the Economic Theory

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: 0000-0002-4128-392X

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7512

ВПЛИВ COVID-19 НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ

ВЛИЯНИЕ COVID-19 НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКУЮ СТАБИЛЬНОСТЬ СРЕДНЕГО КЛАССА

THE IMPACT OF COVID-19 ON THE SOCIO-ECONOMIC STABILITY OF THE MIDDLE CLASS

Анотація. Середній клас є основою соціально-економічної стабільності держави, виконує роль генератора економічних, соціальних, культурних та інституціональних перетворень. Модель споживання представників цього класу вище прожиткового мінімуму, що дозволяє їм інвестувати у виробничу діяльність, накопичувати фізичний та людський капітал. Зростання доходу призводить до збільшення витрат на охорону здоров'я та освіту, дозвілля й розваги, веде до збільшення асортименту споживчих товарів. Кількісні та якісні параметри оцінки середнього класу служать платформою для характеристики рівня життя та перерозподілу економічного зростання у країні. Завдання щодо розширення середнього класу, боротьба з бідністю, вирівнювання соціально-економічних асиметрій та дисбалансів, підвищення добробуту населення лежать в основі зобов'язань Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. На глобальному рівні негативні наслідки пандемії Covid-19 створюють перешкоди для досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Світовий уряд повинен до 2030 року скоротити кількість бідних щонайменше наполовину (мета сталого розвитку 1, ціль 1.2), розширити можливості та сприяти соціальному, економічному та політичному включенню всіх верств населення незалежно від їх економічного статусу (мета 10 сталого розвитку, ціль 10.2), але пандемія вносить свої корективи. У таких регіонах, як Південна Азія та Африка південніше Сахари, замість скорочення рівень бідності зріс й досягнув показника 1990 року. Середній клас найбільше постраждав у Південній Азії та Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Немає жодного сумніву, що пандемія Covid-19 спровокує найглибшу соціально-економічну кризу за останні 100 років. Представники середнього класу Індії, Бразилії, Південної Африки, Таїланду та України продовжують фіксувати зростання цін на продовольство, нерухомість, зменшується їх купівельна спроможність, центральні банки змушені передчасно посилювати монетарну політику. Для того, щоб середній клас стимулював економічне зростання, збільшував свої інвестиції, підтримував відповідний рівень споживання, користувався державними та приватними послугами, національні уряди та міжнародне співтовариство повинні швидко реагувати на кризові явища, спровоковані Covid-19 та вжити необхідні засоби їх ліквідації для забезпечення достойного рівня життя, що перевищує рівень бідності.

Ключові слова: середній клас, соціально-економічна стабільність, Covid-19, соціальна структура суспільства, соціальні дисбаланси, світова економічна криза, класове розшарування.

Аннотация. Средний класс является основой социально-экономической стабильности государства, выполняет роль генератора экономических, социальных, культурных и институциональных преобразований. Модель потребления представителей этого класса выше прожиточного минимума, что позволяет им инвестировать в производственную деятельность, накапливать физический и человеческий капитал. Рост дохода приводит к увеличению расходов на здравоохранение и образование, досуг и развлечения, ведет к увеличению ассортимента потребительских товаров. Количественные и качественные параметры оценки среднего класса служат платформой для характеристики уровня жизни и перераспределения экономического роста в стране. Задача по расширению среднего класса, борьба с бедностью, выравнивание социально-экономических асимметрий и дисбалансов, повышение благосостояния населения лежат в основе обязательств Повестки дня в области устойчивого развития до 2030 года. На глобальном уровне негативные последствия пандемии Covid-19 создают препятствия для достижения Целей устойчивого развития ООН. Мировое правительство должно к 2030 году сократить количество бедных по меньшей мере наполовину (цель устойчивого развития 1, цель 1.2), расширить возможности и способствовать социальному, экономическому и политическому включению всех слоев населения независимо от их экономического статуса (цель 10 устойчивого развития, цель 10.2), но пандемия вносит свои коррективы. В таких регионах, как Южная Азия и Африка южнее Сахары, вместо сокращения уровень бедности вырос и достиг показателя 1990 года. Средний класс больше всего пострадал в Южной Азии и Азиатско-Тихоокеанском регионе. Нет никакого сомнения, что пандемия Covid-19 спровоцирует глубочайший социально-экономический кризис за последние 100 лет. Представители среднего класса Индии, Бразилии, Южной Африки, Таиланда и Украины продолжают фиксировать рост цен на продовольствие, недвижимость, уменьшается их покупательная способность, центральные банки вынуждены преждевременно ужесточать монетарную политику. Для того, чтобы средний класс стимулировал экономический рост, увеличивал свои инвестиции, поддерживал соответствующий уровень потребления, пользовался государственными и частными услугами, национальные правительства и международное сообщество должны быстро реагировать на кризисные явления, спровоцированные Covid-19 и предпринять необходимые меры по их ликвидации для обеспечения достойного уровня, превышающего уровень бедности.

Ключевые слова: средний класс, социально-экономическая стабильность, Covid-19, социальная структура общества, социальные дисбалансы, мировой экономический кризис, классовое расслоение.

Summary. The middle class is the basis of socio-economic stability of the state, acts as a generator of economic, social, cultural and institutional transformations. The consumption model of this class is above the subsistence level, which allows them to invest in production activities, to accumulate physical and human capital. Increasing income leads to increased spending on health and education, leisure and entertainment, leads to an increase in the range of consumer goods. Quantitative and qualitative parameters of the middle-class assessment serve as a platform for characterizing living standards and redistribution of economic growth in the country. The tasks of expanding the middle class, combating poverty, smoothing socio-economic asymmetries and imbalances, and improving the well-being of the population are at the heart of the 2030 Agenda for Sustainable Development. Globally, the negative effects of the Covid-19 pandemic create obstacles to achieving the UN Sustainable Development Goals. The world government should reduce the number of poor by at least half by 2030 (Sustainable Development Goal 1, Target 1.2), expand opportunities and promote social, economic and political inclusion of all segments of the population, regardless of their economic status (Sustainable Development Goal 10, Target 10.2), but the pandemic makes its adjustments. In regions such as South Asia and sub-Saharan Africa, instead of reducing poverty, it has risen to 1990 levels. The middle class has suffered the most in South Asia and the Asia-Pacific region. There is no doubt that the Covid-19 pandemic will provoke the deepest socio-economic crisis in 100 years. Representatives of the middle class in India, Brazil, South Africa, Thailand and Ukraine continue to record rising food and real estate prices, their purchasing power is declining, and central banks are forced to tighten monetary policy prematurely. In order for the middle class to stimulate economic growth, increase investment, maintain adequate consumption, use public and private services, national governments and the international community must respond quickly to the crises triggered by Covid-19 and take the necessary measures to eliminate them in order to ensure a decent standard of living above the poverty line.

Key words: middle class, socio-economic stability, Covid-19, social structure of society, social imbalances, global economic crisis, class stratification.

Постановка проблеми. Уже сьогодні класова структура світу змінилась. Негативні наслідки пандемії Covid-19 призвели до масового зростання бідності та зменшення середнього класу. Covid-19 спричинив світову економічну рецесію. Після пандемії 30% глобального середнього класу не змо-

жуть отримувати як раніше дохід у розмірі 10 дол на день. Зменшення відсотка населення із середнім рівнем доходу в розвинених країнах та державах, що розвиваються, призведе до знецінення досягнень Цілей сталого розвитку ООН, які протягом десятиліття зосереджувалися на проблемі ліквідації бідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами середнього класу в умовах та після Covid-19 займаються такі провідні дослідницькі установи як американський науковий центр Pew Research, інститут передових досліджень Брукінгса, центр європейських досліджень імені Вілфріда Мартенса. Агенція Bloomberg, міжнародне об'єднання Oxfam (The Inequality Virus 2021), Всесвітній інститут економічного розвитку (World economic outlook: managing divergent recoveries) надають статистичну та графічну інформацію щодо зміни чисельності середнього класу на період 2020–2021 років, слідкують за тенденціями у зміні світової класової структури.

Постановка завдання. У роботі поставлені конкретні практичні завдання: дослідити вплив Covid-19 на соціально-економічну стабільність глобального середнього класу; здійснити порівняння і покраїновий аналіз показників рівня та якості життя представників середнього класу до пандемії та після; розглянути регіональну динаміку та перспективи зростання глобального середнього класу після Covid-19; оцінити негативний вплив пандемії на середній клас Індії, Бразилії, Південної Африки, Таїланду та України, використовуючи рейтингові показники інтегральних індексів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїх останніх дослідженнях *агенція Bloomberg* демонструє різке зменшення кількості середнього класу, яке спричинене коронавірусним захворюванням. Його частка скоротилась на 150 млн. чоловік у світі, що разом дорівнює чисельності населення Німеччини та Великої Британії. Найбільшого скорочення зазнали Південна Азія та Африка південніше Сахари [1]. За оцінками американського

дослідницького центру *Pew Research*, який надає інформацію про соціальні проблеми, громадську думку і демографічні тенденції, чисельність середнього класу (населення, яке отримує від \$10 до \$50 в день) уперше з 1990 року зменшилася [2]. В Індії скорочення сягнуло 32%, у Південній Азії — 25%, в Африці південніше Сахари — 11%, на Близькому Сході — 10%. Китай втратив 4% середнього класу, європейські країни і Центральна Азія — 3% (див. рис. 1).

Дослідницький центр *Pew Research* займається проблематикою середнього класу більше десятиліття. Досі немає точних параметрів визначення приналежності до глобального середнього класу. Аналітики *Pew Research* відносять до середнього класу населення з доходом від 20 до 50 дол на день. Дослідники ж американського Інституту Брукінгса, розширюють діапазон доходу середнього класу від 10 до 100 дол на день.

У сукупності група з середнім і вище середнього доходом охоплює 2,5 млрд. людей або третину населення світу. Згідно даних *Pew Research* Китай є країною, де знаходиться майже третина світового середнього класу. КНР зможе швидше за інші країни відновити свою економіку після пандемії. Експерти Міжнародного валютного фонду у своєму «Світовому економічному прогнозі» (*World economic outlook: managing divergent recoveries*) прогнозують, що глобальна економіка у 2024 році буде на 3% меншою, ніж до пандемії [7]. Швидше відновиться Європа та США. Країни, що розвиваються, мають менше фінансових можливостей для відновлення, їх чекає гірша економічна перспектива (див. рис. 2).

Згідно даних рисунку 2, у 2021 р. Індія отримає на 5,2% менше ВВП ніж у 2020 р. Виробництво

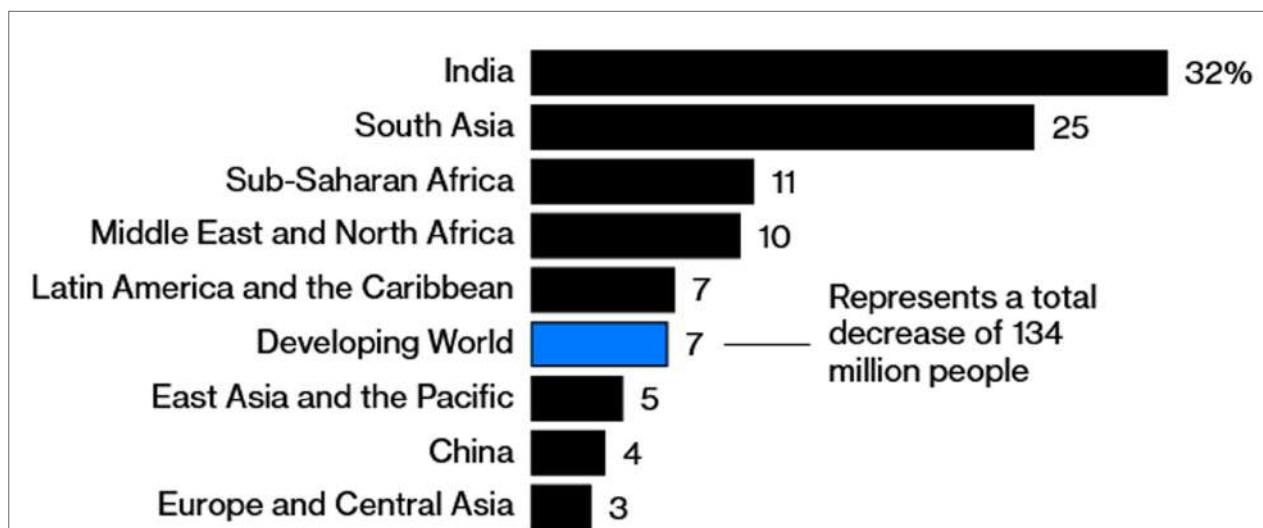

Рис. 1. Вплив Covid-19 на чисельність середнього класу у світі

Джерело: [2]

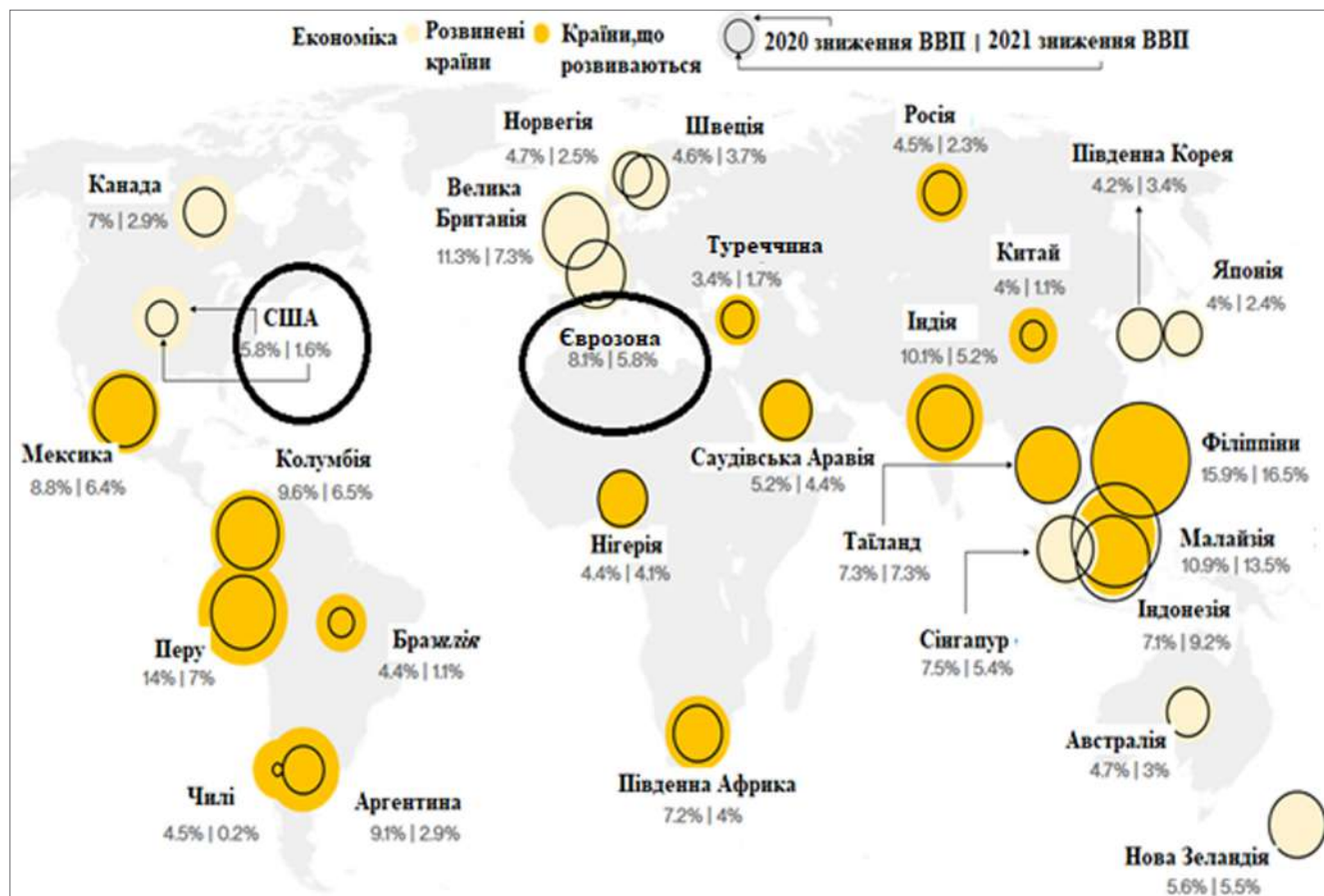

Рис. 2. Глобальне скорочення ВВП за 2020–2021 рр.

Джерело: [7]

в Індонезії буде на 9,2% меншим за прогнозовану докризову тенденцію, а у США лише на 1,6%.

Аналітики МВФ прогнозують збільшення попиту на кредитування малого та середнього бізнесу у країнах, що розвиваються. Вони занепокоєні тим, що кредитори можуть скоротити кредитування через неможливість повернення коштів позичальниками, що в свою чергу призведе до затримки економічного зростання. Багато держав будуть змушені перейти у режим жорсткої економії, оскільки вони не зможуть взяти на себе виконання своїх боргових зобов'язань. Хоча США та країни Європи змогли побороти інфляційні коливання, в Індії, Бразилії, Південній Африці, Таїланді продовжують зростати ціни на продовольство, нерухомість, зменшується купівельна спроможність населення, центральні банки змушені передчасно посилювати монетарну політику. У цьому контексті доцільно здійснити по-країновий аналіз зазначених негативних тенденцій.

Індія. До початку пандемії Covid-19 частка середнього класу в Індії становила третину від 1,3 млрд. населення країни. Його зростання спонукало транснаціональні корпорації створювати нові товари, надавати різноманітні послуги. Covid-19

призвів до різкого падіння доходів населення Індії, масових звільнень, зниження купівельної спроможності. За даними Центру моніторингу економіки Індії близько 21 млн. працівників втратили роботу в період з квітня по серпень 2020 року. Середній клас Індії скоротився на 32 млн. чоловік у 2020 році, що становить 60% світового падіння кількості людей, які заробляють 10–20 дол на день. Соціально-економічну нестабільність Індії можна прослідкувати через зменшення продажів у її автомобільному секторі, який є четвертим за величиною у світі і становить половину всього виробництва країни [8]. За 12 місяців до лютого 2021 року продажі автомобілів скоротилися більш ніж на 18% (див. рис. 3).

Бразилія. Дані національного сільськогосподарського агентства Conab показують, що мешканці першого у світі експортера яловичини стали їсти її менше. Споживання яловичини на душу населення впало на 5% та досягло 29,3 кг у 2020 році, це найнижчий показник з 1996 року. У той же час, згідно з офіційними даними, споживання яєць зросло на 3,8%, досягнувши нового максимуму (див. рис. 4). Через зменшення прибутку група

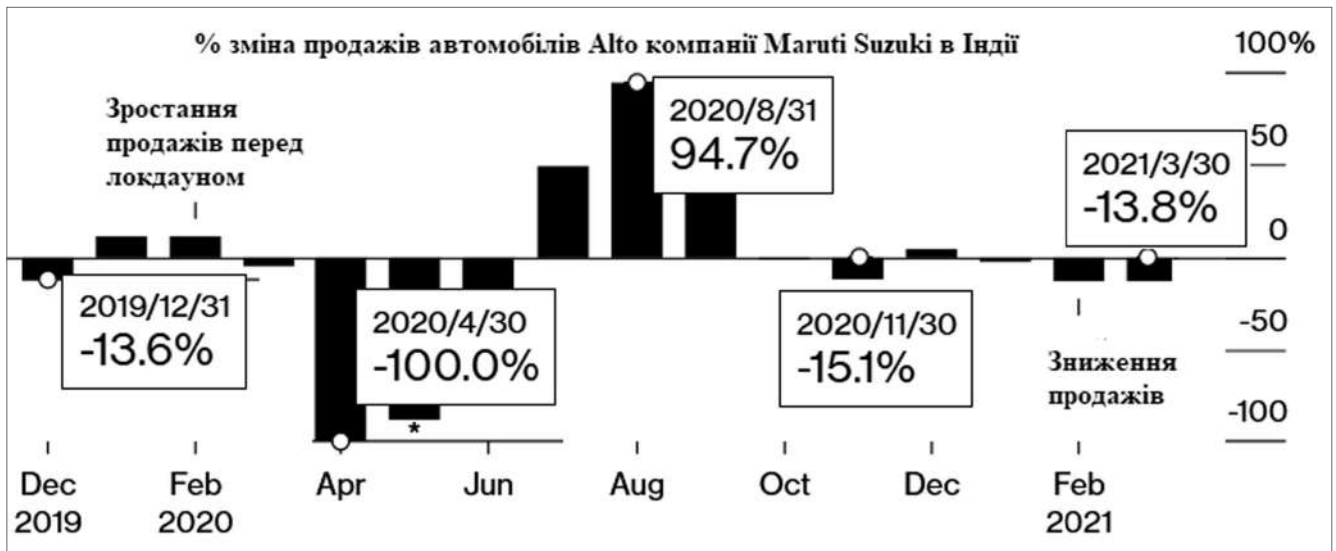

Рис. 3. Динаміка продажів компанії Maruti Suzuki за 2020–2021 рр.

Джерело: [8]

населення з середнім доходом почала замінювати яловичину курятиною та яйцями.

Південна Африка. На початку березня 2020 р. країна зафіксувала перший спалах інфекції Covid-19 і запровадила суворий карантин, який призвів до найглибшого економічного спаду за останні сто років. До липня 2020 р. 1,4 млн. південноафриканців втратили роботу, рівень офіційного безробіття сягнув рекордних 32,5%. Населення країни не мало достатнього доходу для покриття оренди та сплати комунальних платежів. За даними кредитного бюро TRN у першому кварталі 2021 року пропозиція на нерухомість зросла від 7,5% до рекордних 13,3%. Найбільшого тиску зазнали громадяни, які орендують нерухомість за 475 дол

на місяць та становлять 2/3 офіційного ринку нерухомості (див. рис. 5). У країні зафіксована ситуація, за якої більшість населення відмовляється від послуг орендодавців офіційного ринку нерухомості та погоджується на більш вигідні умови великого неформального ринку оренди країни.

Дослідження Всесвітнього інституту економічного розвитку показало, що після пандемії лише один з чотирьох південноафриканців може вважати себе частиною стабільного середнього класу, решта класифікує себе як хронічно бідні.

Таїланд. До пандемії доходи від туризму займали 1/5 ВВП країни. У 2020 році через Covid-19 Таїланд недоотримав 50 млрд. дол доходу від сфери туризму. У 2021 році країна очікує близько 3 млн.

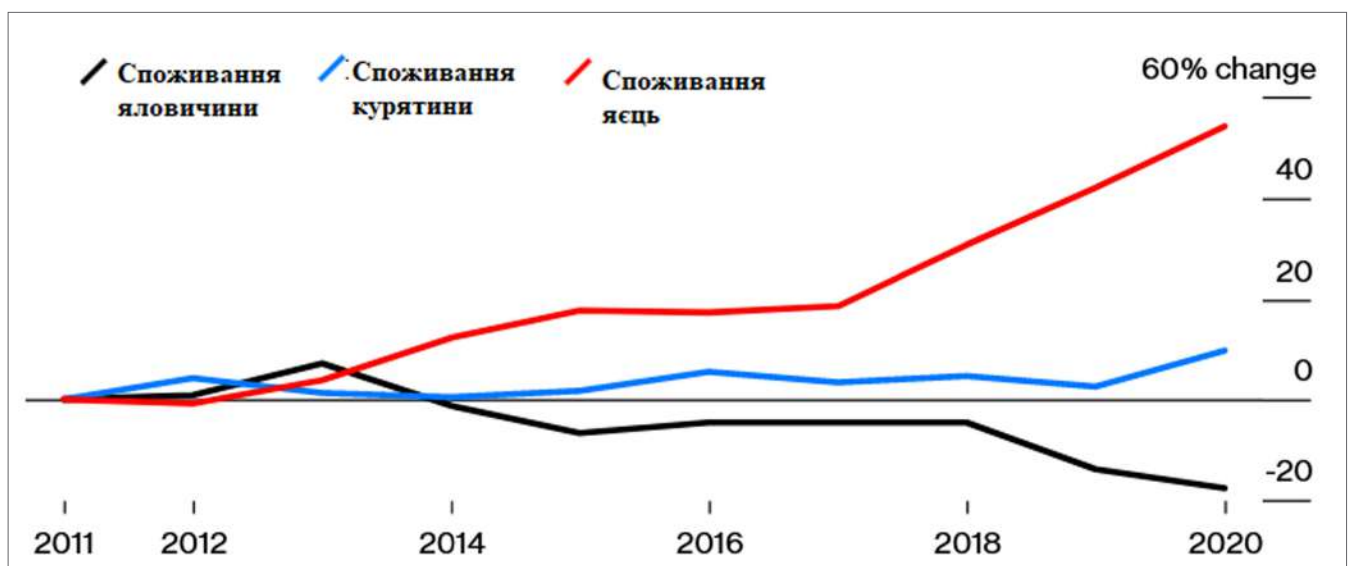

Рис. 4. Динаміка споживання яловичини, курятини, яєць у Бразилії 2011–2020 рр.

Джерело: [9]

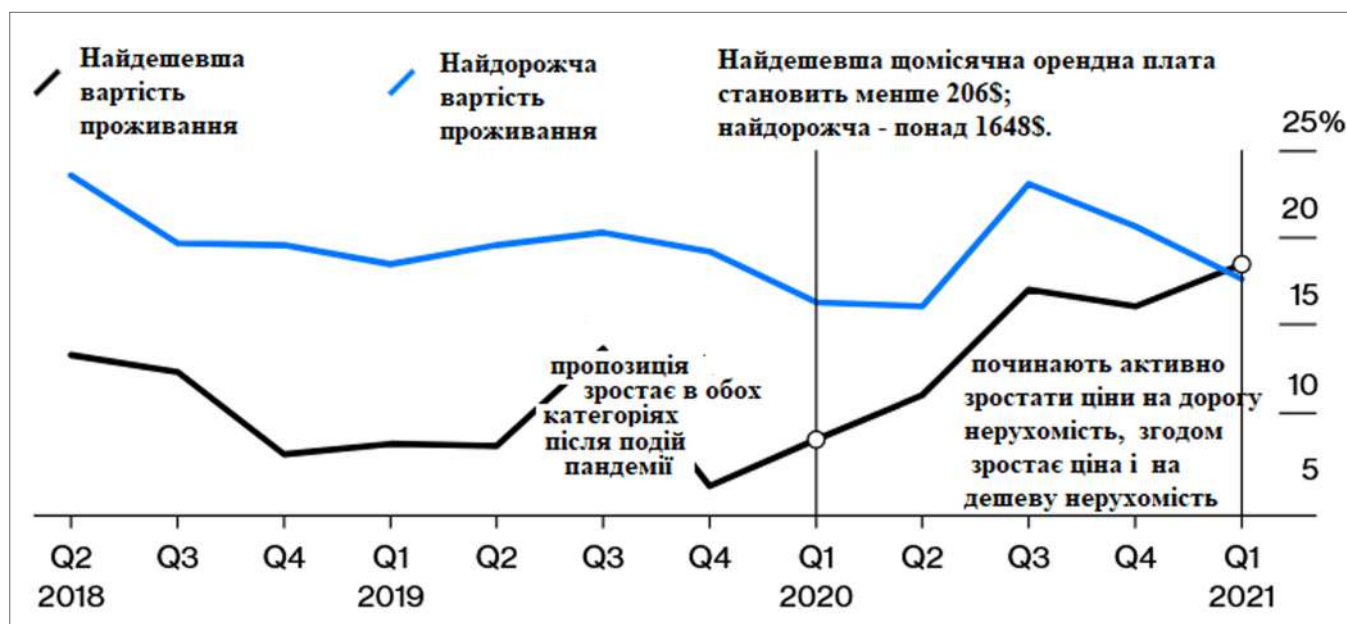

Рис. 5. Зростання цін на нерухомість у Південній Африці 2018–2021 рр.

Джерело: [10]

відвідувачів, половину від їх кількості у минулому році (див. рис. 6).

Україна. Covid-19 спричинив падіння доходів населення України, зменшилась частка середнього класу, зріс відсоток бідних та безробітних. У 2021 році 67% населення вважають себе бідними, лише 1% відніс себе до представників середнього класу. На думку українців, щоб віднести себе до середнього класу потрібно заробляти 22 тис грн на місяць [6]. За даними Держслужби зайнятості у липні 2020 року в Україні було зареєстровано 517 тис безробітних (див. рис. 7).

За чотири місяці карантинного періоду (квітень-липень 2020 року) кількість безробітних зростає на 48%. Для порівняння, у липні 2019 року в Україні було зареєстровано 287 тис безробітних (майже у 2 рази менше, ніж у липні 2020 року) [5].

У січні 2020 року Світовий банк прогнозував зростання глобальної економіки на 2,5%, проте вона скоротилась на 4,3%. Економічний спад, спровокований глобальною пандемією Covid-19, знизив рівень життя у всьому світі, витіснив мільйони людей із глобального середнього класу та збільшив кількість бідних.

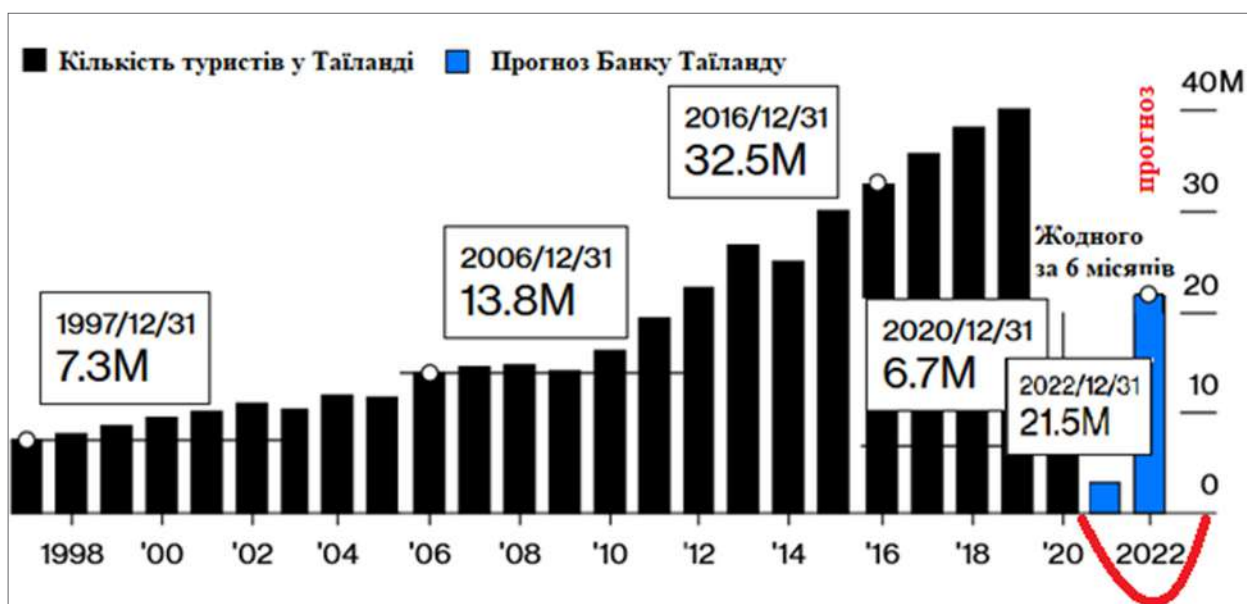

Рис. 6. Динаміка чисельності туристів у Таїланді з 1998–2022 рр.

Джерело: [11]

Рис. 7. Кількість зареєстрованих безробітних в Україні у 2020 році

Джерело: [5]

До початку пандемії глобальний середній клас нараховував 1,38 млрд. людей. Після пандемії його кількість становить 1,32 млрд. Частка глобального середнього класу впала з 17,8% до 17,1%. Цей показник міг бути ще нижчим, проте вчасно запроваджений жорсткий карантин у Китаї, де проживає 1/3 світового середнього класу, зміг уповільнити цей процес [3].

У 2020 році кількість бідного населення світу зросла до 803 млн. чоловік, хоча очікувалось лише 672 млн. Рівень глобальної бідності, який до пандемії Covid-19 знижувався, зріс до 10,4% та повернувся до рівня 2017 року, замість того, щоб опуститися до 8,7%. Стрімке зростання глобальної бідності обумовлено тим, що населення, яке до пандемії перебувало у групі з низькими доходами, стало бідним. За оцінками Світового банку у 2017 році 877 млн. людей жили від 2 до 3

дол на день. Мешканці Південної Азії та Африки південніше Сахари найбільше потерпають від негативних наслідків Covid-19.

Населення планети з високими доходами скоротилось з 593 млн. до 531 млн. у 2020 році. Очікувана частка людей з високими доходами становить 6,8% замість 7,6%. Як відомо, населення з високими доходами живе переважно у країнах з розвинутою економікою, але і його чисельність зазнала різкого спаду у 2020 році. Цікаво, що саме ця тенденція падіння сприяє зміцненню глобального середнього класу, оскільки частина заможного населення, яке проживає у країнах з розвинутою економікою, перейшло до групи людей із середнім доходом [2].

Найбільше скорочення середнього класу зафіксоване у Південній Азії та Азійсько-тихоокеанському регіоні, 32 млн. та 19 млн. чоловік відповідно. Натомість у країнах з розвинутою економікою серед-

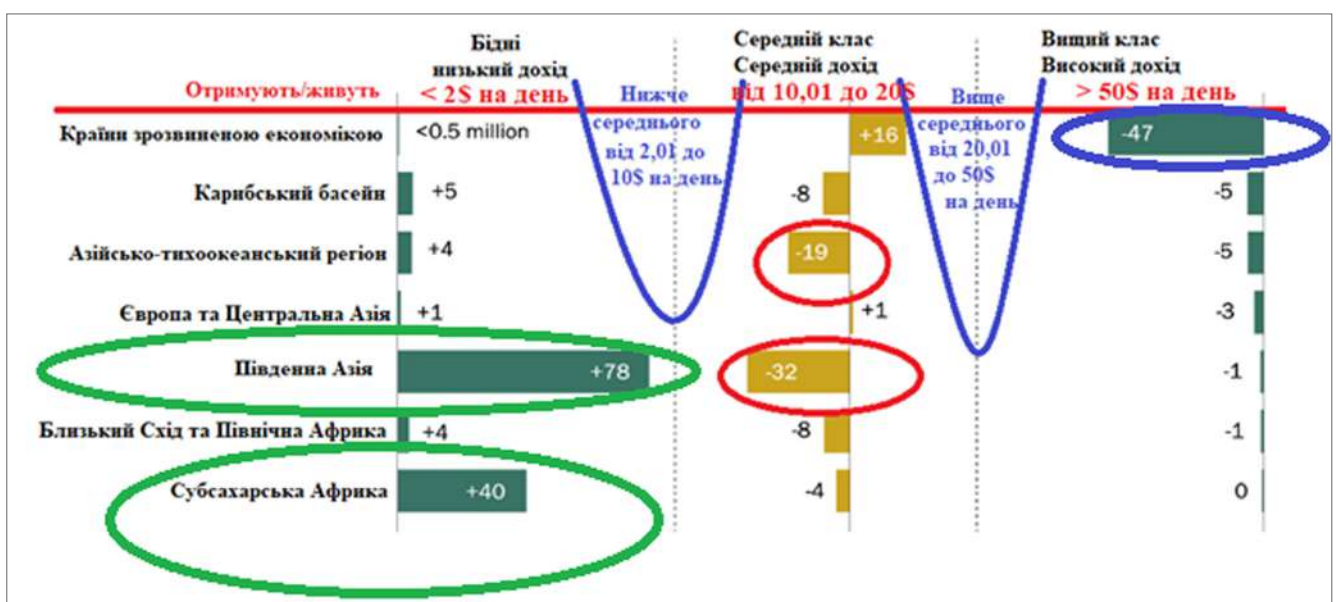

Рис. 8. Скорочення світового середнього класу за регіонами у 2020 році

Джерело: [2]

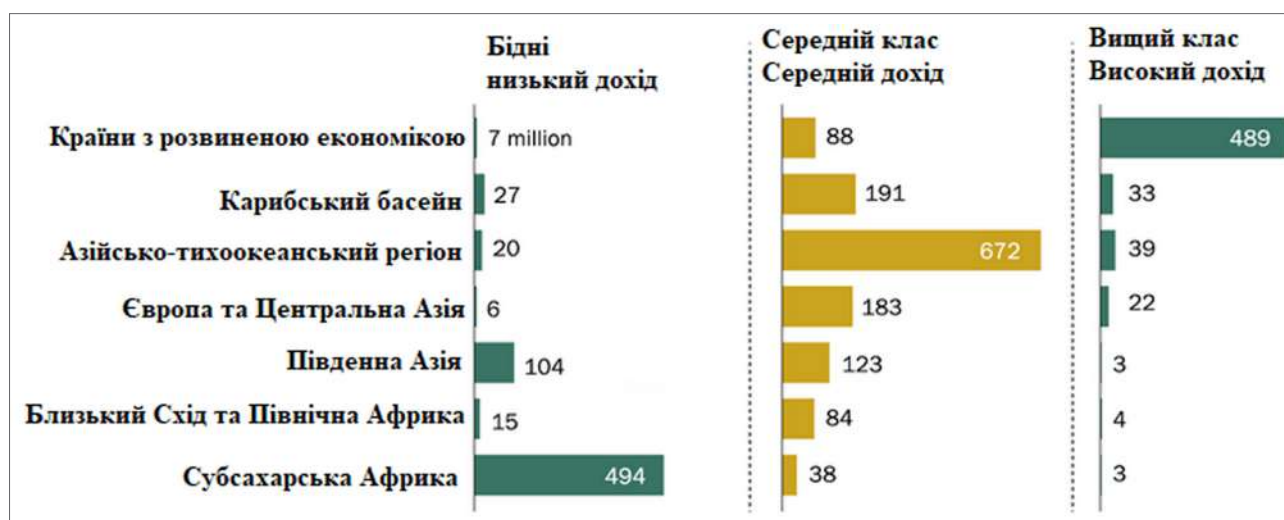

Рис. 9. Розподіл середнього класу за регіонами у 2020 році

Джерело: [2]

ній клас збільшився на 16 млн. чоловік через падіння доходів заможного населення та перехід його у групу людей із середнім доходом (див. рис. 8).

Аналітики прогнозують зростання рівня бідності у всьому світі. *Найбільша кількість бідних проживає у Південній Азії (збільшення на 78 млн.) та Субсахарській Африці (+40 млн.).* Населення з високими доходами сконцентроване у країнах із розвинуеною економікою. Але у 2020 році і воно зазнало скорочення на 47 млн. чоловік.

Науковий аналіз статистичних даних доводить наступне. До пандемії половина глобального середнього класу (672 млн.) з 1,38 млрд. чоловік проживала у Азійсько-тихоокеанському регіоні, що включає Китай. На Карибський басейн припадало 191 млн. чоловік, Європу та Центральну Азію — 183 млн., Південну Азію — 123 млн. (див. рис. 9).

Найбіднішим регіоном вважають Субсахарську Африку, населення якої становить 1,14 млрд., а число бідних — 494 млн. людей. На території ж Південної Азії з населенням 1,86 млрд. проживає 104 млн. бідних. У Європі та Центральній Азії кількість бідного населення сягнула 6 млн. чоловік, у Карибському басейні — 27 млн.

На січень 2020 року Світовий банк зафіксував найбільше скорочення середнього класу у Південній Азії, проте введення у дію швидких та дієвих механізмів стабілізації економіки під час пандемії дозволило зафіксувати зростання ВВП на душу населення на рівні 4,3%. Однак, очікується, що у 2021 році обсяг виробництва все ж таки скоротиться на 7,8% (див. рис. 10).

Азійсько-тихоокеанський регіон — єдиний, де спостерігається позитивна економічна динаміка. У 2020 році зростання ВВП на душу населення

становило тут 5,1%. Позитивна динаміка зафіксована на рівні 0,4% після початку пандемії. У Європі ж спостерігається падіння ВВП на рівні 3,2%, а у Південній Азії та Карибському басейні спад виробництва сягне позначки 7,8% (див. рис. 10).

Наукові експерти досліджують зміни чисельності населення світу за рівнем доходу та представляють подану нижче цікаву інфографіку (див. рис. 11).

- **З 2011 по 2019 рік чисельність світового середнього класу збільшилась з 899 млн. до 1,34 млрд. Щорічний приріст становив 54 млн. людей [3].** Під час пандемії зростання середнього класу було відсутнє.
- **У період з 2011 по 2019 рік кількість бідних скоротилась від 1,10 млрд. до 691 млн. чоловік. Середньорічне скорочення становило 49 млн.** З 2020 року вчені спостерігають тенденцію до збільшення числа бідних, їх стало на 131 млн. більше. Прогрес по зменшенню рівня бідності, досягнутий за минулі роки, був анульований. *Рівень бідності збільшився з 9,0% у 2019 році до 10,4% у 2020 році.*
- **З 2011 по 2019 рік населення світу з високими доходами збільшилося з 459 млн. до 576 млн. Щорічний приріст становив 15 млн.** Населення планети з високим рівнем доходу знизилось з 7,5% у 2019 році до 6,8% у 2020 році. *62 млн. заможного населення збідніли та увійшли до групи із середніми та вище середнього доходами* (див. рис. 11).

Дослідники міжнародного об'єднання Oxfam, метою діяльності якого є розв'язання проблем бідності, у своєму звіті *The Inequality Virus 2021* зазначають, що у світі поглиблюється соціально-економічна диференціація. *Для 1000 мільярдів*

	Січень 2020 очікуване зростання	Січень 2021 реальне зростання	Різниця
Світовий	2.5%	-4.3	-6.8
Країни з ровиненою економікою	1.0	-5.8	-6.8
Карибський басейн	0.8	-7.8	-8.6
Азійсько-тихоокеанський регіон	5.1	0.4	-4.7
Європа та Центральна Азія	2.3	-3.2	-5.5
Південна Азія	4.3	-7.8	-12.1
Близький Схід та Північна Африка	0.7	-6.5	-7.2
Субсахарська Африка	0.3	-6.1	-6.4

Рис. 10. Зростання ВВП на душу населення за 2020–2021 роки
Джерело: [2]

знадобиться всього дев'ять місяців, щоб повернути свої статки, а для найбільш вразливих людей відновлення триватиме у 14 разів довше, тобто більше десятиліття [12]. Статки 10 найбагатших мільярдерів оцінені у 540 млрд. доларів. Такої суми достатньо, аби закупити вакцину проти Covid-19 для всього населення планети. Кількість бідного населення сягнула 500 млн., це повністю знівельувало прогрес у боротьбі з бідністю за останні 20 років. У той же час сумарний приріст статків усіх мільярдерів світу за 2020 рік склав 3,9 трлн. дол. Їх багатство оцінено у 11,95 трлн. дол. Ця сума перевищує витрати країн Великої двадцятки на бо-

ротьбу з пандемією. Найбільше у період пандемії постраждали жінки. Якби жінки були представлені таким же чином, як і чоловіки у всіх галузях виробництва, то 112 млн. їх не були б звільнені з роботи та не зазнали б суттєвого скорочення зарплатні. У Бразилії люди негроїдної раси мали на 40% більше шансів померти від Covid-19, ніж білої. У США латино- та афроамериканці частіше помирають від Covid-19, ніж білі. Якби чисельність їх смертності була такою ж як у білих, то станом на грудень 2020 року близько 22000 з них були б ще живі. Світовий банк підрахував, якщо країни вживатимуть заходи щодо зменшення соціальної

Рис. 11. Зміна чисельності населення світу за рівнем доходів у 2020 році
Джерело: [2]

нерівності, то рівень бідності може повернутися до докризового рівня за 3 роки, а не за десять.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, соціально-економічне становище представників глобального середнього класу суттєво погіршилось. Глобальні тенденції свідчать, що після пандемії середній клас зазнає негативних трансформацій. Він втратить вплив через зменшення своєї кількості та фінансової спроможності. Першочерговим завданням для урядів країн повинно стати збереження середнього класу, адже він виконує роль стабілізатора у суспільстві, виступає основним наповнювачем державного бюджету, визначає структуру споживчого ринку, забезпечує стійкий економічний прогрес та еволюційний розвиток. Для покращення добробуту українських грома-

дян, збільшення частки середнього класу потрібні швидкі і глибокі зміни. *По-перше*, уряд повинен захистити середній клас від раптових катастроф, які створюють проблеми із працевлаштуванням, урізають доступ до життєво необхідних послуг (освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення), створюють загрозу їх життю. *По-друге*, після завершення пандемії та повернення до звичного режиму роботи, необхідно знайти шляхи заохочення працівників до ефективної та якісної праці та розширення можливостей для їхнього професійного розвитку й соціальної адаптації. *По-третє*, важливо розробити механізм надання допомоги кожному громадянину України, який зіштовхнувся з такими життєвими ризиками, як безробіття, втрата працездатності через Covid-19.

Література

1. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/features/2021-emerging-markets-middle-class/?srnd=premium-europe&srref=cus85deZ> (дата звернення 19.08.2021).
2. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2021/03/18/the-pandemic-stalls-growth-in-the-global-middle-class-pushes-poverty-up-sharply/> (дата звернення 19.08.2021).
3. Чалюк Ю.О. Середній клас у глобальному вимірі // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2021. № 1. URL: <http://projects.dune-hd.com/bitstream/handle/2010/35172/16112364364832.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 19.08.2021).
4. Чалюк Ю.О. Сценарії соціально-економічного розвитку ЄС після Brexit та Covid // Вчені записки ТНУ. Серія Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). № 6. С. 25–32. URL: http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_6/7.pdf (дата звернення 19.08.2021).
5. Державний центр зайнятості. Аналітична та статистична інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (дата звернення 19.08.2021).
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 19.08.2021).
7. World economic outlook: managing divergent recoveries. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021> (дата звернення 19.08.2021).
8. Maruti Suzuki India. URL: <https://www.marutisuzuki.com/> (дата звернення 19.08.2021).
9. Conab. URL: <https://www.conab.gov.br/> (дата звернення 19.08.2021).
10. TPN Credit Bureau. URL: <https://www.tpn.co.za/group> (дата звернення 19.08.2021).
11. Bank of Thailand. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/profile/company/BOT:TB> (дата звернення 19.08.2021).
12. Oxfam. The Inequality Virus. URL: <https://webassets.oxfamamerica.org/media/documents/The-Inequality-Virus-English.pdf> (дата звернення 19.08.2021).
13. Roman O.Z. An emerging but vulnerable middle class: a description of trends in Asia and the Pacific. URL: https://www.unescap.org/sites/default/d8files/APSDJ%20Vol.27%20No.1_pp.1-20.pdf (дата звернення 19.08.2021).
14. Sumner A., Hoy C., Ortiz-Juarez E. Estimates of the Impact of COVID-19 on Global Poverty. URL: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/Publications/Working-paper/PDF/wp2020-43.pdf> (дата звернення 19.08.2021).
15. Wilfried Martens Centre for European Studies. The (Post)Covid Era: The Middle Class in Focus. URL: <https://www.martenscentre.eu/wp-content/uploads/2020/11/The-Post-Covid-Era-The-Middle-Class-in-Focus.pdf> (дата звернення 19.08.2021).

References

1. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/features/2021-emerging-markets-middle-class/?srnd=premium-europe&srref=cus85deZ> (accessed 19 August 2021).

2. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2021/03/18/the-pandemic-stalls-growth-in-the-global-middle-class-pushes-poverty-up-sharply/> (accessed 19 August 2021).
3. Chaliuk Y.O. (2021). Serednij klas u ghllobaljnomu vymiri [Middle class in the global dimension]. International Scientific Journal «Internauka». Series: «Economic Sciences», no.1. URL: <http://projects.dune-hd.com/bitstream/handle/2010/35172/16112364364832.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (accessed 19 August 2021).
4. Chaliuk Y.O. (2020). Scenariji socialjno-ekonomichnogho rozvytku JeS pislja Brexit ta Covid [EU socio-economic development scenarios after Brexit and Covid]. Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University Series: Economy and Management, Vol. 31(70). № 6. pp. 25–32. URL: http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_6/7.pdf (accessed 19 August 2021).
5. Derzhavnyj centr zajnjatosti. Analitychna ta statystychna informacija. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/68> (accessed 19 August 2021).
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 19 August 2021).
7. World economic outlook: managing divergent recoveries. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021> (accessed 19 August 2021).
8. Maruti Suzuki India. URL: <https://www.marutisuzuki.com/> (accessed 19 August 2021).
9. Conab. URL: <https://www.conab.gov.br/> (accessed 19 August 2021).
10. TPN Credit Bureau. URL: <https://www.tpn.co.za/group> (accessed 19 August 2021).
11. Bank of Thailand. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/profile/company/BOT:TB> (accessed 19 August 2021).
12. Oxfam. The Inequality Virus. URL: <https://webassets.oxfamamerica.org/media/documents/The-Inequality-Virus-English.pdf> (accessed 19 August 2021).
13. Roman O.Z. (2020). An emerging but vulnerable middle class: a description of trends in Asia and the Pacific. URL: https://www.unescap.org/sites/default/d8files/APSDJ%20Vol.27%20No.1_pp.1-20.pdf (accessed 19 August 2021).
14. Sumner A., Hoy C., Ortiz-Juarez E. (2020). Estimates of the Impact of COVID-19 on Global Poverty. URL: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/Publications/Working-paper/PDF/wp2020-43.pdf> (accessed 19 August 2021).
15. Wilfried Martens Centre for European Studies. The (Post)Covid Era: The Middle Class in Focus. URL: <https://www.martenscentre.eu/wp-content/uploads/2020/11/The-Post-Covid-Era-The-Middle-Class-in-Focus.pdf> (accessed 19 August 2021).

Шатіло Оксана Вадимівна

аспірантка кафедри економіки

Національного транспортного університету

Шатило Оксана Вадимовна

аспирантка кафедры экономики

Национального транспортного университета

Shatilo Oksana

Post-Graduate Student of the Department of Economics

National University of Transport

DOI: 10.25313/2520-2294-2021-8-7474

**ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО
РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА
АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ**

**ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА СТРАТЕГИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ
НА АВТОТРАНСПОРТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ**

**FORMATION OF A MECHANISM FOR THE STRATEGIC
DEVELOPMENT OF INNOVATIVE PROCESSES
AT ROAD TRANSPORT ENTERPRISES**

Анотація. Метою даної статті є визначення трактування поняття «механізм» та його елементів, які взаємопов'язані і при взаємодії сприяють розвитку об'єкта. У той же час в сучасній науці можна виокремити різні напрями до розгляду механізму. Проаналізовано три напрями механізму: перший напрямок розглядає механізм, як інструмент управління, який впливає на розвиток об'єкта; другий напрямок розглядає взаємодії суб'єктів і ґрунтується на принципах і послідовності виконання певних дій між ними; третій підхід визначає економічний механізм як послідовність взаємопов'язаних економічних явищ. Визначено, що підприємства в процесі своєї діяльності використовують комбінацію різних механізмів і напрямків з урахуванням їх складності. Запропоновано на основі проведених досліджень авторське структурування та визначення його складових з виокремленням двох ключових контурів: 1) контур інноваційної діяльності з урахуванням імперативів стратегії розвитку підприємства; 2) ядро механізму розвитку інноваційних процесів, який формує їх тісний взаємозв'язок з контуром інноваційної діяльності з урахуванням імперативів стратегії розвитку підприємства та особливостей мінливості цінностей споживачів. Визначено, що головна мета формування механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств полягає в забезпеченні ефективного використання всіх ресурсів, інструментів і системи взаємодії між підрозділами, де основними елементами механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств можна вважати методи і інструменти для реалізації програми їх інноваційного розвитку. Сформульовано принципи ефективного функціонування механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств. Запропоновано з огляду на сформульовані принципи та функції управління структурно-логічна побудова стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств.

Ключові слова: механізм, стратегічний розвиток, інноваційний процес, автотранспортні підприємства.

Аннотация. Целью данной статьи является определение трактовки понятия «механизм» и его элементов, которые взаимосвязаны и при взаимодействии способствуют развитию объекта. В то же время, в современной науке, можно выделить различные направления к рассмотрению механизма. Проанализированы три направления механизма: первое направление

рассматривает механизм, как инструмент управления, который влияет на развитие объекта; второе направление рассматривает взаимодействия субъектов и основывается на принципах и последовательности выполнения определенных действий между ними; третий подход определяет экономический механизм, как последовательность взаимосвязанных экономических явлений. Определено, что предприятия в процессе своей деятельности используют комбинацию различных механизмов и направлений с учетом их сложности. Предложено на основе проведенных исследований авторское структурирование и определения его составляющих с выделением двух ключевых контуров: 1) контур инновационной деятельности с учетом императивов стратегии развития предприятия; 2) ядро механизма развития инновационных процессов, который формирует их тесная взаимосвязь с контуром инновационной деятельности с учетом императивов стратегии развития предприятия и особенностей изменчивости ценностей потребителей. Определено, что главная цель формирования механизма стратегического развития инновационных процессов автотранспортных предприятий заключается в обеспечении эффективного использования всех ресурсов, инструментов и системы взаимодействия между подразделениями, где основными элементами механизма стратегического инновационных процессов автотранспортных предприятий заключается в обеспечении эффективного использования всех ресурсов, инструментов и системы взаимодействия между подразделениями, где основными элементами механизма стратегического развития инновационных процессов автотранспортных предприятий можно считать методы и инструменты для реализации программы их инновационного развития. Сформулированы принципы эффективного функционирования механизма стратегического развития инновационных процессов автотранспортных предприятий. Предложено учитывая сформулированы принципы и функции управления структурно-логическое построение стратегического развития инновационных процессов автотранспортных предприятий.

Ключевые слова: механизм, стратегическое развитие, инновационный процесс, автотранспортные предприятия.

Summary. The purpose of this article is to define the interpretation of the concept of «mechanism» and its elements, which are interconnected and in interaction contribute to the development of the object. At the same time in modern science it is possible to allocate various directions to consideration of the mechanism. Three directions of the mechanism are analyzed: the first direction considers the mechanism as a control tool that affects the development of the object; the second direction considers the interaction of the subjects and is based on the principles and sequence of certain actions between them; the third approach defines the economic mechanism as a sequence of interconnected economic phenomena. It is determined that enterprises in the process of their activities use a combination of different mechanisms and directions, taking into account their complexity. The author's structuring and definition of its components are offered on the basis of the carried-out researches with allocation of two key contours: 1) a contour of innovative activity taking into account imperatives of strategy of development of the enterprise; 2) the core of the mechanism of development of innovation processes, which forms their close relationship with the contour of innovation, taking into account the imperatives of the development strategy of the enterprise and the variability of consumer values. It is determined that the main purpose of forming the mechanism of strategic development innovative processes of motor transport enterprises is to ensure the efficient use of all resources, tools and systems of interaction between departments, where the main elements of the mechanism of strategic development of innovative processes of motor transport enterprises can be considered methods and tools for implementing their innovative development program. The principles of effective functioning of the mechanism are formulated strategic development of innovative processes of motor transport enterprises. The structural and logical construction of strategic development of innovative processes of motor transport enterprises is offered taking into account the formulated principles and functions of management.

Key words: mechanism, strategic development, innovation process, motor transport enterprises.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інноваційний розвиток є ефективним напрямом стратегічного управління і організації підприємств різних сфер економіки. Досвід світових країн демонструє, що конкуренція вимагає від підприємств інноваційної діяльності. І це суттєво притаманне для автотранспортних підприємств, особливо в контексті використання нових принципів управління, технологій перевізного процесу та надання транспортних послуг тощо. Сучасний стан автотранспортних підприємств потребує суттєвих змін в організації перевезень і всієї госпо-

дарської діяльності компаній в цілому. Посилення конкуренції, підвищення вимог до якості послуг споживачів, досягнення науки і техніки зумовлюють перехід автотранспортних підприємств на шлях активізації інноваційних процесів, що сприяє їх економічному розвитку. Впровадження нововведень в діяльність автотранспортного підприємства є складним завданням, що вимагає розробки механізмів, які забезпечать належні умови для трансформації та розвитку інноваційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впровадження механізму стратегічного

розвитку інноваційних процесів на автотранспортних підприємствах присвятили свої праці багато вчених, зокрема, Присяжнюк П. В. [1], Гончаров С. М. [2], Трифонов Ю. В. [3], Малицький А. А. [4], Глущенко В. В., Глущенко І. І. [5], Войтик О. [6], Островська Г. [7], Запхляк І. Б., Зелінська Г. О., Побігун С. [8], Пойда-Носик Н. Н. [9], Черленяк І. І., Косарева І. П., Бут А. С. [10], Чорна Л. О., Зачоса О. Д. [11], Иванов Н. [12], Торкатюк В. І., Гусь І. М., Малей О. В., Шокурова Н. В., Левченко С. О., Шило А. С. [13], Машканцева С. О. [14].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є розробка, структурювання та визначення складових з виокремленням двох ключових контурів механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів підприємства, а також на основі сформульованих принципів та функцій управління побудова структурно-логічної моделі стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Термін «механізм» мав технічне призначення, оскільки він означає «машину, обладнання» та трактувався як «система, призначена для перетворення руху одного або декількох тіл в необхідний рух інших тіл». З часом дефініція «механізм» набула значного поширення в економічній науці. В науковій економічній літературі першим, хто запровадив до вживання терміну «механізм» був К. Маркс, який застосував його до процесів функціонування капіталістичної виробничої системи [1]. В Економічному словнику [2, с. 185] поняття «механізм» означає сукупність процесів, прийомів, методів, підходів.

Таким чином, вважаючи, що будь-який механізм є системою взаємопов'язаних елементів, можна припустити, що під дією ключового фактора (в нашому випадку таким фактором виступає реалізація стратегії підприємства) механізм розвитку інноваційних процесів приводиться в дію. Наскільки ефективною буде його функціонування, залежить від якості складових самого механізму і від того, як його експлуатують. У випадку з інноваційною діяльністю то, як експлуатується механізм, буде залежати від сутнісного наповнення сформованої стратегії підприємства і від того, як вона реалізується на практиці [3, с. 261].

Як зазначає П. В. Присяжнюк, механізм управління — це, перш за все, чіткість та послідовність дій, етапів, кроків, які призводять до визначення процесу управління, що направлений на вирішення поставлених завдань, а також це алгоритм, який містить набір інструкцій, що описують послідов-

ність дій та правил за якими досягається запланований результат [1].

Механізм управління розглядають як складову частину системи управління, що забезпечує дієвий вплив на фактори, стан яких обумовлює результат діяльності об'єкту управління. При чому, якщо мова йде про внутрішні фактори управління підприємством слід використовувати поняття «механізму управління підприємством», якщо про зовнішні — «механізму взаємодії з іншими підприємствами і організаціями» [4].

Системами управління вважають системи, які призначені для такого впливу на об'єкт управління, яке переводить цей об'єкт в бажаний стан і (або) надає параметрам процесів, які відбуваються в ньому, певні кількісні або якісні характеристики. Система управління включає елементи: індикатори інформації про стан об'єкта управління; підсистему збору і передачі цієї інформації; підсистему обробки і відображення цієї інформації; підсистему вироблення управляючих впливів; канали, підсистему передачі керуючих впливів; виконавчі пристрої [5, с. 9].

Представлені в науковій літературі трактування поняття «механізм» за своєю сутністю сходяться в тому, що механізм складається з різного роду елементів, які взаємопов'язані і при взаємодії сприяють розвитку об'єкта. У той же час в сучасній науці можна виокремити різні напрями до розгляду механізму.

Перший напрямок розглядає механізм, як інструмент управління, який впливає на розвиток об'єкта. У структурі такого механізму присутні: керований об'єкт або елемент, на який здійснюється вплив (економіка країни, галузі, організації або підприємства індивідуальне підприємництво тощо); керуючий центр — елемент, який здійснює вплив (органи державні влади, корпоративні управлінські центри, керівництво підприємства тощо); суб'єкти управління — елементи, які виконують функціональні обов'язки (організації чи підприємства, їх підрозділи, фізичні особи та тощо); методи і способи управління; умови, що впливають на функціонування механізму (зовнішні і внутрішні); ресурсне забезпечення [6, с. 21–26]. Залежно від використовуваних методів і способів впливу на розвиток об'єкта управління можна виокремити такі механізми, як «організаційні, інституційні, фінансові, природоохоронні, соціально-економічні, інвестиційні, інноваційні, адаптаційні, трансфертні, концесійні, антикризові» тощо [7, с. 89–98]. Крім того, за характером впливу механізми можуть бути стимулюючі, що сприяють реалізації

поставлених цілей і мотивації їх досягнення, а також примусові, які охоплюють правила дій або поведінки підприємств [8, с. 204–209].

Другий напрям розглядає взаємодії суб'єктів і ґрунтується на принципах і послідовності виконання певних дій між ними. Центром виступає функція організації та контролю виконання правил, розроблених зацікавленими суб'єктами [9, с. 59–67.].

Третій підхід визначає економічний механізм як послідовність взаємопов'язаних економічних явищ. Косарева І. П. і Бут А. С. до таких економічних механізмів відносять механізми відкритого типу, вбачаючи результатом дії такого механізму щось нове, звідки воно було виокремлене в результаті економічного явища (механізм рівноваги, механізм перетворення капіталу в дохід тощо). Також автори виділяють механізми закритого типу, які відтворюють вихідне явище залежно від масштабу його функціонування (економічний механізм розвитку ринку, механізм економічного розвитку регіону тощо) [10, с. 678–682; 11, с. 36–38].

Іванов Н. виокремлює механізми «ринкові, що діють на основі саморегулювання, командно-ієрархічну вертикаль і інформаційно-мережеві, засновані на горизонтальних взаємних зв'язках елементів системи» [12, с. 6]. Роль центру в «ринкових» механізмах виконує «невидима рука» А. Сміта, в «командно-ієрархічній вертикалі» — керуючий центр, в інформаційно-мережевому механізмі центром є орган, який координує взаємодію всіх учасників.

Механізм забезпечення стратегічного розвитку передбачає розробку обґрунтованих заходів і планів досягнення поставленої мети, у яких враховані науково-технічний потенціал підприємницької структури та її виробничо-збутові можливості. При розробці стратегічних позицій підприємства користуються певними показниками, як якісними, так і кількісними. Якісні показники на практиці називаються орієнтирами, кількісні — завданнями. Орієнтир — це більш віддалена мета, якої підприємство прагне досягти шляхом розробки стратегії [13].

Стратегія розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств характеризується безперервністю, постійним і цілеспрямованим прагненням досягати ефективних результатів при зростанні якості послуг, що надаються, високому рівні інновацій та безпеки перевезень [14, с. 106]. При цьому принциповим завданням будь-якого автотранспортного підприємства є збереження набраних темпів інноваційного розвитку в непростих

економічних умовах і формування лідерських позицій за всіма параметрами галузі. У свою чергу, застосовувані в автотранспорті сучасні технології повинні сприяти забезпеченню високої якості обслуговування клієнтів при ефективному і економічному використанні основних ресурсів. Аналіз ключових факторів, що впливають на розвиток інноваційної діяльності автотранспортних компаній, дозволяє сформувати модель щодо її стимулювання у даній сфері, яка визначає основні напрямки стимулювання їх інноваційної діяльності для формування сталого функціонування транспорту в довгостроковій перспективі на основі безперервного інноваційного процесу.

Результативна інноваційна діяльність і стратегічний розвиток суб'єктів господарювання у сучасному гіперконкурентному бізнес-середовищі формують необхідність використання ефективного механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів. На основі проведених досліджень сформовано авторське структурування та визначення його складових з виокремленням двох ключових контурів (рис. 1).

Отже, функціонування механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів передбачає виокремлення двох контурів:

- 1) контур інноваційної діяльності з урахуванням імперативів стратегії розвитку підприємства;
- 2) ядро механізму розвитку інноваційних процесів, який формує їх тісний взаємозв'язок з контуром інноваційної діяльності з урахуванням імперативів стратегії розвитку підприємства та особливостей мінливості цінностей споживачів.

Слід зауважити, що окремі складові контуру інноваційної діяльності з урахуванням імперативів стратегії розвитку підприємства можна виокремити на основі комплексу сучасних інструментів, як, наприклад, аутсорсинг та краудсорсинг для підвищення ефективності використання дієвого механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів.

Особливістю функціонування механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів є безперервна трансформація діючих і формування нових за критерієм інноваційності відповідно до мінливих споживчих потреб, розвиток ціннісних і вартісних параметрів процесів інноваційної діяльності.

Головна мета формування механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств полягає в забезпеченні ефективного використання всіх ресурсів, інструментів і системи взаємодії між підрозділами. Основними елементами механізму стратегічного розвитку

інноваційних процесів автотранспортних підприємств можна вважати методи і інструменти для реалізації програми їх інноваційного розвитку. Серед найбільш поширених у використанні для управління інноваційною діяльністю можна виділити такі методи, як організаційні, правові, економічні, інструменти — аналітичні та стимулюючі.

Правові методи потрібні для юридичного супроводу механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств, а економічні спрямовані для аналітичне забезпечення, оцінювання результатів впровадження інновацій на автотранспортних підприємствах. Крім того, необхідно проводити проміжне оцінювання

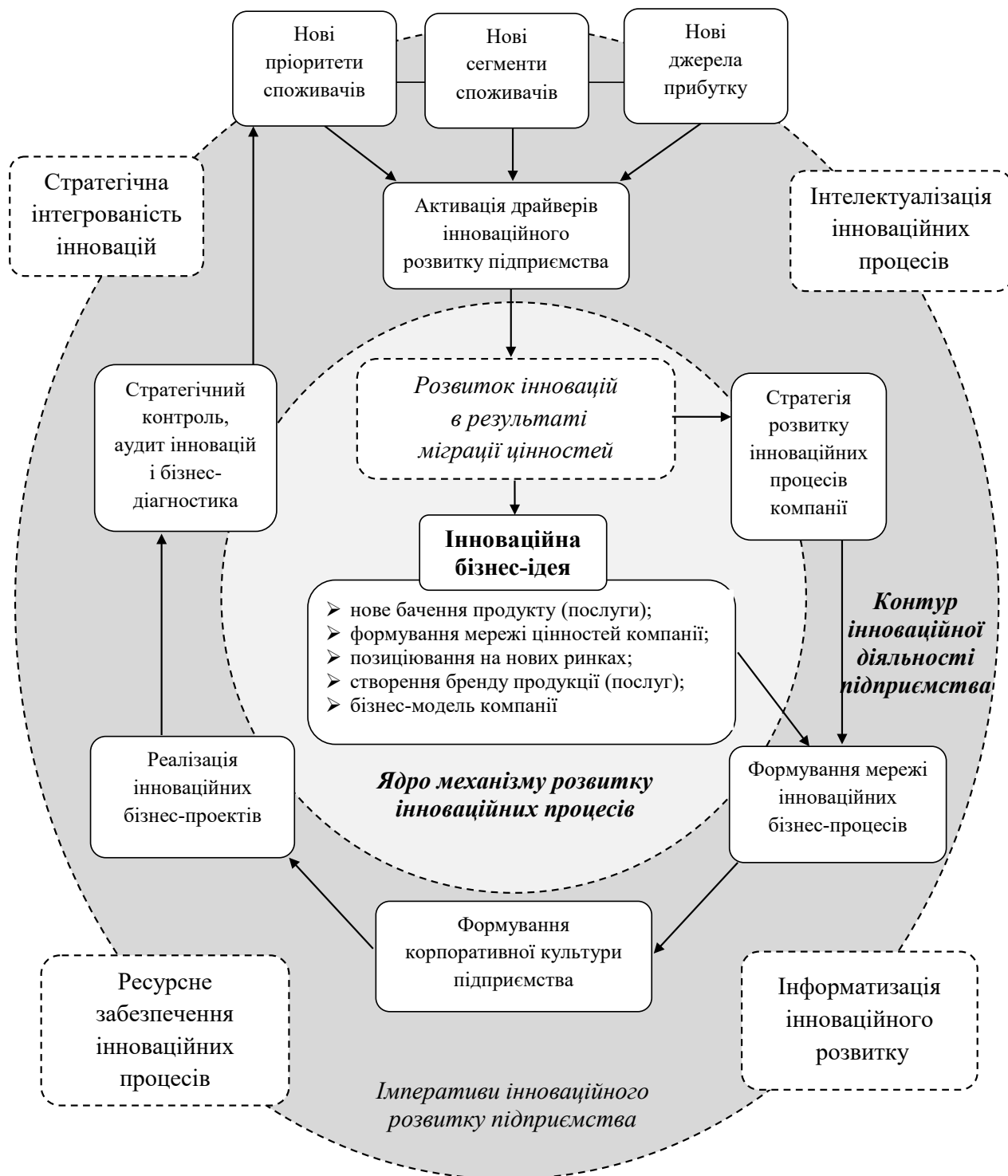

Рис. 1. Механізм стратегічного розвитку інноваційних процесів підприємства

Джерело: сформовано автором

ефективності інноваційної діяльності, за результатами якої можливе корегування інноваційних процесів. Організаційні методи забезпечують оптимальні умови для досягнення цілей інноваційних процесів. Таким чином, для ефективного функціонування механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств повинні бути використані організаційно-технічні (нові технології, обладнання) та інформаційні методи (проведення моніторингу, створення інформаційної бази). Крім того, необхідно використовувати стимулюючі інструменти для активізації інноваційних процесів, підвищення зацікавленості працівників у поліпшенні діяльності та рівня інноваційної активності автотранспортних підприємств. Основу сформованого механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств становлять ядро і суб'єкт впливу. Виходячи зі специфічних принципів впровадження та організації інноваційних процесів, центром механізму є керівник підприємства, який визначає цілі та напрями інноваційної діяльності, зокрема і комплекс відповідних інноваційних процесів. Суб'єктами механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств є спеціально створені підрозділи, які відповідають за забезпечення інноваційної діяльності, фахівці тощо. Формування ефективної структури механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств є одним з найважливіших умов його цілісності, економічності та забезпечення взаємодії його просторово-структурної, процесної організації та економічних методів впливу. Розробка і побудова механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств ґрунтується на загальних і специфічних принципах. Загальні принципи створення механізму розвитку інновацій представляють принципи, покладені в основу розвитку економічних систем. Серед принципів ефективного функціонування механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств слід виокремити такі:

- принцип сумісності — визначає, в якому випадку окремі елементи в процесі взаємодії можуть бути організовані в систему для досягнення загальної мети;
- принцип актуалізації — відображає підхід до організації системи як безперервного становлення функціональності її елементів;
- принцип фокусування — полягає в підпорядкуванні окремих функцій здійсненню основної системи функцій;

– принцип лабільності — полягає у свідомій підтримці функціонуючого процесу розвитку системи, підвищення рівня її організації.

У механізмі стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств повинні бути відображені всі дії, пов'язані з переходом на новий шлях розвитку:

- 1) механізм повинен зачіпати всі напрямки діяльності автотранспортного підприємства: технічний, технологічний, організаційний, управлінський тощо.
- 2) побудова механізму управління розвитком інновацій має охоплювати ресурсне забезпечення нововведень;
- 3) функціонування механізму управління розвитком інноваційних процесів автотранспортного підприємства має відстежуватися кількісними показниками, що дозволяють оцінити ефективність управління розвитком і результатів запровадження нововведень;
- 4) напрямком механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів має відповідати політиці, що проводиться і цілям автотранспортного підприємства;
- 5) прийняті програми стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств повинні відображати реальні можливості і здатності суб'єкта господарювання;
- 6) стратегічний розвиток інноваційних процесів автотранспортного підприємства має ґрунтуватися на сучасних наукових досягненнях, що мають практичне застосування;
- 7) механізм стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств повинен бути побудований на основі існуючих нормативно-правових актів з питань в сфері інновацій і відповідати державними та регіональними програмами інноваційного розвитку.

З огляду на сформульовані принципи та функції управління, пропонується наступна структурно-логічна побудова стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств, яка наведена на рис. 2.

Ґрунтуючись на результатах цього дослідження, в цілому можна констатувати, що розробка і впровадження механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів може надати ряд переваг автотранспортному підприємству. Даний механізм сприяє суттєвому скороченню термінів і фінансових витрат на здійснення інноваційних проектів, організацію та оптимізацію діяльності підприємства та інших інноваційних проектів розвитку. За допомогою даного механізму можна швидко і якісно визначити

специфіку запуску нового продукту (послуг) і технологічні процеси, інтегрувати сучасні успішні напрацювання в діяльність компанії, удосконалювати якість сервісу і внутрішньо-фірмової діяльності; активізувати швидкість і якісне прийняття управлінських рішень; забезпечити інтеграцію стратегії в усі ланки і системи управління на підприємстві (інноваційні процеси, проекти, персонал тощо); забезпечити можливість для своєчасного та ефек-

тивного прийняття управлінських рішень; звільнити менеджерів від виконання рутинних функцій.

Побудова механізму стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортного підприємства починається з визначення напрямів його діяльності, можливих і необхідних для впровадження інновацій (інноваційного менеджменту послуг, зміни номенклатури транспортних послуг тощо). Визначення даних особливостей має

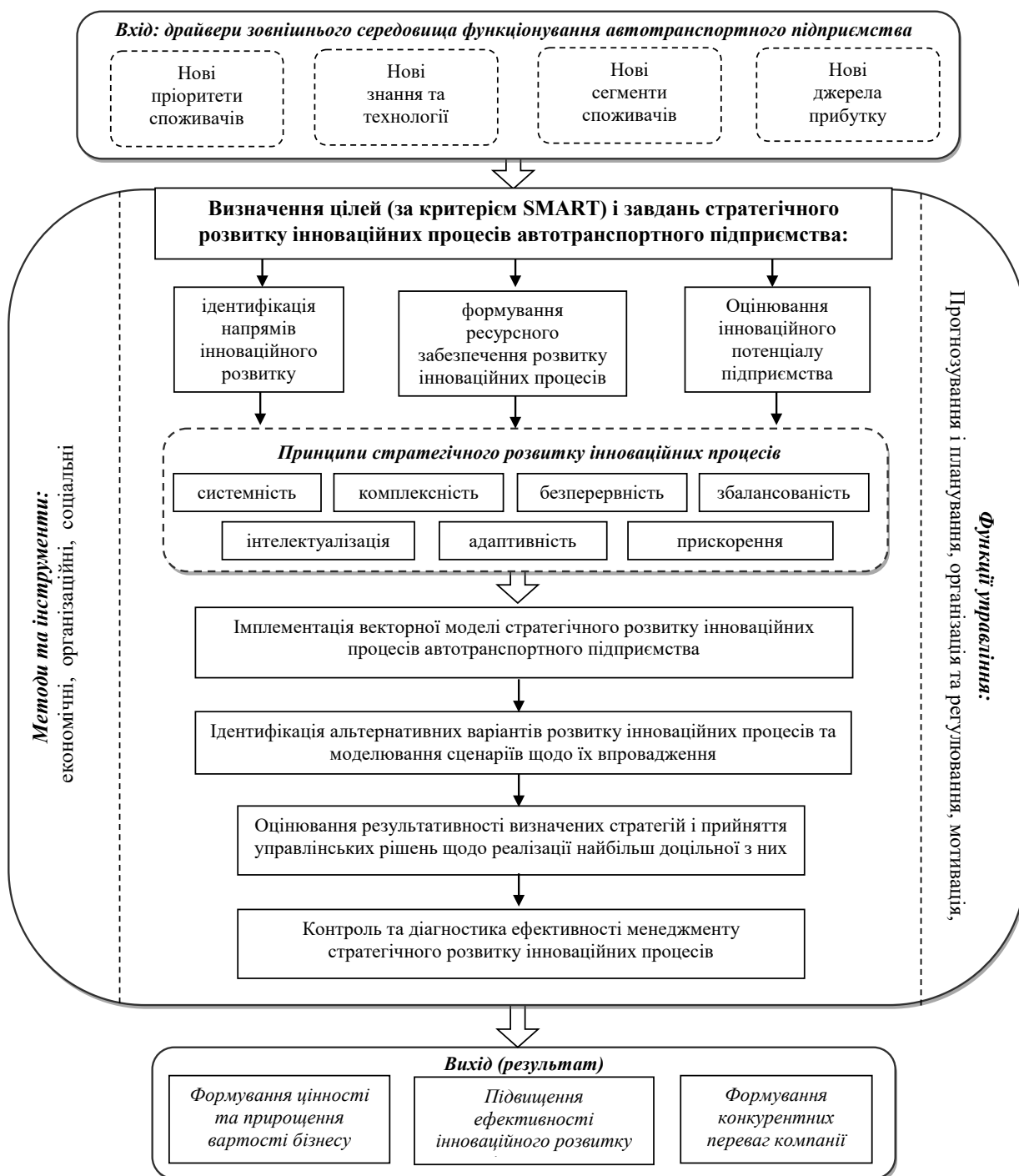

Рис. 2. Механізм стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств

Джерело: сформовано автором

проводитися за допомогою таких методів, як анкетування, фокус-групи, опитування тощо. На основі отриманих результатів формується портфель інноваційних змін в діяльності автотранспортного підприємства. На наступному етапі за кожним видом інноваційних змін розробляється план заходів, в якому відображаються не тільки проведені заходи, а й витрати на їх реалізацію. Результатом даного етапу повинні стати конкретні дії підприємства, пов'язані з впровадженням інновацій і розрахунок необхідних коштів на виконання цих дій. Далі визначаються внутрішні і зовнішні джерела фінансових ресурсів. Внутрішніми джерелами є власні кошти автотранспортного підприємства, прибуток, накопичені амортизаційні відрахування. При недостатності коштів з внутрішніх джерел підприємство може скористатися зовнішніми джерелами (кредит, лізинг, фонд розвитку тощо). Визначивши фінансову складову механізму, оцінюється інноваційний потенціал автотранспортного підприємства. Основна увага приділяється визначенню наявності кваліфікованих кадрів здатних реалізувати намічені інноваційні зміни. При відсутності або недостатності таких, автотранспортне підприємство запрошує зовнішніх фахівців і створює групу відповідальну за впровадження інноваційних змін в діяльність підприємства. Створена група, розробляє проект програми розвитку інноваційних процесів, яка затверджується керівництвом і стає офіційним документом підприємства. Реалізацію

прийнятого документа рекомендується почати з доведення до колективу підприємства змісту, значення і необхідність впровадження інновацій. Це буде сприяти зниженню у колективу реакції опору на впроваджувані нововведення. Заключним етапом є розробка системи моніторингу. Така система дозволяє не тільки вести спостереження за процесом інноваційних змін, а й аналізувати, при необхідності вводити корективи в процес реалізації програми. В кінцевому підсумку своєчасно реагувати на виникаючі проблемні ситуації. Таким чином, розробка і впровадження механізму управління інноваційними змінами в діяльність автотранспортного підприємства буде початком переходу на інноваційний шлях, що приведе до економічного зростання підприємства в цілому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, механізм забезпечення стратегічного розвитку передбачає розробку обґрунтованих заходів і планів досягнення поставленої мети, у яких враховані науково-технічний потенціал підприємницької структури та її виробничо-збутові можливості. На основі проведених досліджень сформовано авторське структурування та визначення складових механізму з виокремленням двох ключових контурів, а також з огляду на сформульовані принципи та функції управління, пропонується структурно-логічна побудова стратегічного розвитку інноваційних процесів автотранспортних підприємств.

Література

1. Присяжнюк П.В. Механізм управління: сутність, види та складові. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2019/152.pdf
2. Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С.М. Гончарова. К.: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
3. Трифонов Ю.В., Соколов Д.Ю. Механизмы стратегического управления инновационной деятельностью на предприятиях // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2012. № 2(2). с. 261–264.
4. Малицький А.А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура. URL: <http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichnyi-mehanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura/>
5. Глущенко В.В., Глущенко И.И. Исследование систем управления. [учебн. пособ.] / В.В. Глущенко, И.И. Глущенко. 2-е изд., перераб. и доп. Железнодорожный: ООО НПЦ «Крылья», 2004. 416 с.
6. Войтик О. Особливості державного управління регіональним розвитком: теоретичні аспекти // Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. № . 1. С. 21–26.
7. Островська Г. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним потенціалом промислових підприємств // Галицький економічний вісник Тернопільського національного технічного університету. 2019. Т. 57. № . 2. С. 89–98.
8. Запухляк І.Б., Зелінська Г.О., Побігун С.А. Підходи, методи та інструменти управління змінами в системі управління розвитком підприємства // Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № . 23. С. 204–209.

9. Пойда-Носик Н.Н., Черленяк І.І. Управління фінансовою безпекою на макро- та мікрорівнях: теоретико-методологічні засади // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2021. № 1 (57). С. 59–67.
10. Косарева І.П., Бут А.С. Механізм управління фінансовою стійкістю підприємства // Молодий вчений. 2017. № 4. С. 678–682.
11. Чорна Л.О., Зачоса О.Д. Механізм управління розвитком людського капіталу за умов активізації економіки знань // Економіка та держава. 2017. № 3. С. 36–38.
12. Иванов Н. Глобализация и общество: проблемы управления // Мировая экономика и международные отношения. 2008. № 4. С. 6.
13. Торкатюк В.І., Гусь І.М., Малей О.В., Шокурова Н.В., Левченко С.О., Шило А.С. Механізм забезпечення стратегічного розвитку підприємницьких структур регіону. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/13358588.pdf>
14. Машканцева С.О. Регіональні особливості активізації інноваційного розвитку транспортної галузі // Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект. 2019. С. 106.

References

1. Prisyazhnyuk P.V. Mekhanizm upravlinnia: sutnist, vydy ta skladovi [Prisyazhnyuk P.V. Management mechanism: essence, types and components]. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/152.pdf [in Ukrainian].
2. Honcharov S.M., Kushnir N.B. (2009) Tlumachnyi slovnyk ekonomista [Explanatory dictionary of the economist]. Kyiv.: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Tryfonov Yu.V., Sokolov D. Iu. (2012) Mekhanyzmy stratehicheskoho upravleniia ynnovatsyonnoi deiatelnosti na predpriiatyakh [Mechanisms of strategic management of innovation activity at enterprises]. Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta ym. N. Y. Lobachevskoho [in Russian].
4. Malytskyi A.A. Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia pidpriemstvom: sutnist ta struktura [Organizational and economic mechanism of enterprise management: essence and structure] Retrieved from: <http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichniy-mekhanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura/> [in Ukrainian].
5. Hlushchenko V.V., Hlushchenko Y.Y. (2004) Yssledovanye system upravleniia [Research of control systems] Zheleznodorozhni: OOO NPTs «Krylia» [in Russian].
6. Voityk O. (2017) Osoblyvosti derzhavnogo upravlinnia rehionalnym rozvytkom: teoretychni aspekty [Features of public administration of regional development: theoretical aspects]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia [in Ukrainian].
7. Ostrovska H. (2019) Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia intelektualnym potentsialom promyslovykh pidpriemstv [Organizational and economic mechanism for managing the intellectual potential of industrial enterprises]. Halytskyi ekonomichniy visnyk Ternopilskoho natsionalnogo tekhnichnogo universytetu [in Ukrainian].
8. Zapukhliak I.B., Zelinska H.O., Pobihun S.A. (2018) Pidkhody, metody ta instrumenty upravlinnia zminamy v systemi upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [Approaches, methods and tools for change management in the enterprise development management system]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [in Ukrainian].
9. Poida-Nosyk N.N., Cherleniak I.I. (2021) Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu na makro-ta mikrorivniakh: teoretyko-metodolohichni zasady [Financial security management at the macro and micro levels: theoretical and methodological principles]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii «Ekononika» [in Ukrainian].
10. Kosarieva I.P., But A.S. (2017) Mekhanizm upravlinnia finansovoiu stiikistiu pidpriemstva [Mechanism for managing the financial stability of the enterprise]. Molodyi vchenyi [in Ukrainian].
11. Chorna L.O., Zachosa O.D. (2017) Mekhanizm upravlinnia rozvytkom liudskoho kapitalu za umov aktyvizatsii ekonomiky znan [The mechanism of managing the development of human capital in terms of activation of the knowledge economy] Ekonomika ta derzhava [in Ukrainian].
12. Ivanov N. (2008) Hlobalyzatsiia y obshchestvo: problemy upravleniia [Globalization and society: problems of governance] Myrovaia ekonomyka y mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].
13. Torkatiuk V.I., Hus I.M., Maliei O.V., Shokurova N.V., Levchenko S.O., Shylo A.S. Mekhanizm zabezpecheniia stratehichnogo rozvytku pidpriemnytskykh struktur rehionu [Mechanism for ensuring the strategic development of business structures in the region] Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/13358588.pdf> [in Ukrainian].
14. Mashkantseva S.O. (2019) Rehionalni osoblyvosti aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku transportnoi haluzi [Regional features of intensification of innovative development of the transport industry] Science, technology, innovation: global trends and regional aspect [in Ukrainian].

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Економічні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Economic sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Экономические науки»

№ 8(52)

1 том

Головний редактор — Камінська Т. Г.

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 31.08.2021. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 10,23. Тираж 100. Заказ № 217.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.